ที่ระลึก

ในงานฌาปนกิจศพ

นายอ่ำ ศรีเปารยะ เปรียญ

และ

นางเพียร ศรีเปารยะ

ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ที่ระลึก

ในงานฌาปนกิจศพ

นายอ่ำ ศรีเปารยะ เปรียญ

และ

นางเพียร ศรีเปารยะ

ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๐๕

สารบาญ

หน้า

พูดถึงนายอ่ำ ศรีเปารยะ บาเรียญ

กิระ ดังได้ยินมา นายอ่ำ ถือปฏิสนธิในตระกูล "ศรีเปารยะ" ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช ในภาคปากใต้ รูปรู้จักท่าน เมื่อท่านถือเพศเป็นสมณศากยบุตร อยู่วัดเทพศิรินทราวาส ในสมัยเจ้าอาวาสองค์ที่ ๕ ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๗ มีฉายาว่า "ธมฺมรกฺขิโต" แปลว่า "ผู้อันธัมมะคุ้มครอง" ท่านเล่าเรียนภาษาบาลีในสำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส อันมีพระอมราภิรักขิต อยู่ อุดมศิลป บาเรียญ ๙ ประโยค พระคณาจารย์เอก เป็นอาจารย์ใหญ่ อาจารย์ใหญ่ผู้นี้คือ อำมาตย์ตรี พระธรรมนิเทศทวยหาญ ผู้เป็นโคตรอนุศาสนาจารย์ คือเป็นอนุศาสนาจารย์คนต้น ไปสมรภูมิกรุงปารีสพร้อมกับกองทหารไทยเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๑ ตั้งแต่นั้นมา จึงเกิดหน่วยอนุศาสนาจารย์ขึ้นในกองทัพบก พระธรรมนิเทศทวยหาญ เป็นหัวหน้าคนต้น คำว่า "อนุศาสนาจารย์" นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฏเกล้า ฯ ทรงขนานขึ้น.

นายอ่ำ ศรีเปารยะ เล่าเรียนภาษาบาลี สอบไล่ได้ภูมิบาเรียญ ๔ ประโยคสมัยเก่า ความรู้แน่น เป็นครูบอกภาษาบาลี ตั้งแต่ยังไม่เป็นบาเรียญ สำนักเรียนใหญ่ ๆ สมัยนี้หลายสำนัก ยังไม่เป็นสำนักหลักฐานในสมัยโน้น ภิกษุสามเณรหลายวัด ในจังหวัดพระนคร ฯ ธนบุรี มีอุตสาหะเดินบกข้ามแม่น้ำ มาเรียนภาษาบาลีในสำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาส เป็นรุ่น ๆ รุ่นละหลาย ๆ องค์ ศิษย์ของท่านสอบไล่ได้ภูมิบาเรียญต่าง ๆ ประโยค ถึงประโยค ๙ ก็มี ที่ทรงสมณเพศ

มาจนเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ เป็นเจ้าอาวาสก็มี เช่น พระธรรมธีรราชมหามุนี (ธีร์) ๙ ประโยค เจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส และพระภัทรมุนี (อิ่น) ๙ ประโยค พระราชาคณะชั้นเทพ เจ้าอาวาสวัดทองนพคุณ รูปก็เป็นศิษย์เรียนภาษาบาลีจากท่าน ส่วนท่านไม่มีโอกาสสอบต่อ เพราะต้องทำกิจอย่างอื่น และออกไปประจำทำกิจศาสนาในปากใต้ เมื่อกลับมาวัดเทพศิรินทราวาส ก็ทำกิจอย่างอื่นมิบอกภาษาบาลีเป็นต้น ไม่ได้สนใจที่จะสอบต่อ.

สำนักเรียนวัดเทพศิรินทราวาสสมัยโน้น เด็ดดวงที่วิชาบาลีไวยากรณ์ สอบวิชาอื่น ๆ ได้แล้ว วิชาบาลีไวยากรณ์เป็นปาฏิกังขาหวงได้ นักเรียนผู้หนึ่งตกวิชาบาลีไวยากรณ์ เล่าลือกันไปนาน การเรียนวิชาบาลีไวยากรณ์นั้น ต้องทานแบบให้ได้ มีการบ้านทุกวัน จบภาคสอบประจำภาค สิ้นเดือนสอบประจำเดือน ข้อสอบ ๒๑ ข้อ สอบได้หลายภาคแล้ว สอบตกภาคใดภาคหนึ่ง ต้องกลับมาเรียนและสอบภาคต้นขึ้นไปอีกทีละภาค สอบได้ตลอดทุกภาคแล้ว ต้องสอบรวมทุกภาคอีก เฉพาะวิชาบาลีไวยากรณ์ ต้องเรียนอยู่ ๒ ปีเป็นอย่างน้อย นักเรียนต่างวัดเรียนธัมมปทัฏฐกถาแล้ว มาเรียนวิชาบาลีไวยากรณ์ในสำนักนี้ก็มี.

นายอ่ำ ศรีเปารยะ ในทางพูด พูดเด็ดขาดให้เข้าใจง่าย พูดเป็นในทางเสียง เสียงดี เสียงดังเกินตัว ใช้เสียงเป็น เป็นผู้ฝึกหัดฝึกซ้อมสวดสรภัญญะให้ภิกษุสามเณรสวด ในพิธีวิสาขบูชา พิธีมาฆบูชา

พิธีมาฆบูชา ซึ่งเป็นพิธีสำคัญประจำปีทางพระพุทธศาสนา.

นายอ่ำ ศรีเปารยะ ชอบขบคิดข้อธัมมะ ข้อภาษิต ข้อความต่าง ๆ ชอบอ่านหนังสืออ่านออกเสียงอ่านทน หนังสือเรื่องยาว ๆ เช่น เสภาขุนช้างขุนแผน รามเกียรติ พระอภัยมณี เรื่องพงศาวดารจีน อ่านออกเสียงติดต่อกัน จบเป็นเรื่อง ๆ อ่านตั้งแต่หัวค่ำจนตี ๒ ตี ๓ อ่านได้หน้าครึ่งหน้าหยุด ขบคิดข้อความในเรื่องอย่างสนุกสนาน จำข้อคมขำไว้ได้ เรื่องหนึ่ง ๆ อ่านจบกินเวลาเป็นเดือน ๆ มีความรู้ดีมีฝ่ายความคิดดี เป็นกรรมการตรวจสอบธรรมวินัยและภาษาบาลี เทศนาในวันพระตอนเย็น และในวันนักขัตฤกษ์ทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เจ้าอาวาสไว้ใจให้เทศนาแทนท่านในวันพระตอนเช้า และในวันพิธีทางศาสนา ผู้ที่ได้รับความไว้ใจให้เทศนาแทนท่านมีน้อยเพียงองค์สององค์เท่านั้น สมเด็จฯ ท่านรักษาหลักธรรมะเป็นหัวใจ ไม่ไว้วางใจใครง่าย ๆ นายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นคนเอาจริง ทำอะไรมุ่งให้ดี สิ่งที่ใคร ๆ เขาเห็นเป็นง่ายก็เห็นเป็นยากไปหมด เห็นเป็นยากแล้วไม่ท้อถอย ไต่ถามดูแบบแผนฝึกซ้อม มุ่งให้ทำได้ มุ่งทำให้ดีเคยว่าให้รู้บ่พั่ง ให้ติให้ช่วยแก้ แม้แต่อ่านธรรมวินัยตอนลงโบสถ์เช้าค่ำ ก็เตรียมตัวทุกครั้งพลาดไปนิดพลั้งไปหน่อยแม้ไม่สำคัญ บ่นไปนาน เพราะเห็นง่ายเป็นยาก จึงทำได้ดี ผู้ที่เห็นง่ายเป็นง่าย ไม่เตรียมตัว กลายเป็นมักง่าย กลับเป็นเสีย.

นายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นคนคงแก่เรียนและกล้า ครั้งหนึ่ง

มีงานพระกุศล ที่วังมหานาค คือ วังจอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ครั้งนั้น ยัง เป็นพระเจ้าพี่ยาเธอในรัชกาลที่ ๖ พระเป็นอันมากหลายวัด พนักงาน นิมนต์ไปที่วังนั้น นายอ่ำ ศรีเปารยะ ก็ไปด้วย เป็นเพราะเหตุไรไม่แจ้ง ถึงรายการเทศนา ไม่มีพระเทศนา พนักงานพล่านไปตามกัน นิมนต์พระ ที่อยู่ในวังนั้น จับตัวให้ถวายเทศน์ หลายองค์ไม่มีใครกล้ารับ มาถึง นายอ่ำ ศรีเปารยะ นายอ่ำ ศรีเปารยะ กล้ารับและถวายเทศน์ ปฏิภาณ คือ เทศน์ปากเปล่า เรียบร้อยตลอด เป็นครั้งแรกที่ถวายเทศน์ และถวายด้วยปฏิภาณ ในสมาคมอันประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่.

การเทศนานั้นมีมารยาทแบบฉะบับ การขึ้นธรรมาสน์ การลง จากธรรมาสน์ การจับตาลิปัตร การถือคัมภีร์ การใช้สายตา อ่านหนังสือ การตั้งนะโมเวลาให้ศีล การตั้งนะโมต้นเทศน์ การตั้งนะโม ต้นเทศน์เป็นที่สังเกตุว่า พระองค์นั้นเทศน์เป็นหรือไม่ ในการถวายเทศน์ ยังมีคำเป็นแบบโดยเฉพาะ และมีตอนที่ต้องเปลี่ยนไปศักดิ์ของพระ บรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ในที่นั้น รู้ไว้ก่อนว่า ท่านผู้ใด เป็นผู้ใหญ่ก็เตรียมตัวไว้ ถ้าไม่รู้ไว้ก่อน ต้องเปลี่ยนให้ถูกต้อง ในทันทีทันใด ในสมัยนั้นมารยาทแบบฉะบับถือเป็นสำคัญ ยิ่งไว้ เป็นแนวทีเดียว เป็นคะแนนได้คะแนนเสียจริง ๆ จึงทำให้ต้องสนใจ ลางสมัยปล่อยหย่อน ไม่สู้จะถือเป็นคะแนน สุกเอาเผากินก็ได้ จึง

ออกเลอะ ๆ พระที่ไม่กล้ารับถวายเทศน์นั้น เพราะสำนึกตัวว่าไม่สามารถ ชื่อว่าเป็นอัตตัญญู ควรสรรเสริญ นายอ่ำ ศรีเปารยะ กล้ารับถวายเทศน์ในกระทันหัน เพราะสำนึกตัวว่าสามารถ ก็ชื่อว่าเป็นอัตตัญญู ในสมาคมชั้นสูง พระผู้ใหญ่เท่านั้นที่ถวายเทศน์ พระผู้น้อยไม่มีโอกาสได้ถวาย เพราะฉะนั้น จึงไม่สนใจในมารยาทแบบฉะบับ ครั้งนั้น นายอ่ำ ศรีเปารยะ ซึ่งเป็นพระผู้น้อย ทำได้อย่างพระผู้ใหญ่ ถวายเทศน์ได้เรียบร้อยตามแบบฉะบับ เพราะที่วัดเทพศิรินทราวาส ฝึกหัดฝึกซ้อมให้รู้ไว้ การเทศนาวันพระตามปกติก็อยู่ในขนาดดี ครั้งหนึ่ง ดีเป็นพิเศษ สมเด็จ ฯ เจ้าอาวาสชมเชยมาก กล้าคัดสำเนาถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่วัดบวรนิเวศวิหาร และนำนายอ่ำ ศรีเปารยะ เข้าเฝ้าถวายตัวด้วย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงตรวจแล้วทรงชมเชย และประทานย่ามมหาสมณุตตมาภิเษก ย่ามมหาสมณุตตมาภิเษกนี้ประทานเฉพาะพระผู้ใหญ่และปฏิบัติการดี ในวัดเทพศิรินทราวาส เทศนาที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงชมเชย คือ เทศนาของสมเด็จ ฯ เทศนาของอำมาตย์ตรี พระธรรมนิเทศทวยหาร ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่มีเกียรติ เทศนาของนายอ่ำ ศรีเปารยะ ซึ่งเป็นพระผู้น้อย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงชมเชย และประทานย่ามมหาสมณุตตมาภิเษก จึงเป็นเกียรติแก่นายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นล้นพ้น.

ลาสิกขา

อาชีพ

นายอ่ำ ศรีเปารยะ ลาสิกขาแล้ว ประกอบอาชีพเป็นสัมมาอาชีวะ เริ่มต้นรับราชการในการรถไฟแห่งประเทศไทย ครั้งนั้นเป็นกรมรถไฟ รับราชการอยู่ที่กรม แล้วย้ายไปเป็นนายสถานีหลายแห่ง สายใต้ สายเหนือ สายตะวันออก ในขณะประจำอยู่ตามสถานีนั้น ๆ ทำบุญเลี้ยงพระทุกปี และเชิญชาวบ้านในย่านรอบ ๆ สถานีมารับเลี้ยงด้วย เป็นผู้บำเพ็ญสังคหวัตถุอยู่เสมอ อยู่ที่ไหน ๆ จึงไม่มีเวรภัย แม้ลางสถานีตั้งอยู่ในที่เปลี่ยว ห่างจากหมู่บ้านแล้วออกจากการรถไฟแห่งประเทศไทย เข้าทำงานในบริษัทข้าวไทยในตำแหน่งอนุศาสกะ อบรมศีลธรรมแก่พนักงานและกรรมกร เมื่อบริษัทข้าวไทยระงับ เข้าทำงานในโรงพิมพ์คุรุสภา มีหน้าที่ตรวจสอบทานหนังสือต่าง ๆ อยู่มาจนอายุมากแล้วออกมาอยู่กับบ้าน.

นายอ่ำ ศรีเปารยะ มีอาชีพอย่างนี้รายได้ไม่มาก แต่ใช้เงินเป็น เลี้ยงคนได้หลายคน ไม่เห็นแก่ได้ ลางครั้งรักษาตัวในโรงพยาบาลในฐานะอนาถา แต่ออกจากโรงพยาบาลแล้ว ให้เงินแก่โรงพยาบาลเท่าที่จะให้ได้.

โต้วาที

ขณะเป็นนายสถานีอยู่นั้น กรมศิลปากรตั้งการโต้วาทีขึ้น ครั้งนั้นการโต้วาทีมีน้อย นายอ่ำ ศรีเปารยะ สมัครเข้าโต้วาทีด้วย โต้กะฝ่ายที่มีความรู้เป็นนักพูด โต้กันไปโต้กันมา ในที่สุดแพ้เขาโดยคะแนน แต่ผู้รู้ชมเชย คู่โต้ก็ชมเชย ในหลักวิชาและการพูด ที่แพ้นั้นแพ้ทางเล่ห์เหลี่ยม.

แต่งหนังสือประกวดได้ที่ ๑

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทรงพระราชดำริในอันอบรมเด็ก ให้ซาบซึ้งในศาสนา จึงโปรดให้แต่งหนังสือสอนศาสนาแก่เด็ก เข้าประกวด กำหนดหัวข้อธัมมะให้แต่ง สำนวนที่ดีเป็นที่ ๑ พระราชทานรางวัล หนังสือนั้นโปรดให้พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน ปี พ. ศ. ๒๔๗๗ กำหนดให้แต่งเรื่อง สัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์ภายหน้า.

นายอ่ำ ศรีเปารยะ ยังเป็นนายสถานี แต่งเข้าประกวดด้วย กรรมการเลือกคัดตัดสินให้สำนวนของนายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นที่ ๑ และพระราชทานรางวัล นายอ่ำ ศรีเปารยะ เข้ารับพระราชทานรางวัล ในวันวิสาขบูชา หนังสือนั้น โปรดให้พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน.

แต่งเพลงชาติประกวด

ขณะเป็นนายสถานีอยู่ มีประกาศให้คนทั่วไปแต่งเพลงชาติเข้าประกวด เพื่อเปลี่ยนเนื้อเพลงชาติเก่า ที่ขึ้นต้นว่า

แผ่นดินสยามนามประเทืองว่าเมืองทอง

วันหนึ่ง นายอ่ำ ศรีเปารยะ มาหารูปบอกว่า จะแต่งเพลงชาติเข้าประกวด ยังไม่รู้ระเบียบการอีกวันเดียวจะหมดเวลาส่งแล้ว จึงรีบไปขอระเบียบการได้มา และคิดแต่งที่กุฏิ ราว ๑ ชั่วโมงเศษ ๆ เสร็จรีบไปส่งแล้วกลับสถานี แต่งเข้าประกวดหลายร้อยสำนวน กรรมการเลือกคัดไว้จะเข้ารอบสุดท้าย ดูเหมือน ๖๐ สำนวนสำนวนของนายอ่ำ ศรีเปารยะ อยู่ในจำนวนนี้ด้วย การเลือกคัดรอบสุดท้าย ต้องร้องเข้าวงดนตรีด้วย นายอ่ำ ศรีเปารยะ ไม่สามารถทำได้จึงตกไป.

กลับเข้าวัด

นายอ่ำ ศรีเปารยะ ออกจากงานครั้งสุดท้ายแล้วอยู่กับบ้าน ถึงวันพระ วันอาทิตย์ ไปถือศีลฟังเทศนา ถึงวันพิธีทางศาสนา ไปปฏิบัติศาสนกิจ ที่งนี้ทวัดเทพศิรินทราวาส ผู้นำอุบาสกอุบาสิกาเป็นประจำ เป็นสำคัญหาตัวยากมาก ยิ่งกว่าหาสมภาร ต้องเป็นคนไม่มีกิจติดตัว ต้องเป็นคนมีศรัทธา ต้องเป็นคนรู้ระเบียบพิธี ต้องเป็นคนเสียงดังดี ต้องว่าทำนองสรภัญญะได้ นายอ่ำ ศรีเปารยะ ต้องตามลักษณะนี้ รูปจึงขอให้เป็นผู้นำประจำ ก็ยินดีรับเป็นผู้นำ ปฏิบัติหน้าที่

ผู้นำเป็นอย่างดีตลอดมาหลายปี และดีพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ อธิบายธัมมะ ให้อุบาสกอุบาสิกาเข้าใจ มีผู้สรรเสริญความรู้อยู่.

อนิจฺจา วต สงฺขารา

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ สังขารคือสิ่งที่เกิดขึ้น ได้แก่คนสัตว์สิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น นายอ่ำ ศรีเปารยะ ก็เป็นสังขาร เพราะฉะนั้น สังขาร คือนายอ่ำ ศรีเปารยะ จึงไม่เที่ยงหนอ ต้องแปรรูปไปและดับสิ้นเป็นที่สุด เป็นตัวอย่างให้คนที่ยังเป็นอยู่ได้สำนึกตัวไว้.

สนองการปฏิบัติหน้าที่

ผู้นำอุบาสกอุบาสิกาเป็นสำคัญและหาตัวยากยิ่ง หนักใจอย่างยิ่งได้ นายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นผู้นำเบาใจมาก สิ้น นายอ่ำ ศรีเปารยะแล้วกลับหนักใจอย่างยิ่ง จะได้ใครเล่า นายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นผู้นำจนตาย วัดเทพศิรินทราวาส ขอส่งความขอบใจไปถึงด้วย และช่วยฌาปนกรรมด้วยกัปปิยภัณฑ์เท่าอัตรา ๒,๐๐๐ บาท เป็นส่วนสนองการปฏิบัติหน้าที่ ของนายอ่ำ ศรีเปารยะ

ขอให้นายอ่ำ ศรีเปารยะ จงไปสู่ที่ชอบเถอด.

นี้แต่ ชินทตฺโต พระธรรมธัชมุนี

วัดเทพศิรินทราวาส

๑ พฤษภาคม ๒๕๐๕

นายอ่ำ ศรีเปารยะ เปรียญ ๕

ชาตะ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๓

มรณะ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

พระคุณของคุณพ่อและคุณแม่

พฺรหฺมาติมาตาปิตโร มารดา–บิดาเป็นพรหมแห่งบุตร

คุณพ่อและคุณแม่เป็นที่รักและเคารพของลูกหลานทุกคน การจากไปของคุณพ่อและคุณแม่อย่างไม่มีวันจะกลับคืนมาได้ครั้งนี้ จึงนำความเศร้าสลดและความอาลัยมาสู่ลูกหลานเป็นอันมาก ลูกไม่เคยคาดคิดว่าคุณพ่อจะมาจากพวกเราไปในระยะเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ เพราะคุณพ่อถึงแม้ท่านจะมีสุขภาพไม่ค่อยสมบูรณ์นัก แต่ท่านก็เป็นผู้ที่รู้จักรักษาอนามัยอย่างดีที่สุดยากที่ลูกหลานจะเอาอย่างได้ ท่านคอยหมั่นตรวจตราสุขภาพร่างกายของท่านเสมอ ๆ มิได้ขาด ในระยะหลังที่คุณพ่อป่วยลงครั้งนี้ ก็เริ่มต้นด้วยการที่มิได้ล้มหมอนนอนเสื่ออะไรเลย เพียงแต่ท่านสูบบุหรี่จัดและออกเสียงในการนำสวดมนต์ที่อุโบสถวัดเทพศิรินทร์ ฯ จึงทำให้ท่านไอมาก เมื่อท่านเห็นว่ามีอาการไอมาก ท่านก็เริ่มสงสัยว่าท่านจะเป็นวัณโรค เพราะถ้าเป็นโรคซึ่งเป็นโรคที่ติดต่อและท่านอยู่คลุกคลีกับลูกหลานมาก เกรงว่าจะนำความเดือดร้อนมาสู่ลูกหลานต่อไป จึงได้ไปให้แพทย์ตรวจดูถ้าเป็นโรคดังที่ท่านเข้าใจ ก็มีทางที่จะรักษาได้หายในปัจจุบันนี้ เมื่อไปตรวจจึงได้ทราบว่า ท่านมิได้เป็นวัณโรคอันเป็นโรคติดต่อ แต่เป็นโรคมะเร็ง ซึ่งมิได้เป็นโรคติดต่อ แต่อันตรายของโรคนี้มาก

กว่าวัณโรคมากมายนักและเป็นโรคที่รักษาให้หายได้ยากในปัจจุบันนี้ ซึ่งท่านได้ทราบข่าวโรคของท่านจากแพทย์แทนที่ท่านจะตกใจเช่นผู้อื่น ท่านกลับดีใจ เพราะโรคที่ท่านเป็นนี้ไม่ใช่โรคติดต่อซึ่งจะนำความเดือดร้อนมาสู่ลูกหลานในภายหน้า แต่เป็นโรคมะเร็งซึ่งถ้าได้รับการรักษาในระยะแรกอาจหายได้หรือไม่ก็ตายไปแต่เฉพาะตัวท่านเท่านั้น ฉะนั้นการไปหาแพทย์ที่โรงพยาบาลเพื่อให้แพทย์ทำการรักษา จึงดูเหมือนหนึ่งท่านเตรียมตัวไปเที่ยว โดยบอกกับลูกหลานว่า จะต้องไปตัดผมเสียก่อน เพราะจะต้องไปอยู่โรงพยาบาลอีกนานเกรงว่าผมจะยาวและตัดลำบาก แต่การที่ท่านคาดไว้นั้นผิด เพราะท่านเป็นผู้ชรามากแล้ว ไม่มีกำลังที่จะผ่าตัดหรือทำการรักษาโดยให้แสงรังสีได้ จนวาระสุดท้ายท่านก็ได้จากลูกและหลานที่ไปคอยเฝ้าอยู่ตลอดมาอย่างไม่มีวันกลับ.

ตลอดเวลาที่คุณพ่อยังมีชีวิตอยู่ คุณพ่อเป็นผู้ให้ความอบอุ่นแก่ลูกหลานเป็นอย่างยิ่ง คุณพ่อเป็นหลักของครอบครัว เป็นผู้ที่รักครอบครัวอย่างยิ่ง เนื่องจากคุณพ่อมีความรู้ในศาสนธรรมเป็นอย่างดี จึงพยายามอธิบายข้อธรรมต่าง ๆ ให้ลูกหลานฟัง และให้ยึดเหนี่ยวเป็นเครื่องประจำใจไว้ประพฤติปฏิบัติ ถ้ามีใครมาพูดหรือถามเรื่องธรรมะขึ้นแล้ว บางครั้งสังเกตเห็นได้อย่างชัดว่า ในขณะที่กำลังไม่สบายอยู่ ก็รู้สึกว่าอาการไม่สบายของท่านดูเหมือนจะหายไปราวกับปลิดทิ้ง เรื่องการสนใจในทางธรรมะนี้ เมื่อใดมีโอกาสที่จะ

เขียนหรือพูดได้แล้ว ท่านเป็นต้องรีบกระทำทันที ท่านเคยบอกกับลูกว่า ท่านรู้สึกเป็นสุขใจอย่างยิ่ง ถ้าได้ทำประโยชน์ให้แก่หมู่ชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ท่านเคยแต่งหนังสือเข้าประกวดในงานวิสาขะบูชา และได้รับรางวัลที่ ๑ มาครั้งหนึ่ง เมื่อยังเป็นนายสถานีประจำอยู่ที่สถานีโพรงอากาศ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เรื่อง สัมปรายิกัตถะประโยชน์คือประโยชน์ภายหน้า ความดีของหนังสือเล่มนั้นปรากฏในสาส์นสมเด็จซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศร ฯ กราบทูลสมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๗๗ ตอนหนึ่งว่าดังนี้

บ้านชินนามอน ปีนัง

วันที่ ๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จกรมพระนริศ ฯ

... ...

... ... พระยาเทวาธิราชมีแก่ใจส่งหนังสือวิสาขะปี ๒๔๗๗ นี้ที่ได้รับรางวัลที่ ๑ มาให้หม่อมฉันกับลูก แรกเปิดดูข้างต้น เห็นรายงานผู้รั้งอธิบดีศิลปากร กราบทูลถึงความยากลำบากในการตัดสินรางวัล ในเวลาที่เลิกราชบัณฑิตยสภาเสียแล้ว และราชบัณฑิตสถานก็ยังไม่ได้ตั้งขึ้น รู้สึกจับใจ แต่ที่เขาแก้ไขให้การสำเร็จไปได้ก็ดีหนักหนา หาไม่หนังสือวิสาขบูชาก็จะพินาศไปด้วย จดหมายพระองค์อาทิตย์รับสั่งส่งคำตัดสินก็แต่งดี **และที่ทรงตัดสินให้ นายอำ ศรีเปารยะ ได้รับ**

รางวัลที่ ๑ หม่อมฉันก็ถวายอนุโมทนาด้วย ต่อไปเมื่อเปิดถึงรูปผู้แต่ง จะเป็นด้วยรูปถ่ายไม่ดีหรือรูปสมบัติแกจะเป็นอย่างนั้นเองก็ตาม ไม่ชวนให้คาดว่าจะแต่งหนังสือดี แต่เมื่ออ่านไปต้องยอมว่าแต่งดีทั้งสำนวนและความคิด สมควรได้รับรางวัลที่ ๑ จริง ๆ ถ้าหม่อมฉันอยู่กรุงเทพ ฯ คงจะพยายามทำความคุ้นเคยกับผู้แต่งเรื่องนี้ เสียดายอยู่หน่อยที่ในหนังสือไม่ปรากฏว่าผู้แต่งมีอาชีพอันใด สังเกตเครื่องแต่งตัวก็รู้ไม่ได้ว่าเป็นทหารหรือพลเรือน ... ...

... ...

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ดำรงราชานุภาพ

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ ทราบฝ่าพระบาท

... ...

... ... **นายอ่ำ ศรีเปารยะ ผู้แต่งหนังสือวิสาขะนั้น เป็นนายสถานีรถไฟ ฟอร์มที่แต่งถ่ายรูปนั้นก็คือฟอร์มพนักงานรถไฟ แกรักฟอร์มนั้นยิ่งนัก เมื่อวันนัดรับพระราชทานรางวัล แกร้องขอต่อ หลวงวิจิตรวาทการ ให้ได้เข้าเฝ้าในเครื่องแบบนายสถานีรถไฟ** หลวงวิจิตร ไม่เห็นขัดข้องก็อนุญาต เห็นรูปร่างแล้วน่าประหลาดใจ ไม่น่าเชื่อว่าจะมีความรู้แต่งหนังสือได้ดีถึงเท่านั้นเลย แต่มาทราบความทีหลังจากเณรงั่วว่า เป็นเปรียญสำนักวัดเทพศิรินทร์ เป็นศิษย์สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ **แต่ก่อนนี้เป็นนายสถานีประจำอยู่ที่โพรงอากาศ (สายแปดริ้ว)** เดี๋ยวนี้จะคงอยู่ที่นั่นหรือย้ายไปไหนแล้วไม่ทราบ ... ...

... ...

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

นริศ

เรื่องการแต่งหนังสือประกวดนี้ท่านชอบมาก ต่อมาภายหลังท่านก็ได้แต่งเข้าประกวดอีกเรื่องหนึ่ง เมื่อปี พ. ศ. ๒๔๙๓ เรื่องธรรมเป็นโลกบาล คือ คุ้มครองโลก เรื่องหลังนี้ไม่ได้รับรางวัลเพราะพอแต่งหนังสือนี้เสร็จยังไม่ทันแก้ไขตรวจทาน ท่านก็ป่วยเป็นไข้ไทฟอยด์ขึ้นสมอง ต้องไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลอีกนาน หนังสือที่ท่านแต่งสอนศาสนาแก่เด็กนี้ ได้ขออนุญาตนำลงไว้ในที่นี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานศพของท่าน.

คุณพ่อ นอกจากจะเป็นผู้ที่ชอบคุยธรรมะและเขียนหนังสือแล้วยังเป็นผู้ที่ชอบโต้วาทีอีก แต่งานที่คุณพ่อทำนั้นมักไม่ค่อยตรงกับความรู้และความประสงค์ของท่านนัก เป็นต้นว่าท่านเข้ารับราชการครั้งแรกก็ไปทำงานรถไฟ มีหน้าที่เป็นนายสถานี ไม่มีโอกาสใช้ความรู้ให้ตรงกับความประสงค์ของท่าน ต่อมาสุขภาพไม่ดีและการทำงานรถไฟนั้นไม่เหมาะกับความรู้ ท่านจึงได้ลาออกมาพักผ่อนอยู่บ้าน พอบริษัทข้าวไทยตั้งขึ้นและต้องการอนุศาสนาจารย์ ไว้ทำการอบรมกรรมกรโรงสีต่าง ๆ คุณพ่อได้เข้าทำงานเป็นอนุศาสนาจารย์ของบริษัท ฯ โดยการแนะนำของพระธรรมนิเทศทวยหาญ ผู้เป็นอาจารย์ที่เคารพรักอย่างยิ่งของท่าน ท่านอาจารย์ของท่านนี้ท่านเคารพอย่างสูงอยู่เสมอและหมั่นไปเยี่ยมเยียนมิได้ขาด คุณพ่อท่านรักเคารพและมีความกตัญญูกตเวทีต่ออาจารย์ของท่านมาก พวกลูกหลานเคยได้ฟังท่านกล่าวขวัญถึงท่านอาจารย์ของท่านอยู่เสมอ หนังสือแนะนำตัวท่าน

ไปยังพลโทพระยาเฉลิมอากาศ ซึ่งเป็นประธานกรรมการบริษัทข้าวไทยนั้น คุณพ่อได้เก็บสำเนาไว้ และเห็นว่าการแนะนำตัวของท่านผู้ใหญ่นั้น ท่านได้คำนึงถึงเหตุผลอย่างรอบคอบแล้วว่า งานใดเหมาะสมกับบุคคลชนิดใด มิใช่ฝากฝั่งเข้าไปโดยมิได้คำนึงถึงลักษณะของงานและงานนั้นผู้เข้าไปจะทำได้หรือไม่ จึงขอนำความในสำเนาหนังสือฉบับนั้นมาลงไว้ด้วยในที่นี้.

แผนกอนุศาสนาจารย์ ยศ.

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

เรียน เจ้าคุณทราบ

มีใครคนหนึ่ง รับคำสั่งมาบอกผม ให้หาเปรียญที่พูดเก่งสำหรับสอนวัฒนธรรม แก่พวกกรรมกรโรงสีในบริษัทข้าวไทย ผมใส่ใจมาตั้งแต่วันนั้น เพิ่งได้ที่เหมาะใจเมื่อวานนี้เอง คือมหาอ่ำ ศรีเปารยะ เปรียญ ๕ ประโยค สำนักวัดเทพศิรินทร์ สึกออกมานานแล้ว ไปทำงานเป็นนายสถานีกรมรถไฟ แต่ครั้งพระยาประสิทธิ์ฯ ความคิดดี พูดดี ทั้งทำจริงด้วย เคยเข้าโต้วาทีในกรมศิลปากร ตอนแรก ๆ ชนะแล้วก็แพ้ สู้มติมหาชนไม่ไหว เพราะเขาให้มหาชนโหวตด้วย เอาโปกยาเป็นใหญ่ หลักวิชาเลือนไป คนนี้นับถือทางหลักวิชา จึงเลิก ไม่แก้มือ

เกรงจะเสียภูมิ กรรมการชมมาก ผู้ชนะก็ชม ได้มาบอกกับผมเอง ว่ามหาอำพูดเก่ง หลักวิชาดี แต่ไม่เล่นลิ้นจึงแพ้ ถ้าแกไม่เป็นเตี้ยตะแหมะแขะ ก็จะได้ไปอยู่กรมอากาศยานตั้งแต่ครั้งเจ้าคุณเป็นเจ้ากรมแล้ว เพราะเรารังเกียจว่า นายทหารจะข้องใจในเรื่องเตี้ยจึงไม่เอาเข้า เราเคารพต่อเหตุผลหลายอย่าง ต้องนึกจนถึงว่า เตี้ยวสง ครั้งสามก๊ก เป็นคนมีสติปัญญามาก แต่ว่าเตี้ยตะแหมะแขะ เคยเจรจาความเมืองกับโจโฉไม่สำเร็จ เพราะถูกดูหมิ่นในรูปสมบัติแต่ต้นมือ ทำให้เสียพิธีหมด ถ้าเป็นท้อน เตี้ยเพียงเท่านี้หามีใครเอาใจใส่ไม่เพราะไม่ใช่เตี้ยอย่างคนค่อม ได้ลาออกจากเป็นนายสถานีบางซ่อนเมื่อ ๒๑ นี้ จะให้ไปรายงานตัวที่ไหน เมื่อไร ผมจะส่งไป โดยให้ถือจดหมายของผม เจ้าคุณโปรดสอบคัดเลือกเอาเองเถิด.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ลงนาม) ธรรมนิเทศทวยหาญ

เมื่อได้เป็นอนุศาสนาจารย์ประจำบริษัทข้าวไทยแล้ว รู้สึกว่าเป็นงานที่ถูกใจท่านมาก บางครั้งถึงกับเตรียมคำสอนที่จะไปอบรมกรรมกรอยู่จนดึกจนดื่น พยายามทุกวิถีทางที่จะอบรมให้ผู้ฟังได้เข้าใจโดยชัดเจน เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ แต่จะเป็นโชควาสนาอย่างไรของท่านก็ตาม งานที่ท่านตั้งใจกระทำโดยความรักนี้ก็ต้องมีอันเป็นไปอีก โดยบริษัทต้องล้มเลิกกิจการบางอย่าง จำต้องปลดคนงานออกมาก เมื่อกรรมกรหมดลงไปมาก อนุศาสนาจารย์ประจำบริษัท ฯ ก็ต้องหมดหน้าที่ไปด้วย ดังนั้นหลังจากที่ท่านออกจากงานครั้งสุดท้ายที่โรงพิมพ์คุรุสภาแล้ว ท่านก็จะใช้เวลาว่างในตอนหลังนี้ทำประโยชน์แก่คนทั่วไป โดยการไปนำสวดมนต์ ณ วัดเทพศิรินทร์ เมื่อหลังจากพระเทศน์จบแล้ว อุบาสกอุบาสิกาผู้ใดที่ยังสงสัยในข้อธรรมบางประการก็ขอร้องให้ท่านช่วยอธิบาย และท่านก็รู้สึกสบายใจอย่างยิ่งที่ได้ช่วยอธิบายให้แก่อุบาสกอุบาสิกานั้น ๆ เข้าใจ จนบางครั้งสุขภาพของท่านไม่สมบูรณ์ กล่าวคือมีอาการไอและเป็นไข้หวัดอยู่เสมอ ซึ่งบางวันก็มีฝนตกปรอย ๆ เมื่อท่านไปได้ท่านจะต้องไปมิใยลูกหลานจะคัดค้านว่าวันนี้จะขอให้หยุดสักวันหนึ่ง โดยเกรงว่าจะมีอาการมากขึ้น ท่านกลับบอกว่า ถึงแม้ท่านจะเจ็บป่วยถึงตายไปในขณะที่ทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นได้แล้ว จะเป็นที่ยินดีแก่ท่านเป็นอย่างมาก.

เรื่องความตายของท่านนี้ เมื่อมองดูเผิน ๆ จะเห็นว่า ขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ ท่านพยายามที่จะคอยตรวจสอบอนามัยของท่านอยู่เสมอ ยิ่งกว่าลูกหลานของท่านเสียอีก ไม่ว่าจะเป็นมากน้อยก็ต้องรีบไปหาหมอ ดูเป็นว่าท่านนี้ช่างกลัวความตายเสียนี่กระไร แต่ถ้ามองให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าท่านนี้เป็นผู้รอบคอบอย่างยิ่ง เพราะเมื่อเป็นโรคเล็ก ๆ น้อย ๆ และเมื่อทราบเสียแต่แรกแล้ว ก็มีทางที่จะรักษาให้หายได้เร็ว โดยไม่ลำบากแก่ญาติพี่น้องลูกหลานหรือถ้าโรคนั้นมีทางที่จะติดต่อกับลูกหลานต่อไป ก็จะได้หาทางแก้ไขเสียทันเพื่อมิให้เป็นอันตรายแก่ลูกหลานสืบไปดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า แทนที่ท่านจะตกใจเมื่อทราบว่าเป็นโรคมะเร็ง อันเป็นโรคที่มีทางรักษาให้หายได้น้อยที่สุดในขณะนี้ ท่านกลับยินดี เพราะโรคนี้มิได้เป็นโรคติดต่อซึ่งอาจติดลูกหลานต่อไปได้ แล้วก็เรื่องความตายของท่านนี้ ท่านก็นึกอยู่ตลอดเวลานับตั้งแต่คุณแม่ตายไป เมื่อลูกหลานคิดจะทำการฌาปนกิจศพคุณแม่ท่านก็บอกไว้ให้รอทำพร้อมกันกับท่าน ดังนั้นศพคุณแม่จึงต้องค้างมาเป็นเวลาหลายปี ทั้งในการทำศพของท่านนี้ ท่านก็ได้เตรียมการต่าง ๆ ไว้เรียบร้อยแล้วทุกอย่าง และเพื่อมิให้เป็นการลำบากใจแก่ลูกหลาน ซึ่งท่านทราบดีว่าไม่สู้จะประสีประสาในงานทางด้านนี้นัก ท่านจึงได้ขอฝากศพไว้กับพระธรรมธัชมุนี เจ้าอาวาสวัดเทพศิรินทร์ให้ช่วยเป็นภาระดูแลให้อีกทางหนึ่งด้วย การก็เป็นจริงดังที่ท่านคาดไว้ เพราะถ้าไม่ได้รับความเมตตากรุณาจากพระคุณเจ้าอาวาส ฯ ช่วยเหลือ

แล้ว คงเป็นเรื่องยุ่งยากและขลุกขลักแก่ลูกหลานอีกมิใช่น้อย.

คุณพ่อเลี้ยงอบรมลูกหลานตามแบบของนักวัดทุกประการ คือเป็นพรหมของลูก ปกครองดูแลลูกหลานด้วยพรหมวิหาร ไม่เคยลงโทษลูกหลานด้วยการเฆี่ยนตี เมื่อมีสิ่งใดไม่ดีไม่ควรก็กล่าวตักเตือนสั่งสอนให้ลูกหลานรู้จักเห็นผิดเป็นชอบ พร้อมทั้งแนะนำให้กระทำแต่การที่ถูกที่ควร ถึงแม้ลูกหลานของท่านไม่อาจเข้าใจในหลักธรรมสูง ๆ ได้ ท่านก็หาหลักธรรมคำสอนที่ง่าย ๆ อันเป็นหลักธรรมที่ควรยึดไว้เป็นเครื่องเตือนสติปัญญาในการประกอบอาชีพเพื่อให้เจริญก้าวหน้าต่อไป คุณพ่อจึงเปรียบเสมือนพระประจำใจของลูก.

บัดนี้ คุณพ่อและคุณแม่ได้จากลูกหลานไปสู่สุคติแล้ว คงทิ้งไว้แต่พระคุณอันยิ่งใหญ่ และคุณความดีของท่าน ฉะนั้น ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลที่ท่านได้ประกอบมาด้วยตนเองก็ดี และกุศลใดที่ลูกได้รับจากคำแนะนำสั่งสอนและนำมาปฏิบัติโดยตลอดก็ดี ขอกุศลผลบุญนั้น จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณพ่อและคุณแม่จงประสพแต่สุคติในปรภพนั้นเทอญ.

จากลูกและหลาน

บ้านเลขที่ ๗๕/๗ ในกรมวิทยาศาสตร์ พญาไท

๒๘ มีนาคม ๒๕๐๕

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือสัมปรายิกัตถะประโยชน์ ๔ ประการ

เรียน นายกราชบัณฑิตยสถาน

ด้วยข้าพเจ้า นางอุไรวรรณ รัตนกสิกร เป็นธิดาของนายอ่ำ ศรีเปารยะ ผู้แต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก เรื่องสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ซึ่งได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ ๑ ในการประกวดประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๗ และโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน เนื่องในงานพระราชพิธีวิสาขบูชาพุทธศักราช ๒๔๗๗ นั้น บัดนี้ผู้แต่งหนังสือนี้ได้ถึงแก่กรรมแล้ว ข้าพเจ้าผู้เป็นธิดา มีความประสงค์จะใคร่พิมพ์หนังสือดังกล่าวนี้เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานศพของนายอ่ำ ศรีเปารยะ ซึ่งกำหนดในเดือนพฤษภาคม ๒๕๐๕ นี้.

จึงเรียนมาเพื่อขอได้โปรดอนุญาตให้ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ลงนาม) *อุไรวรรณ รัตนกสิกร*

(นางอุไรวรรณ รัตนกสิกร)

ที่ ๗๘๗/๒๕๐๕ ราชบัณฑิตยสถาน

๑๐ เมษายน ๒๕๐๕

เรื่อง อนุญาตให้พิมพ์หนังสือ

แจ้งความมายัง นางอุไรวรรณ รัตนกสิกร

อ้างถึง หนังสือลงวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๕

ตามที่แจ้งความประสงค์ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือแสดงพระพุทธศาสนาสำหรับสอนเด็ก เรื่องสัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานศพนายอ่ำ ศรีเปารยะ ผู้เป็นบิดา ซึ่งเป็นผู้แต่งได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ ในการประกวดประจำปี พ. ศ. ๒๔๗๗ นั้น

ราชบัณฑิตยสถานได้รับทราบแล้ว มีความยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามประสงค์ และเชื่อว่าหากนายอ่ำ ศรีเปารยะ ได้ทราบด้วยญาณวิถีใด ๆ ก็ตาม คงจะมีใจชื่นชมโสมนัสต่อผลงานที่ตนได้กระทำมาแล้ว จึงขออนุโมทนาในกุศลธรรมบรรณาการที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญมา ณ โอกาสนี้.

ด้วยความนับถือ

(ลงนาม) อนุมานราชธน

(พระยาอนุมานราชธน)

รักษาการตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน

(สำเนา)

ที่ ศ.ก. ๓/๒๐๒ กรมศิลปากร

วันที่ ๑๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

อธิบดีกรมศิลปากร ทูล ราชเลขานุการในพระองค์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ ราชบัณฑิตยสภาได้ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ เรื่องพระราชทานรางวัลในการประกวดแต่งหนังสือ สอนพุทธศาสนาแก่เด็ก สำหรับพิมพ์พระราชทานในงานพระราชพิธีวิสาขบูชาประจำปี และงานนั้นได้ดำเนินมาเป็นลำดับจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ ทางราชการได้โอนงานในราชบัณฑิตสภามาอยู่ในความควบคุมของกรมศิลปากร งานนี้ค้างมา การปฏิบัติตามประกาศนั้นจึงไม่เต็มตามพระราชประสงค์เพราะขาดกรรมการราชบัณฑิตยสภา ถ้าหากราชบัณฑิตสถานได้ตั้งขึ้นทันกันกับเวลาที่ราชบัณฑิตยสภาได้เลิกล้มไปงานเรื่องนี้ก็คงโอนไปยังราชบัณฑิตยสถานได้โดยปราศจากปัญหา แต่ราชบัณฑิตสถานก็ยังมิได้ตั้งขึ้น กรมศิลปากรผู้รับงานทั้งมวลมาจากราชบัณฑิตสภา ได้พิเคราะห์เห็นว่า ถ้าไม่ดำเนินการต่อไป ก็น่าเสียดายประโยชน์อันยิ่งใหญ่ที่กุลบุตรจะได้รับในเรื่องนี้ ฉะนั้นกรมศิลปากรจึงได้พยายามทำการฉลองพระเดชพระคุณตามกำลังที่กรมนี้จะทำได้ดังจะทูลต่อไปนี้.

หนังสือประกวดวิสาขบูชาปีนี้ ได้กำหนดสัมปรายิกัตถะประโยชน์ ๔ ประการเป็นหัวข้อ มีผู้แต่งส่งเข้ามา ๒๙ ราย เป็นพระภิกษุ ๑๘ ราย สามเณร ๑ ราย คฤหัสถ์ชาย ๘ ราย หญิง ๒ ราย เมื่อไม่มีกรรมการราชบัณฑิตยสภาจะตรวจได้ กรมศิลปากรจึงได้ตั้งผู้ที่กรมนี้เห็นว่าทรงความรู้ในศาสนศาสตร์เพียงพอ คือ พระพินิจวรรณการ, นายกี อยู่โพธิ เปรียญ ๙ ประโยค, และนายเจริญ อินทรเกษตร เปรียญ ๙ ประโยค, เป็นกรรมการตรวจชั้นแรก กรรมการ ๓ นายเลือกสำนวนที่ดีเสนอมายังเกล้ากระหม่อม ๓ สำนวน คือ สำนวนหมายเลข ๑๔, ๒๒ และ ๒๗ เกล้ากระหม่อมได้พิจารณาเห็นว่าทั้ง ๓ สำนวนนี้แต่งดีสมควรรับพระราชทานรางวัล จึงให้เปิดชื่อผู้แต่งปรากฏว่า สำนวนหมายเลข ๑๔ พระครูวิจิตรธรรมคุณ เป็นผู้แต่ง สำนวนหมายเลข ๒๒ นายอ่ำ ศรีเปารยะ เป็นผู้แต่ง สำนวนหมายเลข ๒๗ พระมหาเกษม เป็นผู้แต่ง เกล้ากระหม่อมขอถวายสำเนาหนังสือทั้ง ๓ สำนวนนั้นมาพร้อมกับรายงานฉบับนี้.

แต่มีข้อที่เกล้ากระหม่อมยังข้องใจอยู่ คือ ความในประกาศเดิมมีว่า ให้กรรมการราชบัณฑิตยสภาเป็นผู้ตรวจ แต่คราวนี้กรมศิลปากรได้ตั้งกรรมการตรวจ การตรวจโดยวิธีนี้จะเป็นโมฆะหรือไม่ ขอได้ทรงนำกราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แล้วแต่จะทรงพระดำริ ถ้าทรงเห็นว่าการตรวจที่กรมศิลปากรทำถวายนี้เป็นอันใช้ไม่ได้ เพราะ

ผิดพระราชประสงค์ กรมศิลปากรก็ขอให้การตรวจครั้งนี้เป็นอันเลิกล้มไป และให้ถือเสมือนหนึ่งว่าไม่มีการตรวจในปีนี้ แต่ถ้าสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงเห็นว่า การตรวจที่กรมศิลปากรทำฉลองพระเดชพระคุณมา เป็นอันใช้ได้ ก็ขอให้ทรงวินิจฉัยเลือกสำนวนไหนให้ได้รับพระราชทานรางวัลที่ ๑ เมื่อทรงเลือกแล้วอีก ๒ สำนวนก็อยู่ในเกณฑ์รางวัลที่ ๒ ตามประกาศประกวดแต่งหนังสือสอนพุทธศาสนาแก่เด็กซึ่งมีความว่า

" ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาเป็นพนักงานตรวจตัดสินตามวิธีซึ่งเห็นสมควร แล้วคัดที่ดีที่สุดขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ๓ ราย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดรายไหนยิ่งกว่าเพื่อน จะทรงเลือกพิมพ์เป็นหนังสือพระราชทานในวันวิสาขบูชา และจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานรางวัลที่ ๑ ราคา ๒๐๐ บาท แก่ผู้แต่ง อีก ๒ ราย ที่รองลงมานั้น จะพระราชทานรางวัลที่ ๒ ราคา ๑๐๐ บาท " ดังนี้.

ควรมิควรแล้วแต่โปรดเกล้า ฯ

(ลงนาม) เกล้ากระหม่อม หลวงวิจิตรวาทการ

ผู้รักษาการในตำแหน่งอธิบดี

(สำเนา)

ที่ ๓/๒๐๖ กรมราชเลขานุการในพระองค์

วันที่ ๑ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ราชเลขานุการในพระองค์ เรียน อธิบดีกรมศิลปากร

หนังสือท่านที่ ศ. ก. ๒/๒๐๒ ลงวันที่ ๑๙ เดือนนี้ แจ้งการประกวดแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก พ.ศ. ๒๔๗๗ ว่า เวลานี้ไม่มีกรรมการราชบัณฑิตยสภาจะตรวจได้ กรมศิลปากรจึงได้ตั้งกรรมการพิเศษขึ้น ๓ นาย ตรวจเลือกได้สำนวนที่ดี สมควรได้รับพระราชทานรางวัลรวม ๓ สำนวนนั้นมา เพื่อเรียนพระราชปฏิบัติว่าการตรวจที่กรมศิลปากรจัดทำนั้นจะใช้ได้หรือไม่ ถ้าเป็นอันใช้ได้ก็ขอให้ทรงวินิจฉัยเลือกสำนวนที่สมควรรับพระราชทานรางวัลที่ ๑ นั้น.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ทรงทราบฝ่าละอองพระบาท ทรงเลือกสำนวนหมายเลขที่ ๒๒ ของนายอ่ำ ศรีเปารยะ ว่าแต่งดีกว่าสำนวนหมายเลขที่ ๑๔ และ ๒๗ ควรได้รับรางวัลสูงกว่าอีก ๒ สำนวน และมีรับสั่งว่า แม้ราชบัณฑิตยสถานไม่มีเพราะเป็นเวลาหัวต่อก็ดี เมื่อหนังสือประกวดมีมา ตั้งกรรมการพิเศษตรวจนั้นก็ดีแล้ว.

ส่วนคำนำซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยทรงพระราชนิพนธ์พระราชทานให้พิมพ์ลงในต้นสมุดนั้น ปีนี้เป็นเวลาที่มิได้ประทับอยู่ในพระนครก็ควรงดไว้ปีหนึ่ง แม้มีแต่สำเนารายงานของกรมศิลปากรเท่านั้นก็สมควรแล้ว.

(ลงพระนาม) อาทิตย์

สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔

บทนำ

วันหนึ่ง นายแจ่ม สารคุณ ครูโรงเรียนประชาบาลวัดการุณ-ราษฎร์ มีเทศนาที่บ้าน ครูแจ่มได้เชิญนักเรียนใกล้เคียงมาฟังเทศน์ด้วย ในหมู่นักเรียนที่มานั้น มีเด็กชายแสวง รักธรรม อายุ ๑๐ ขวบ คนหนึ่ง เป็นผู้สนใจฟังมาก เมื่อเทศน์จบและพระลากลับไปแล้ว เด็กชายแสวง จึงถามครูแจ่มว่า ธรรม ๔ ข้อที่พระท่านเทศน์นั้น ชื่ออะไรขอรับ.

ครู. ชื่อ **สมฺปรายิกตฺถ** ประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์ภายหน้า.

แสวง. ประโยชน์ภายหน้า อย่างไร ผมฟังเข้าใจบ้าง ไม่เข้าใจบ้าง.

ครู. ฉันก็นึกอยู่แล้วว่า เธอคงเข้าใจไม่ได้ตลอด จึงตั้งใจจะอธิบายให้ฟัง แต่จะอธิบายเดี๋ยวนี้ก็จะได้ผลน้อย เพราะนักเรียนที่มาที่นี่น้อยคน ในตารางสอนของเราพรุ่งนี้มีจรรยาไม่ใช่หรือ.

แสวง. ขอรับ ดูเหมือนมี.

ครู. ดีแล้ว ฉันจะอธิบายพรุ่งนี้ และวันต่อ ๆ ไป ที่เป็นเวลาสอนจรรยา จนกว่าจะจบ.

บทที่ ๑

วิธีอ่านคำบาลี

พอถึงเวลาสอนจรรยาในวันรุ่งขึ้น ครูเขียนลงที่กระดานดำ คำว่า **สมฺปรายิกตฺถ** และบอกให้นักเรียนทั้งหลายอ่าน นักเรียนบางคนอ่านว่า **สม ปรา ยิก ตถ** แต่โดยมากอ่านไม่ได้ มีเด็กชายสว่าง อายุ ๑๒ ขวบ คนเดียวอ่านได้ เพราะเคยอยู่วัด พระผู้ปกครองเคยสอนให้อ่าน แต่เมื่อครูถามว่า ทำไมจึงอ่านอย่างนั้น ก็ตอบไม่ได้เหมือนกัน ครูจึงได้ช่วยอธิบายว่า คำบาลีตัวพยัญชนะเปล่า ๆ เขาอ่านอย่างมีสระ อะ ทั้งนั้น คือเสียง **ะ** อยู่ในตัวพยัญชนะเปล่า ๆ เขาอ่านอย่างมีสระ อะ ทั้งนี้ คือเสียง **ะ** อยู่ในตัวพยัญชนะนั้นเอง ดังที่ฉันเคยอธิบายให้นักเรียนฟังคราวหนึ่งแล้ว เมื่อคราวนำหนังสืออริยทรัพย์ มาสอนเมื่อเดือนก่อนนี้ และวันนี้จะอธิบายต่อไปอีกหน่อย เพราะคราวนี้มีสะกดด้วย นักเรียนทราบแล้วว่า ภาษาบาลี ตัวพยัญชนะเปล่า ๆ เขาอ่านเป็นเสียง อะ แต่ที่ว่านี้ ไม่ทั่วไปทุก ๆ ตัว บางตัวอ่านครึ่งเสียง อะ ก็มี ไม่ออกเสียงเลย คือ เป็นตัวสะกดก็มี พยัญชนะที่ว่านี้ เขามีจุดไว้ข้างล่าง เช่น สมฺ ปรา ยิ กตฺ ถ เขาอ่านว่า สัมปรายิกัตถะ ตัว **ม** ที่คำว่า สัม และตัว **ต** ที่คำว่า กัต

เขามีจุดข้างล่าง และไม้ผัดที่คำทั้งสองนั้นไม่มี เพราะไม้ผัดในภาษาไทยเราก็คือ สระ อะ นั่นเอง และเมื่อมีตัวสะกดอยู่ข้างหลัง เราเขียนไว้เสียข้างบนไม่คงไว้ที่เดิมอย่างสระอื่น และไม่ทำเป็น ๒ จุด แต่ทำเป็นจุดเดียว ให้มีรูปยาวออก เช่นในมาตรากังในแบบเรียนเร็ว ตอนปลาย นักเรียนทั้งหลายลองเปิดขึ้นดู จะเห็นเป็นดังนี้ /กะ /กัง คำว่า กัง ก็คือตัว ก สระ อะ ตัว ง สะกดนั้นเอง ถ้าจะเขียนเป็น กะ ง แล้วอ่านว่า กัง ก็ได้เหมือนกัน แต่เรานิยมเขียนอย่างมีไม้ผัดมานานแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องแก้ไข ส่วนภาษาอื่น เช่น บาลี และอังกฤษ เป็นต้น เขาไม่มีไม้ผัด เมื่อไม่มีไม้ผัด ถ้าจะให้เห็นชัดก็ต้องเขียนดังนี้ สะ ม ปะ รา ยิ กะ ต ถะ แต่ในบาลี สระอะ อยู่ในตัวพยัญชนะ ไม่ปรากฏอยู่ข้างนอกดังกล่าวแล้ว เราจึงไม่เห็นสระ ะ เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่ไม่ได้เรียนบาลีก็รู้ได้ยากว่าตัวไหนมีสระ ะ ตัวไหนไม่มี เขาจึงหมายตัวที่ไม่มีไว้ด้วยจุด เขียนเป็น สมฺปรายิกตฺถ นักเรียนจงจำไว้ให้ดี พบคำบาลีในที่อื่น ๆ ต่อไปจะได้อ่านเป็น ต่อนี้ไป ฉันจะพูดถึงศัพท์คำแปลและความหมายของธรรมนี้พอเป็นทางเข้าใจบ้างเล็กน้อยดังนี้ คือ สมฺปรายิกตฺถ มีคำอยู่ ๒ คำ คือ สมฺปรายิก คำหนึ่ง อตฺถ คำหนึ่ง สมฺปรายิก แปลว่า ภายหน้า หรือต่อไป อตฺถ แปลว่า ประโยชน์ คือ สิ่งที่คนต้องการหรือผล ก็ได้ รวม ๒ คำต่อกันเป็น สมฺปรายิกตฺถ แปลว่า ประโยชน์ภายหน้า.

ความหมายของข้อธรรม

อะไรเรียกว่าประโยชน์ ประโยชน์ก็คือสิ่งที่คนต้องการ เช่น เงิน ทอง ข้าว น้ำ ผ้านุ่งห่ม ความสุข ความมีชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เมื่อเราต้องการ ก็ต้องแสวงหาจึงจะได้ ไม่ใช่สิ่งนั้นๆ จะมีมาเอง เช่นเราต้องการเงินใช้ เราก็ต้องทำงานจึงจะได้เงินและการแสวงหาก็ต้องแสวงในทางที่ถูก จึงจะเป็นประโยชน์แท้ คือไม่เดือดร้อนในภายหน้า ถ้าแสวงหาในทางผิด เช่นฉ้อโกงเขา ขโมยเขา ถึงจะได้เงินมาใช้สรอยก็ต้องร้อนใจ เพราะจะต้องถูกจับไปลงโทษ กลับเป็นไม่ใช่ประโยชน์เสียแล้ว เพราะการถูกลงโทษนั้น เราไม่ต้องการ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้หวังให้คนทั่วโลกได้รับความสุขแท้ จึงได้ชี้ช่องทางของประโยชน์แท้ไว้ ๓ อย่าง คือ ทางที่จะได้ประโยชน์ปัจจุบันทันตาเห็น ๑ ประโยชน์ภายหน้า ๑ ประโยชน์อย่างสูงนอกจากปัจจุบันและภายหน้าอีก ๑ แต่ในที่นี้ ฉันจะอธิบายเฉพาะทางที่จะให้ได้รับประโยชน์ภายหน้าอย่างเดียว แต่ก็จะยกทางปัจจุบันมาเทียบเคียงบ้าง เพื่อนักเรียนจะได้เข้าใจทางที่จะได้ประโยชน์ภายหน้าชัดขึ้น ทางปัจจุบันนั้น เช่นตัวเธอนายแสวง มีความขยันเป็นพิเศษ ถึงวันโรงเรียนหยุด เธอไปรับหนังสือพิมพ์มาเที่ยวเร่ขาย เธอก็จะได้สตางค์ในวันนั้น ไม่ต้องรบกวนบิดามารดาขอสตางค์ซื้อขนม อย่างนี้เรียกว่าทางปัจจุบัน เห็นผลเร็ว ทางประโยชน์ภายหน้านั้น เปรียบ

เหมือนการเรียนของเธอ ที่เธอเรียนอยู่ทุก ๆ วัน ก็ยังไม่เห็นว่าได้อะไร ต่อเธอเรียนไปนาน ๆ จนสามารถเอาความรู้ที่เรียนไปทำการงานเลี้ยงตัวได้ จึ่งจะเห็นผล และผลที่เธอได้รับจากการเรียนนี้เป็นผลที่เธอจะได้อาศัยเลี้ยงตัวเธอ และคนอื่นไปจนตาย ทั้งวันหนึ่ง ๆ เธออาจหาสตางค์ได้มากกว่าขายหนังสือพิมพ์เป็นอันมาก การเรียนของเธอ จึ่งจัดว่าเป็นทางที่จะได้ประโยชน์ภายหน้า เท่าที่ฉันอธิบายมานี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า ทางประโยชน์ภายหน้า กับ ปัจจุบันต่างกันอย่างไรเท่านั้น ไม่ใช่จะให้นักเรียนมุ่งแต่ประโยชน์ภายหน้าแล้วละเลยประโยชน์ปัจจุบันเสีย ที่ถูกเราควรทำทั้ง ๒ อย่าง สุดแต่จะมีเวลาทำได้ คืออย่าให้ขัดกัน เช่นถึงเวลาเรียนเราก็ไปเรียน ถึงเวลาอยู่บ้าน ไม่ใช่เวลาเรียน เราก็ตั้งใจช่วยพ่อแม่หรือผู้ปกครองทำงานตามกำลังที่เราจะทำได้ แต่ถ้าเราจะทำอย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว เช่น จะตั้งใจเรียนอย่างเดียว ไม่ทำงานช่วยเหลือผู้ปกครองบ้าง ก็ไม่ถูก เพราะบิดามารดาหรือผู้ปกครองของเราได้เลี้ยงดูเราให้เครื่องนุ่งห่ม ให้ค่าขนม ค่าเล่าเรียน เป็นต้น ถ้าเราไม่ช่วยท่าน เราก็ชื่อว่า เป็นเด็กไม่ดี มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัว ไม่นึกถึงความลำบากของผู้ที่มีพระคุณต่อเรา และถ้าจะมุ่งช่วยผู้ปกครองอย่างเดียวแล้วไม่เรียนหนังสือ ก็เป็นเด็กโง่ โตขึ้นจะทำมาหากินก็ลำบาก หาได้ไม่พอใช้จ่ายเลี้ยงตัวเราและผู้ปกครองของเรา ฉะนั้นที่ถูกจึงควรทำทั้ง ๒ อย่าง ตามแต่โอกาสจะให้.

บทที่ ๒

เหตุที่ ๑ สทฺธาสมฺปทา ความมีศรัทธา

ครู. วันก่อนนักเรียนได้ฟังเรื่องประโยชน์ภายหน้าว่าต่างจากประโยชน์ปัจจุบันอย่างไรแล้ว วันนี้ฉันจะอธิบายถึงเหตุ คือความประพฤติที่จะให้ได้ประโยชน์ภายหน้าสมหมายต่อไป เหตุนั้น ตามคำสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. **สทฺธาสมฺปทา** ความมีศรัทธา
๒. **สีลสมฺปทา** ,, ศีล
๓. **จาคสมฺปทา** ,, ใจสละ
๔. **ปญฺญาสมฺปทา** ,, ปัญญา

ฉันจะอธิบายเป็นอย่าง ๆ ไป วันนี้อธิบายความมีศรัทธาก่อน ศรัทธาคืออะไร ได้พูดกันคราวหนึ่งแล้ว เมื่อนำหนังสืออริยทรัพย์มาสอนว่า ศรัทธามี ๒ อย่าง คือ ความรู้จักเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและของผู้ใหญ่ มี ครูอาจารย์ บิดา มารดา เป็นต้น ที่เป็นผู้หวังดีต่อเราอย่างหนึ่ง ความเชื่อแน่ว่าเราจะได้ผลเป็นความดี ก็เพราะเราทำถูก ได้รับผลเป็นความเสียหาย ก็เพราะเราทำผิดอย่างหนึ่ง ฉะนั้น จะไม่กล่าวให้ซ้ำซากอีกเป็นแต่เพียงยกตัวอย่าง คนมีศรัทธาได้รับผลดีมาให้ฟังเรื่องหนึ่ง ดังนี้

แต่ครั้งโบราณนานมาแล้ว มีเจ้าชายองค์หนึ่ง ชื่อทีฆาวุ เป็นโอรส พระเจ้าแผ่นดินชื่อทีฆิติ ผู้ปกครองกรุงโกสล ในเวลาที่เจ้าชายองค์นี้เป็นเด็กอยู่ พระราชบิดา ได้เสียเมืองแก่พระเจ้ากาสี ถูกพระเจ้ากาสีพาตัวไปฆ่า และในเวลาที่นำตัวไปฆ่านั้น เจ้าชายทีฆาวุได้ปลอมตัวเป็นเด็กราษฎรสามัญติดตามไปด้วย คนอื่นไม่มีใครรู้ว่าเด็กคนนี้เป็นลูกคนที่ถูกฆ่า พระราชบิดาทรงทราบแต่ผู้เดียว จึงได้ตรัสเป็นคำสอนสั้น ๆ ว่า จงเห็นแก่กาลยาว อย่าเห็นแก่กาลสั้น เมื่อทีฆาวุได้รับคำสอนของพระราชบิดาอย่างนี้แล้ว ก็นำมาคิดตริตรองจนได้ความเข้าใจ และเมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์แล้ว ก็ได้สมัครเข้ารับราชการในโรงช้างหลวง ที่กรุงกาสีนั่นเอง ทีฆาวุเป็นเด็กฉลาดและขยันขันแข็งมากทำอะไรมักได้ดีกว่าเพื่อนเสมอ หัวหน้าโรงช้างรักใคร่มาก ยกย่องให้เป็นผู้ช่วยทำการงานแทนตัว ต่อมาทีฆาวุได้รับเลื่อนชั้นในหน้าที่ราชการสูงขึ้นทุกที จนได้เป็นคนใกล้ชิดของพระเจ้ากาสี เพราะทีฆาวุเป็นลูกกษัตริย์ รู้ระเบียบการงานของกษัตริย์ได้ดีกว่าคนอื่น ๆ ทำอะไร ๆ ก็ถูกพระทัยพระเจ้ากาสีเสมอ พระเจ้ากาสีทรงรักใคร่มาก โปรดให้เป็นคนใช้ชิดติดพระองค์ เสด็จไปไหนก็ไปด้วยเสมอมา ทีฆาวุรับราชการอยู่ด้วยพระเจ้ากาสีหลายปีจนเป็นผู้ใหญ่ วันหนึ่งพระเจ้ากาสีเสด็จไปล่าสัตว์ในป่า ทีฆาวุก็ขึ้นม้าตามเสด็จด้วย และม้าของพระเจ้ากาสีกับทีฆาวุเป็นม้ามีฝีเท้าเร็วกว่าม้าทั้งหลาย ที่ไปในคราวนั้น ฉะนั้น เมื่อพระเจ้ากาสีไล่เนื้อตัวหนึ่งไปโดยเร็ว คน

อันไม่มีใครตามเสด็จทัน นอกจากทีฆาวุคนเดียว พระเจ้ากาสีทรงไล่เนื้อไปจนเที่ยง ทรงเหน็ดเหนื่อยอ่อนพระทัย จึงเสด็จลงจากม้าทรงให้ทีฆาวุนั่งลงแล้ว ทรงเอาพระเศียรหนุนตักทีฆาวุบรรทมหลับไป เมื่ออยู่สองต่อสองเช่นนี้ ก็เป็นช่องให้ทีฆาวุคิดแก้แค้นแทนพระราชบิดาได้สะดวก จึงชักดาบออกจะปลงพระชนม์พระเจ้ากาสีเสีย แต่นึกถึงคำที่พระราชบิดาได้สอนไว้ว่า ให้เห็นแก่กาลยาว อย่าเห็นแก่กาลสั้นขึ้นมาได้ ก็สอดดาบไว้เสียตามเดิมแล้วนึกแค้นพระเจ้ากาสี ในการที่ฆ่าพระราชบิดาตนและริบบ้านเมืองทรัพย์สมบัติขึ้นมาอีก ก็ชักดาบออกอีก แต่พอนึกถึงคำสอนของพระราชบิดาก็สอดดาบเข้าฝักอีก แต่ชักดาบออกแล้วสอดเข้า สอดเข้าแล้วก็ชักออกอยู่อย่างนี้ หลายหนหลายคราว จนพระเจ้ากาสีตื่นขึ้น เห็นทีฆาวุชักดาบออก ก็ตกพระทัยจึงรับสั่งถามว่า เจ้าต้องการอะไรจึงทำอย่างนี้.

ทีฆาวุ. ต้องการปลงพระชนม์พระองค์เสีย.

พระเจ้ากาสี. ไฉนเจ้าจึงทรยศคิดการเลวทรามเช่นนั้น.

ทีฆาวุ. หาเลวทรามมิได้พระเจ้าค่ะ เพราะพระองค์ฆ่าพ่อของข้าพระองค์คือพระเจ้าทีฆีติแล้วริบทรัพย์สมบัติบ้านเมืองจนหมด ข้าพระองค์ผู้เป็นลูกจึงต้องคิดแก้แค้น.

เมื่อพระเจ้ากาสีทรงทราบว่าทีฆาวุเป็นโอรสราชศัตรู ก็ยิ่งตกพระทัยหนักขึ้น แต่ยังทรงมีพระสติอยู่ ประกอบกับทรงรักใคร่ทีฆาวุมากด้วย จึงตรัสปลอบโยนทีฆาวุว่า ข้อนั้นเป็นความผิดของเราจริง และ

สมควรแล้วที่เจ้าจะคิดแก้แค้น ก็แต่ว่าตัวเจ้า เราก็ได้เลี้ยงดูให้ได้รับความสุขมาแต่เล็กจนโต ถ้าเจ้าคิดถึงคุณเราอยู่บ้าง เราปฏิญาณให้ว่า จะมอบทรัพย์สมบัติทั้งหมดพร้อมกับธิดาเราให้เป็นภรรยาด้วย เพราะเราก็ไม่มีลูกชายจะสืบตระกูลแทนตัวต่อไป.

ทีฆาวุ. เมื่อไปจากที่นี่แล้ว พระองค์จะไม่กลับคำแน่แหละหรือ.

พระเจ้ากาสี. เราเป็นกษัตริย์ รักความจริงยิ่งกว่าชีวิต.

เมื่อพระเจ้ากาสี ทรงปฏิญาณให้เช่นนั้นแล้ว ทีฆาวุก็สอดดาบเข้าฝัก แล้วก้มลงถวายคำนับขอขมาโทษ ในการที่ตนได้ทำล่วงเกินต่อพระเจ้ากาสีผู้มีพระคุณแก่ตัวด้วยคนหนึ่ง พระเจ้ากาสีก็ประทานอภัยโทษให้ เมื่อเสด็จกลับถึงพระนครแล้ว พระเจ้ากาสีก็นัดประชุมพระญาติข้าราชการและพลเมืองทั่วไป ทรงประกาศให้ทราบว่า ทีฆาวุเป็นโอรสพระเจ้าทีฆีติ เจ้ากรุงโกสล ที่ถูกประหารชีวิต เป็นเชื้อกษัตริย์ ซึ่งสมควรจะสืบราชสมบัติแทนพระองค์ต่อไป แล้วได้ทรงจัดการอภิเสกสมรสกับพระราชธิดา มอบให้ปกครองทั้งกรุงกาสีและโกสล ทีฆาวุก็ได้รวมนครทั้งสองเข้าเป็นเขตเดียวกัน ทำความร่มเย็นแก่พระญาติทั้งสองฝ่ายและราษฎรทั้งสองกรุงแต่นั้นมา.

เรื่องนี้ สอนให้รู้ว่า ทีฆาวุ ได้รับผลดีเมื่อปลายมือ ก็เพราะเชื่อฟังคำสอนของพระราชบิดา ถ้าว่าทีฆาวุเห็นแก่กาลสั้น รีบปลงพระชนม์พระเจ้ากาสีในขณะที่ตัวเป็นเด็กอยู่ก็ดี ในขณะอยู่ในป่าสองต่อสองกับพระเจ้ากาสีก็ดี แม้จะปลงพระชนม์พระเจ้า

กาสีได้พระองค์หนึ่ง พระญาติของพระเจ้ากาสีและข้าราชการอื่น ๆ ยังมีอีกมาก เขาจะไว้ชีวิตทีฆาวุแหละหรือ เขาก็คงฆ่าทีฆาวุเสีย เหมือนกัน และถ้าทีฆาวุไม่เชื่อว่า ความทำดีต่อพระเจ้ากาสี ในคราวอยู่ในราชสำนักก็ดี ในการอภัยโทษเมื่อพระเจ้ากาสีทรงขอร้องก็ดี ว่าเป็นเหตุให้ได้รับความดีแล้ว ทีฆาวุก็คงไม่ทำดังที่ทำมาแล้ว แต่เพราะทีฆาวุเห็นแก่กาลยาว เชื่อต่อความทำดีของตัว จึงได้รับผลดีจริงดังกล่าวมาแล้วนั้น ทีฆาวุเชื่อมั่นและได้ทำตามความเชื่อนั้นตั้งแต่เป็นเด็ก มาได้รับผลดีเอาต่อเมื่อตัวเป็นผู้ใหญ่แล้ว ฉะนั้นทรัทธาจึงชื่อว่าเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์ภายหน้าข้อ ๓ ดังนี้.

วันนี้ ฉันพูดมาพอสมควรแล้ว วันหลังจึงจะอธิบาย **สีลสมฺปทา** ต่อไป.

บทที่ ๓

เหตุที่ ๒ สีลสมฺปทา ความมีศีล

ถึงคราวสอนจรรยาอีกวันหนึ่ง ครูก็จะเริ่มสอนความมีศีลต่อไป จึงเขียน **สีลสมฺปทา** ความมีศีล ลงที่กระดานดำ แต่ยังไม่ทันจะอธิบาย บังเอิญเหลียวไปเห็นหน้าเด็กชายวุ่น อายุ ๑๓ ขวบคนหนึ่ง ซึ่งเป็นเด็กที่ไม่มาโรงเรียนเมื่อวานนี้ ครูจึงถามว่า นายวุ่น เมื่อวานนี้ทำไมไม่มาโรงเรียน.

เด็กชายวุ่น. ผมมา แต่ยังไม่ทันถึงโรงเรียน ตำรวจเขาจับผมไปโรงพักเสียขอรับ.

ครู. ทำไมจึงถูกจับ.

วุ่น. เขาหาว่าผมปาหัวเจ๊กแตกขอรับ.

ครู. แล้วเราปาเขาจริงหรือ.

วุ่น. เปล่าขอรับ ผมปานกกระจอกที่จับอยู่บนสายไฟฟ้าต่างหาก แต่ลูกหินมันเลยไปถูกเจ๊กคนนั้นเข้าเอง.

ครู. แล้วอย่างไรต่อไป ไหนลองเล่าให้ฟังทีหรือ.

วุ่น. แล้วเพื่อน ๆ ผมที่เดินมาด้วยกันเขาวิ่งกลับไปบอกบิดาผมว่า ผมถูกจับ บิดาผมรีบมาที่โรงพัก เจ๊กคนนั้นเรียกเอาเงินตั้ง ๑๐ บาท

บิดาผมขอเสียให้เพียง ๔ บาท เพราะแผลก็เล็กนิดเดียว เจ๊กคนนั้นไม่ยอม ต่อตำรวจเขาช่วยพูดชี้แจงว่าผมไม่ได้แกล้งด้วย จึงได้ยอม แล้วตำรวจเขาให้บิดาผมทำหนังสือรับรองว่าจะไม่ให้ซุกซนอย่างนี้อีก เขาจึงปล่อยผมมา กว่าผมจะออกจากโรงพักได้ ก็หมดเวลาเรียนเสียแล้ว ผมจึงเลยกลับบ้าน.

ครู. แล้วเดี๋ยวนี้เราเห็นหรือยังว่า เพราะเราไม่รักษากิริยาให้เรียบร้อย จึงทำให้พ่อแม่ต้องเดือดร้อนเสียเงินเสียทอง ตัวเราเองต้องเสียเวลาเรียนไปวันหนึ่ง ซ้ำขายหน้าเขาที่เราต้องถูกตำรวจจับด้วย.

วุ่น. ก็เขาแกล้งหาว่าผลปาเจ๊กคนนั้นนี่ขอรับ ที่จริงผมปานกต่างหาก.

เด็กอื่น ๆ พากันหัวเราะ เพราะเห็นขันที่เด็กชายวุ่นได้รับโทษแล้ว ยังขืนแก้ตัวต่อไปอีก.

ครู. นักเรียนทั้งหลายคิดดูทีว่า เด็กชายวุ่น ขาดธรรมข้อไหนจึงได้เกิดความเสียหายขึ้นอย่างนี้.

เด็กชายแสวง. เหลียวดูที่ครูเขียนไว้ที่กระดานดำ จึงนึกขึ้นได้แล้วตอบว่า ขาดศีลข้อต้นขอรับ.

ครู. ขาดข้อต้นอย่างไร.

แสวง. ก็ถ้าเด็กชายวุ่นไม่ปานก ลูกหินมันจะไปถูกเจ๊กคนนั้นได้หรือขอรับ.

เด็กชายวุ่น. ค้านว่าปาไม่ถูกนก จะว่าขาดศีลข้อต้นอย่างไรได้.

เด็กชายสว่าง. ขาดศรัทธาขอรับ.

ครู. ขาดศรัทธาอย่างไร.

สว่าง. ถ้าเด็กชายวุ่น เชื่อว่าสิ่งที่เราทำลงไป เราต้องรับผลของการทำนั้นดังนี้แล้ว เด็กชายวุ่นคงไม่เล่นปานก.

เด็กอื่นบางคนก็เห็นด้วยกับเด็กชายแสวง แต่บางคนก็เห็นด้วยกับเด็กชายสว่าง เกิดแยกเป็นสองพวก ไม่ตกลงกัน.

ครูจึงได้ชี้แจงให้ฟังว่า ถูกทั้งสองคน คือละเมิดศีลข้อต้น ที่ตั้งใจปานก ถึงจะไม่ถูกนกและนกไม่ตาย ไม่เป็นอันขาดศีล จริงตามเด็กชายวุ่นค้าน แต่เป็นการตั้งใจละเมิดและการที่ละเมิดศีลได้ก็เพราะขาดศรัทธา ถ้าเด็กชายวุ่นเชื่อว่า การล่วงศีลถึงจะไม่เกิดเหตุให้ได้รับความเสียหายในทันที ก็คงได้รับในภายหน้า อย่างไรก็ดีผลของการที่เราทำคงไม่พ้นไปจากตัวเราได้ เว้นแต่จะเร็วหรือช้าเท่านั้น ดังนี้แล้ว ก็คงจะไม่กล้าปาเป็นแน่ ความเสียหายที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ไม่ใช่เด็กวุ่นเป็นคนแรก เรื่องได้เคยมีมามากต่อมากแล้ว นักเรียนคงจะได้ยินเขาเล่ากันบ้าง คงจะเคยเห็นข่าวในหนังสือพิมพ์บ้าง เรื่องพวกล่าสัตว์เกิดยิงกันขึ้นเองโดยความเข้าใจผิด เห็นเพื่อนกันเป็นกวางไปบ้าง เป็นนกเป็นสัตว์อื่น ๆ ไปบ้าง ผู้ถูกยิงก็ต้องตาย ผู้ยิงก็เข้าคุกบ้าง ต้องเสียเงินทองจนต้องสิ้นเนื้อประดาตัวบ้าง ทั้งเกิดเป็นความยุ่งยากแก่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงอีกมากมาย ศาลจะต้องพิสูจน์ว่า ทำโดยเจตนาหรือประมาท แต่จะได้ความว่า ทำโดย

เจตนาหรือไม่ก็ตาม ผู้ยิงก็คงได้รับโทษอยู่นั่นเอง ต่างกันอยู่แต่หนักและเบาเท่านั้น เรื่องนี้ ฉันอยากแสดงความเห็นเป็นส่วนตัวว่า ความเสียหายชนิดนี้มิได้มาจากเจตนาอื่นเลย มาจากบาปกรรม คือความมุ่งร้ายต่อเขา ที่นักล่าสัตว์เห็นสนุกในการลงโทษสัตว์เหล่านั้นโดยมันไม่มีความผิดนั่นเอง สัตว์เหล่านั้นมันไม่มีอำนาจวาสนา ไม่มีสิ่งอื่นจะต้องต่อสู้นักล่าสัตว์ได้ และไม่มีใครช่วยทำการป้องกันให้ บาปกรรมจึงบันดาลให้ผู้ยิงตาฝาดจนเกิดยิงกันเองขึ้น เหตุร้ายเช่นนี้ ผู้มีศีลจะไม่มีวันได้รับเลย ท่านผู้หวังความสุขแก่โลก มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น จึงได้บัญญัติศีลข้อนี้ไว้.

พอครูพูดตอนนี้จบลง เด็กชายวุ่นยกมือขึ้น เมื่อได้รับอนุญาตจากครูแล้ว จึงถามว่าถ้าเราถือศีลกันเสียหมด ก็ไม่มีใครเป็นทหารซิขอรับ แล้วถึงเวลาบ้านเมืองเกิดศึก หรือเกิดจลาจลขึ้นจะได้ทหารที่ไหนไปรบเขาเล่า.

ครู. เธอชอบเป็นทหารหรือ.

วุ่น. ชอบขอรับ.

ครู. ข้อที่ชอบเป็นทหารนั้น ดีมาก เราลูกผู้ชายควรเป็นทหารทุกคน แต่ข้อที่ว่าถือศีลเป็นทหารไม่ได้นั้น เธอคิดวุ่นไปเอง ที่ถูกคนเป็นทหารหรือตำรวจ สมควรเป็นผู้มีศีลอย่างยิ่ง เพราะรัฐบาลมอบอำนาจและอาวุธไว้ให้ในมือ โดยให้เป็นผู้รักษาความสงบของบ้านเมือง คนเหล่านี้ไม่มีศีล ก็จะใช้อำนาจและอาวุธในทางทุจริต

ได้ง่าย ก่อความเดือดร้อนแก่คนหมู่มากได้ง่าย ยิ่งเป็นนายเขาด้วยแล้ว ก็ยิ่งสมควรมากทีเดียว เพราะจะทำให้คนอื่นไว้วางใจได้สนิทว่า จะไม่ใช้อำนาจและอาวุธในทางที่ไม่เป็นธรรม หรือในทางที่ไม่จำเป็น และถึงคราวจำเป็นที่จะต้องทำ ก็ไม่ใช่ทำโดยเจตนาที่จะฆ่าเขาเล่นสนุก ๆ เป็นเจตนาที่จะป้องกัน และรักษาความสงบสุขของชาติ หรือของคนหมู่มากต่างหาก แม้ว่าจะขาดศีลก็ไม่เป็นความชั่วร้าย ซ้ำได้ผลดีแก่คนหมู่มากเสียอีก ซึ่งเราควรหวังมากกว่าประโยชน์เราผู้เดียว และเหตุการณ์ถึงกับต้องล่วงศีลข้อต้นนี้ก็ไม่ได้มีเสมอ ๆ นาน ๆ จึงจะเกิดขึ้นสักครั้ง นอกจากนี้ ศีลก็ไม่ได้มีแต่ปาณาติบาตข้อต้นข้อเดียวข้ออื่น ๆ ก็อาจรักษาได้โดยไม่มีอะไรกีดขวางเลย ฉะนั้น ศีลจึงไม่เป็นการขัดข้องแก่การเป็นทหารหรือตำรวจแต่กลับเป็นผลดีมากกว่าดังกล่าวแล้ว.

วุ่น. ทีนี้ผมเข้าใจดีแล้วขอรับ.

ครู. ฉันอธิบายศีลข้อต้นข้อเดียวยืดยาวมากแล้ว จะอธิบายข้ออื่นอีกก็โอกาสไม่พอ แต่นักเรียนก็ได้รู้จักศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ จากหนังสืออริยทรัพย์และหนังสืออื่น ๆ มาบ้างแล้ว ทั้งศีลที่นักเรียนจำเป็นต้องรู้ ก็มีแต่ศีล ๕ ซึ่งพอจะรู้ได้แล้วว่า มีข้อห้ามอะไรบ้าง ไม่สู้จำเป็นที่จะพูดซ้ำในที่นี้อีก เป็นแต่จะชี้ให้เห็นว่า ศีลเป็นประโยชน์ในภายหน้าอย่างไรอีกเล็กน้อย ดังนี้ คือ ผู้ไม่มีศีล แม้จะมีความรู้ความสามารถดี ก็มักจะทำการไปไม่ค่อยตลอด

มักไปหักสะบั้นหรือล่มจมลงกลางคัน เพราะล่วงศีลเสียมาก ซึ่งนับว่าเสียผลในภายหน้าโดยแท้ นักเรียนคงจะได้รู้เรื่องต่าง ๆ มาบ้างแล้ว เช่นผู้ที่มีความสามารถในหน้าที่การงานพอจะเป็นคนดีมีชื่อเสียง หรือมีสุขได้ก็เกิดเหตุเสียหายขึ้น เช่นยักยอกเงินหลวงบ้าง เงินบริษัทบ้าง ต้องเสียคนล่มจมไปก็มี เป็นคนขี้เมา จนเกิดเหตุเสียหายขึ้นก็มี ทำการคดโกงต่อรัฐบาลบ้าง ต่อบุคคลบ้าง เช่นค้าของเทียม ของปลอม โดยอ้างว่าเป็นของดี ค้าฝิ่นเถื่อน เหล้าเถื่อน เขาจักได้ถูกลงโทษจำคุกบ้าง ปรับบ้าง ลงที่สุดก็เสียคน ส่วนผู้มีศีล แม้บางคนจะไม่มีความรู้ความสามารถมาก แต่ก็อาจรักษาหน้าที่ตามที่ตัวทำได้ไปได้ตลอด ไม่เสียหาย ถ้ายิ่งมีความรู้ความสามารถดีด้วย ก็ยิ่งมีประโยชน์มากขึ้น เพราะผู้มีศีลจะทำหรือพูดอะไร มักนึกถึงความเสียหายของผู้อื่นด้วยเสมอไป ระวังไม่ให้ศีลของตนขาดหรือบกพร่อง ระวังไม่ให้เกิดเสียหายแก่ตนเองและเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ตนก็ได้รับความสุข เพราะไม่มีภัยมีเวรต่อใคร ๆ และอาจรักษาการงานในหน้าที่ตลอดไปได้ ไม่ล่มจมลงกลางคัน ทำประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้สำเร็จตลอดไป ความมีศีลจึงชื่อว่าเป็นประโยชน์ในภายหน้าข้อ ๑ ฉะนี้.

บทที่ ๔

เหตุที่ ๓ จาคสัมปทา ความมีใจสละ

ครู. เมื่อวันก่อนนี้ นักเรียนได้ฟังเรื่องโทษของการล่วงศีล และคุณของการมีศีลมาแล้ว วันนี้ฉันจะอธิบาย จาคสัมปทา ความมีใจสละต่อไป ความมีใจสละนี้ เป็นธรรมที่จะช่วยให้คนมีศีล เพราะคนจะมีศีลได้ ก็ต้องสละความประพฤติบางอย่างที่เป็นข้าศึกต่อศีล เช่นคนที่ชอบเล่นยิงสัตว์ ก็ต้องเลิกเล่น ชอบพูดโกหก ก็ต้องเลิกพูด ชอบดื่มของเมา ก็ต้องเลิกดื่ม ดังนี้เป็นต้น จึงจะรักษาศีลได้ ถ้าไม่เลิก ก็รักษาไม่ได้.

ขณะนั้น เด็กชายแสวงยกมือขึ้น

ครู. นายแสวงสงสัยอะไรก็พูดไป

แสวง. จาคะ ในหนังสืออริยทรัพย์ แปลว่าให้ ที่ครูแปลเมื่อกี้ว่า สละความประพฤติบางอย่าง ไม่ตรงกัน หรือว่าจาคะในอริยทรัพย์กับ จาคะ ใน สมปรายิกตฺถ ประโยชน์ คนละอย่างกัน.

ครู. จาคะ อย่างเดียวกัน ตามศัพท์ก็แปลว่าสละเท่านั้น แต่สละทรัพย์สิ่งของให้ผู้อื่น เขาเรียกว่า ให้ เพราะมีผู้รับการสละนั้น ส่วนสละความประพฤติบางอย่างนี้ ไม่มีผู้รับ คือสละทิ้งเลย ฉันจึงแปลว่า สละเลิก หรือ สละทิ้ง เพราะสละ **ให้** นั้น นักเรียนได้รู้จากหนังสือ

อริยทรัพย์โดยละเอียดแล้ว ฉันจึงไม่อธิบายซ้ำ จะอธิบายสละเลิกสละทิ้งที่นักเรียนยังไม่เคยฟังต่อไป ความสละอย่างนี้ เป็นความจำเป็นสำหรับผู้หวังความสุขความเจริญต่อไปภายหน้าโดยแท้ เปรียบเหมือนเราประสงค์จะขึ้นที่สูงทางบรรได เราต้องยกเท้าจากพื้นล่าง ก้าวขึ้นบรรไดขั้นที่ ๑ แล้วยกเท้าจากขั้นที่ ๑ ก้าวขึ้นขั้นที่ ๒ และต้องทำอย่างนี้เรื่อยไป จนถึงพื้นบนที่เราประสงค์ จึงจะขึ้นไปได้ ถ้าเราไม่สละพื้นล่างเสีย คือไม่ยกเท้าจากพื้นล่าง เราก็ก้าวขึ้นบรรไดไม่ได้ ตัวเราก็คงยืนอยู่พื้นล่างนั่นเอง หรือไม่สละบรรไดขั้นใดขั้นหนึ่งที่เราเหยียบขึ้นไป ตัวเราก็คงยืนหรือนั่งติดบรรไดขั้นนั้นอยู่นั่นเอง ไม่ถึงพื้นบนที่เราประสงค์ได้ ฉันใด ความสุขและความเจริญในโลกนี้หรือโลกไหน ๆ ก็ตามที่เราต้องการ เราก็ต้องสละทรัพย์บ้าง สละความประพฤติบางอย่างบ้างเรื่อยไป ตัวเราจึงจะถึงความสุขความเจริญได้ ฉันนั้น.

ขณะนั้น เด็กชายวุ่นยกมือขึ้นอีก ครูจึงถามว่า นายวุ่นสงสัยอะไรอีกหรือ.

วุ่น. ตามที่ครูอธิบายนั้น ผมไม่สงสัย ผมเข้าใจแล้ว แต่ว่าตอนที่จะสละกันจริง ๆ ซิขอรับ ผมหนักใจ.

ครู. หนักใจอย่างไร.

วุ่น. ครูได้ชี้ความเสียหายในการเล่นปานกวันก่อนให้ผมฟัง ผมก็เห็นว่าเสียหายจริง และอยากจะเลิกมันเสีย แต่วันหลัง ๆ ไปเห็น

นกมันจับอยู่เหมาะ ๆ ใจมันอยากจะปาร่ำไป และถ้าคราวใดปาถูกเข้า ก็ยิ่งรู้สึกสนุกมาก บางคราวนึกถึงความเสียหายขึ้นมาได้ ก็ยิ่งได้ถ้าไม่ทันนึก เป็นต้องปา เมื่อเป็นอย่างนี้ ครูจะให้ผมสละได้อย่างไร.

ครู. เด็กชายวุ่นดีมาก มีใจเป็นลูกผู้ชาย เห็นสิ่งไรไม่ดีก็ตั้งใจสละจริง ๆ สมกับที่ชอบเป็นทหารแท้ ๆ อย่างนี้จึงจะได้ความรู้จริงต่อไปภายหน้า เด็กชายวุ่นจะเป็นคนดีจริงคนหนึ่ง นักเรียนทั้งหลายควรจำไว้เป็นตัวอย่าง ครูจึงได้ถามเด็กชายวุ่นต่อไปว่า เธอรู้หรือไม่ว่าความสนุกนั้นเกิดจากไหน.

วุ่น. เกิดจากปาถูกขอรับ.

ครู. หันมาถามเด็กชายสว่างว่า จริงหรือนายสว่าง ที่เด็กชายวุ่นตอบว่า ความสนุกเกิดจากปาถูก.

สว่าง. ไม่จริงขอรับ ผมไม่เห็นสนุกสักหน่อย ผมสงสารมันด้วยซ้ำ มันเป็นสัตว์มีความกลัวมาก เพียงแต่จะเที่ยวหากินวันหนึ่ง ๆ ก็ลำบาก ผมสังเกตเห็นมันเหลียวหน้าเหลียวหลังระวังตัวอยู่ทุกขณะ.

ครู. อย่างไรนายวุ่น เด็กชายสว่างเขาว่าเขาไม่เห็นสนุกด้วย.

วุ่น. ก็เขาไม่ชอบเล่นอย่างนั้น เขาก็ไม่เห็นสนุกซิขอรับ.

ครู. ถ้าอย่างนั้น ความสนุกจะเกิดจากชอบดอกกระมัง.

วุ่น. เห็นจะถูกขอรับ.

ครู. ไม่เห็นจะละ ถูกทีเดียว เพราะคนที่ไม่ชอบในเรื่องใด ก็ไม่สนุกในเรื่องนั้น ที่เห็นสนุกก็เพราะชอบนั่นเอง ความชอบใจเป็น

ของสละได้ยากมาก น้อยคนที่จะสละได้จนหมดสิ้นทีเดียว เว้นไว้แต่พระพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา และลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าที่เขาเรียกว่าพระอรหันต์เท่านั้น แต่ถึงอย่างนั้น เราก็ยังมีวิธีผ่อนหรือเปลี่ยนได้ คือผ่อนหนักมาเป็นเบา เปลี่ยนสิ่งที่เสียหายมาเป็นสิ่งไม่เสียหาย เปลี่ยนจากไม่เสียหาย แต่ไม่ดี มาเป็นดีได้ เช่นเมื่อก่อนแต่เธอไม่ได้ตั้งใจสละการปานกเล่น เธอก็ปานกได้โดยไม่มียั้ง ครั้นเธอตั้งใจสละเข้า และนึกถึงความเสียหายที่เป็นผลของการปานั้น ก็ปรากฏว่ายั้งได้บ้างบางคราว ต่อไปถ้าเธอหมั่นนึกเช่นนั้นบ่อย ๆ ใจก็คุ้นเข้า จะเห็นความเสียหายประจำใจอยู่เสมอ เธอก็ไม่อยากปานกเองนี่คือผ่อนหนักเป็นเบาขึ้นทุกที เรียกว่าวิธีผ่อนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งเปลี่ยนความชอบใจในสิ่งที่ไม่เสียหายนั้น ฉันจะเล่าความประพฤติบางอย่างของฉันให้ฟังพอเป็นตัวอย่างเล็กน้อย คือเมื่อก่อนนี้ ฉันชอบเที่ยวมากไม่ค่อยอยู่ติดบ้าน ดูหนังบ้าง ละครบ้าง ไปตามถนนหนทางตรอกเล็กซอกน้อยบ้าง ไม่อย่างนั้นก็ตามบ้านเพื่อนฝูงบ้างเรื่อย ๆ ไปสุดแต่ว่าให้ได้เที่ยวแล้วก็สบายใจ ครั้นต่อมาก็เกิดความเดือดร้อนขึ้นคือเงินเดือนที่ได้ในทางเป็นครูไม่พอใช้ ต้องเป็นหนี้เขา บางทีกลับดึกตื่นเช้าก็โผเผ มาสอนนักเรียนไม่ได้สะดวก เพื่อนฝูงที่ฉันไปคุยที่บ้านเขาบ่อย ๆ ก็มักไม่พอใจ เพราะเขาต้องเสียงานเสียการ นอกจากนั้นใครเขาเกิดเรื่องเดือดร้อนกันขึ้นที่ไหน เช่นเขาถูกขโมยขึ้นบ้านบ้างถูกวิ่งราวบ้าง ลูกสาวหลานสาวเขาหายไปบ้าง เขาก็สงสัยว่าฉันเป็น

คนร้ายด้วยบ่อย ๆ ที่จริงฉันไม่เคยประพฤติเช่นนั้นเลย อีกคราวหนึ่งไฟไหม้ขึ้นที่บ้านใกล้ ๆ กับบ้านฉัน ที่บ้านฉันก็ต้องขนข้าวของออก แต่ฉันไม่อยู่ ไม่ได้ช่วยเขา กลับมาถูกบิดาลงโทษ ให้ขนกลับเข้าบ้านคนเดียวแทบคืนยังรุ่ง เคราะห์ดีที่น้องเจียม น้องสาวฉันเขาช่วยฉันหามของโต ๆ เสียหมดก่อน หาไม่ รุ่งแล้วก็ยังคงขนไม่หมดแน่ ฉันรู้สึกว่า ความเดือดร้อนทั้งนี้เกิดจากการไม่อยู่ติดบ้านของฉันนั่นเอง จึงพยายามเลิกเที่ยว แต่ใจยังอยากเที่ยวอยู่ จึงหาวิธีแก้ คือไปซื้อซออู้มาคันหนึ่งกับโน้ตเพลง ขอความช่วยเหลือจากเพื่อนให้เขาหัดให้ก็สนุกดีไม่แพ้เที่ยวเหมือนกัน ไม่ต้องถูกกล่าวหาใส่โทษอย่างแต่ก่อน ต่อมารู้สึกว่าการเล่นซอต้องนั่งอยู่กับที่นาน ๆ สำหรับฉันไม่สบาย ก็เลยเปลี่ยนเป็นเล่นตะกร้อบ้าง ปลูกต้นไม้ต่าง ๆ แต่งบ้านบ้าง การปลูกต้นไม้แต่งบ้าน ฉันหาวิธีให้สนุก คือมีการแข่งขันชิงรางวัลระหว่างพี่สาวน้องสาว และพี่ชายน้องชายของฉัน เช่นปลูกกุหลาบชนิดเดียวกันต้นเท่า ๆ กันคนละต้น และหาวิธีประสมปุ๋ยบำรุง ถ้าของใครงามกว่าเพื่อนก็ได้รางวัล โดยเราทุกคนออกสตางค์ซื้อของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นรางวัล และมอบให้บิดาฉันเป็นคนตัดสิน ต่อมาบิดาฉันเห็นสนุกด้วยจึงสั่งให้เลือกต้นไม้ที่มีดอกหรือผลหรือหัวกตามที่กินได้ เช่น พริก ขิง ข่า ตะไคร้ มะเขือ ต่าง ๆ เป็นต้น มาปลูกรวมกับไม้ดอกหรือไม้ใบงามเป็นละเมาะเล็ก ๆ คนละที่ ๆ ถ้าของใครผสมได้ดี ดูเป็นละเมาะสวน โดยใบและลูกและต้นของไม้เหล่านั้นไม่ขัดกัน ก็ได้รางวัลของ

ท่านบิดาเองทีเดียว ฉันรู้สึกว่าสนุกไม่แพ้การเที่ยว และการเล่นดนตรี แต่ผลที่ได้แทนที่จะเป็นความเดือดร้อนอย่างแต่ก่อน กลับเป็นได้รับประทานสิ่งเหล่านั้น และได้ดอกไม้ต่าง ๆ เสียบแจกันแต่งโต๊ะบ้าง บูชาพระบ้าง โดยไม่ต้องออกสตางค์ นอกจากนั้นเราก็พากันได้ความรู้เรื่องเพาะปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ด้วย นี่เป็นวิธีเปลี่ยน คือเปลี่ยนความพอใจในสิ่งที่มีโทษ มาเป็นความพอใจในสิ่งที่ไม่มีโทษ เปลี่ยนจากสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ มาเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ วิธีผ่อนและวิธีเปลี่ยนทั้งสองดังกล่าวมานี้ ก็เรียกว่าสละเหมือนกัน คือสละเลิกจากสิ่งชั่วมาทำสิ่งดีแทน เป็นขั้น ๆ เหมือนขึ้นบรรไดดังกล่าวแล้ว.

อนึ่ง การสละนี้ คนที่มีใจสูงหวังประโยชน์แก่คนหมู่มาก เขาสละกันได้กระทั่งชีวิต เช่นทหารที่ยอมไปตายในคราวบ้านเมืองเกิดจลาจลภายใน หรือสงครามภายนอก เพื่อแลกเอาความสุขสงบให้แก่บ้านเมืองเป็นต้น ที่จริงการสละเช่นนี้ ไม่น่าจะทำได้ เพราะชีวิตคือความเป็นอยู่นั้น ไม่ว่าสัตว์หรือคนย่อมรักมากกว่าทรัพย์สมบัติและร่างกายบางส่วน คนเราพยายามหาทรัพย์สมบัติกันไว้ ก็เพื่อบำรุงชีวิตกันทั้งนั้น แต่ทำไมในเวลาเกิดศึกสงคราม เขาจึงสละชีวิตอันเป็นของรักมากนั้นเสีย เพื่อแลกเอาความสุขแก่บ้านเมืองได้เล่า ถ้าเราคิดดูให้ถูกทาง ก็จะเห็นพ้องกับเขา เพราะว่าคนเราทุกคนต้องตาย เราจะไปปราบศัตรูหรือไม่ไปก็ต้องตายเท่ากัน แต่ผลของการตายไม่เท่ากัน คือตายที่บ้านด้วยโรคภัย หรือไฟไหม้ ตกน้ำตาย เป็นต้น

ไม่ได้อะไรเลย แต่ถ้าไปตายในการปราบศัตรูของบ้านเมือง ส่วนตัวเราก็ได้ชื่อเสียง มีคนยกย่องนับถือ พ่อแม่ลูกเมียของเรา พระมหากษัตริย์ของเรา เพื่อนร่วมชาติของเราได้อยู่เป็นสุขต่อไป จึงเห็นได้ว่าเมื่อถึงคราวจำเป็นเข้าเช่นนั้นแล้ว แม้ชีวิตเราก็ควรสละ ที่หน้าหมวกทหารเขาจึงมีสุภาษิตเป็นเครื่องเตือนใจไว้ว่า "สละชีพเพื่อชาติ" ซึ่งหมายความว่า ยอมตายเพื่อรักษาความสงบสุขของเพื่อนร่วมชาตินั้นเอง ผู้ที่นักเรียนทั้งหลายควรระลึกถึงพระเดชพระคุณในเรื่องสละชีวิตนี้มีอยู่ ๒ ท่าน คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าพระองค์ ๑ ซึ่งพร้อมด้วยบุรพชนของพวกเรา ได้ยอมสละทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อแลกความเป็นไทยให้พวกเราผู้เป็นลูกหลานได้รับความสงบสุขต่อมา พวกเราจึงได้ทำพระบรมรูปไว้บูชา และพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมครูของพวกเราอีกพระองค์หนึ่ง ที่ทรงสละทั้งทั้งทรัพย์สมบัติลูกเมียบ้านเมืองตลอดจนพระชนมชีพ เพื่อแสวงหาทางบรรเทาทุกข์เพิ่มสุขแก่ชาวโลกทั่วไปได้แล้ว ทรงนำมาพยายามแนะนำสั่งสอนจนสุดพระปัญญาสามารถของพระองค์ที่จะทรงทำได้ เราทั้งหลาย แม้จะเกิดมาในภายหลังก็พลอยได้รับประโยชน์นั้นด้วย เช่น สัมปรายิกตถ ประโยชน์ ที่ฉันกำลังอธิบายอยู่นี้ ก็เป็นคำสอนของพระองค์เหมือนกัน พวกเราจึงได้สร้างพระพุทธรูปไว้บูชา การสละของพระพุทธยอดฟ้าก็ดี การสละของพระพุทธเจ้าก็ดี เป็นประโยชน์ในภายหน้าของพระองค์เป็น ๒ อย่าง คือส่วนพระองค์ ก็ได้แก่พระเกียรติยศชื่อเสียง ที่เราพากันยกย่อง

นับถือบูชาอยู่จนทุกวันนี้ ส่วนผู้อื่นได้แก่ความสงบและสุขกายสุขใจที่พวกเราได้รับอยู่ทุกวันนี้ นอกจากนี้เมื่อต่อไปนักเรียนได้เรียนรู้มาก ๆ ขึ้น ก็จะได้พบชื่อเสียงคนสำคัญ ๆ ที่สละประโยชน์สุขของตัว เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก ด้วยตัวเองมากขึ้นทุกที คนเหล่านั้นล้วนหวังประโยชน์ภายหน้าด้วยการสละกันทั้งสิ้น การสละจึงเป็นประโยชน์ในภายหน้าอีกข้อ ๑ ดังนี้.

บทที่ ๕

เหตุที่ ๔ ปญฺญาสมฺปทา ความมีปัญญา

ครู. วันก่อนฉันอธิบาย จาคสมฺปทา ความมีใจสละ ให้นักเรียนฟังแล้ว วันนี้จะอธิบาย ปญฺญาสมฺปทา ความมีปัญญาต่อไป ปัญญาแปลตรง ๆ ว่า ความฉลาด ความฉลาดนี้ เป็นเครื่องช่วยให้คนสละในทางที่สมควร เพราะว่าคนที่ไม่ฉลาดแล้ว แม้จะมีใจสละได้อยู่บ้างก็มักสละไม่ถูกทาง เช่นนักเรียนบางคนยอมสละเวลาเรียนเพื่อไปเที่ยวสนุกสนานกับเพื่อนบ้าง เที่ยวดูการมหรสพบ้าง เด็กชนิดนั้นนับว่าเป็นเด็กโง่แท้ ๆ เพราะการเที่ยวเช่นนั้น เวลาอื่น ๆ นอกจากเวลาเรียนก็ยังมีเป็นอันมาก เราเรียนกันอย่างมากวันหนึ่งราว ๕-๖ ชั่วนาฬิกาเท่านั้น และเวลาเรียน ๕-๖ ชั่วนาฬิกานั้น เป็นเวลาที่เขามีสิทธิจะได้ความรู้ความฉลาดเท่ากับเด็กอื่น ๆ แต่เขาไม่ฉวยโอกาสนั้นให้เป็นประโยชน์แก่เขา กลับสละไปเที่ยวเสีย น่าสลดใจจริง ๆ ที่เขาคอยทำการขัดขวางตัวเอง ลงโทษตัวเอง โดยไม่ปล่อยให้ตัวเองได้รับความรู้เท่ากับคนอื่น ๆ เวลามีธุระจำเป็นเกิดขึ้น เวลาเจ็บไข้เหล่านี้เราจำเป็นต้องสละเวลาเรียนอยู่แล้ว ยังมาสละในคราวต้องการเที่ยวต้องการดูการเล่นต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นขึ้นอีกแล้ว จะเหลือเวลาเรียนอยู่สักกี่มากน้อย จะเรียนทันเพื่อนเขาได้อย่างไร จะสอบไล่ได้อย่างไร

จะมีความรู้ความฉลาดเหมือนเพื่อนเขาที่ไหน เด็กที่ไม่ฉลาดถึงจะมีใจสละอยู่บ้าง ก็มักสละสิ่งที่ไม่ควรสละเช่นนี้ ฉะนั้น การสละที่จะเป็นไปถูกต้องตามทางที่ควรจึงต้องอาศัยปัญญาด้วย และมิใช่เฉพาะแต่การสละเท่านั้นที่คนเราต้องอาศัยปัญญา แม้ศรัทธา ศีล ๒ ข้อข้างต้นก็ต้องอาศัยปัญญาเหมือนกัน ตลอดถึงในกิจการอื่น ๆ ทั่วไปที่คนจะต้องทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ จำต้องอาศัยปัญญาพิจารณาให้รอบคอบก่อนทั้งสิ้น ไม่เช่นนั้นกิจการนั้นก็มักไม่ได้ผลดี ฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นของจำเป็นสำหรับผู้หวังสุขประโยชน์ภายหน้าโดยแท้ ที่จริงปัญญานี้มีติดตัวคนเรามาแล้วแต่กำเนิดทุกคน เหมือนแสงสว่างที่มีอยู่ในดวงไฟทุก ๆ ดวง แต่เป็นดวงไฟถ่าน ยังไม่มีแสงสว่างมาก ต่อเมื่อได้เติมเชื้อ คือเมื่อเราเติบโตขึ้นได้รู้ได้เห็นมาก ๆ เข้า แสงคือปัญญาจึงจะปรากฏมากขึ้น ฉะนั้น คนบ้านป่าที่ได้รู้ได้เห็นน้อย จึงปรากฏว่ามีปัญญาน้อย ส่วนคนในบ้านในเมืองได้รู้ได้เห็นมาก จึงปรากฏว่ามักมีปัญญามาก แต่แม้คนที่ได้รู้ได้เห็นมาก ถ้าไม่เลือกเฉพาะเชื้อที่ดี แสงนั้นก็ไม่อาจแจ่มใส เหมือนไฟที่เติมเชื้อพื้นเชื้อน้ำมันยางเป็นต้น อันเป็นเชื้อหยาบ แม้จะเป็นดวงโตก็ไม่แจ่มใส สู้ไฟที่เติมเชื้อละเอียดเช่นน้ำมันก๊าสเป็นต้นไม่ได้ แม้จะเติมลงไปแต่น้อยเป็นไฟดวงน้อย ๆ แต่ก็ยังสว่างกว่าไฟพื้นไฟไต้เป็นไหน ๆ ปัญญาก็เช่นนั้น ถ้าเราเลือกเชื้อ คือความรู้ที่ดี ๆ เช่นครูเลือกเฉพาะความรู้บางอย่างที่จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนมาสอนให้ ปัญญาของนักเรียน

ย่อมจะแจ่มใสดีกว่าเด็กที่ไม่เป็นนักเรียน ซึ่งเก็บเชื้อปัญญาของตนเอาเองโดยไม่เลือกว่าดีหรือเลว หยาบหรือละเอียด แต่ถึงนักเรียนที่มีปัญญาแจ่มใส เพราะครูช่วยเลือกเชื้อให้แล้วนั้น ก็ยังมีสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อปัญญาอยู่อีก อาจทำให้ปัญญามัวหมอง มองไม่เห็นสิ่งที่เป็นคุณและเป็นโทษโดยแจ่มแจ้งได้ เหมือนไฟที่หลอดดำสกปรก ย่อมจะส่องให้เห็นสิ่งละเอียดไม่ได้ หรือไฟที่หลอดเป็นสีต่าง ๆ เช่น สีแดง สีเขียว เป็นต้น ก็อาจทำให้เห็นสีต่าง ๆ คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปมาก ๆ สิ่งที่เป็นข้าศึกต่อปัญญานี้คือความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ใจ ความชั่วร้ายนี้มีมากมายหลายอย่าง พระพุทธเจ้าของเราทรงแสดงข้าศึกที่สำคัญของปัญญาไว้ ๕ อย่าง คือ ความละโมภจัด ๑ ความปองร้ายเขา ๑ ความท้อแท้ซึมเซา ๑ ความฟุ้งเฟื่อ ๑ ความลังเลใจ ๑ เหล่านี้ แต่ละอย่าง ๆ ล้วนเป็นข้าศึกต่อปัญญาทั้งนั้น เมื่อความชั่วร้ายเหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในใจ ย่อมทำให้ปัญญาไม่แจ่มใส เป็นเหตุให้คนผู้เจ้าของปัญญานั้นทำอะไรผิด ๆ พลาด ๆ ทำสิ่งที่ไม่ควรทำ เหมือนคนผู้ถือไฟไม่ค่อยสว่างดังกล่าวแล้ว ย่อมจะเดินผิดหนทางโดนตอไม้ ขวากหนามไปบ้าง ตกหลุมตกโคลนไปบ้างไม่ร่ำบรื่น ฉันจะชักตัวอย่างคนที่ถูกความละโมภจัดเข้าบังปัญญาให้พึ่งคนหนึ่ง คน ๆ นั้น คือนักโทษจร ผัวนางจัด อยู่บ้านใกล้ ๆ กับบ้านฉันนั่นเอง เคยอยู่โรงเรียนเดียวกับฉันมาด้วย พ่อแม่เขาเป็นผู้มีอันจะกิน มีเงินทองและที่ดิน นับว่ารวยกว่าพ่อแม่ฉันมาก ฉะนั้น

เมื่อขณะที่ตาจรยังเป็นเด็ก ก็เป็นเด็กที่มีสตางค์ติดตัวไม่ใคร่ขาด นับว่าฟุ่มเฟือยกว่าเด็กอื่นหลายคน แต่ถึงดังนั้น ยังไม่วายจะหยิบฉวยสิ่งของ ๆ คนอื่นอยู่เสมอ เพราะเป็นคนมีใจมักได้ ไม่ว่าเจ้าของจะให้หรือไม่ให้ สุดแต่ว่าชอบใจแล้วเป็นเอา กระดาษ ดินสอ น้ำหมึก ปากกา ของเพื่อนนักเรียนด้วยกันบ้าง เครื่องเล่นและขนมของแม่ค้าบ้าง ไม่ใช่ว่าเด็กชายจรไม่มีสตางค์ พ่อแม่ให้มาวันละหลายสตางค์ แต่เด็กจรมักไปเล่นหยอดหลุมเสียหมด ถูกครูลงโทษบ่อย ๆ ก็ไม่เข็ดหลาบ กลับอวดเพื่อนว่า ตัวเป็นคนเก่งเป็นคนฉลาด ได้กินขนมและของเล่นโดยไม่ต้องเสียสตางค์ เมื่อโตขึ้นออกจากโรงเรียนแล้ว นายจรก็ยังไม่ละความประพฤตินั้น กลับเล่นการพนันมากขึ้น เมื่อมีเงินไม่พอเล่น ก็เป็นชนวนให้ขโมยเก่งขึ้นด้วย ขโมยสิ่งของ ๆ ญาติพี่น้องบ้าง คนอื่นบ้าง เกิดเรื่องถึงโรงถึงศาลกันบ่อย ๆ แต่พ่อแม่ของนายจรมีลูกชายคนเดียว ก็ตามใจมาก ลูกไปทำอะไรมา เขาฟ้องร้องก็ยอมเสียเงินให้เขาเสีย ขอความเลิกแล้วต่อกันไปดังนี้อยู่เนือง ๆ นายจรก็ยิ่งได้ใจ ครั้นต่อมาเมื่อได้กับนางจัดและมีลูก ๒ คนแล้ว ได้เกิดเรื่องสำคัญขึ้น คือได้คบคิดกับพวกเพื่อน ๆ เขาหลายคนไปปล้นบ้านกำนันมี บุญธรรม กรมการอำเภอออกทำการสืบได้ระแคะระคายว่านายจรกับพวกเป็นผู้ร้าย จึงได้จับตัวมอบให้อัยการฟ้องร้องตามระเบียบ ทีนี้พ่อแม่และลูกเมียของนายจรก็ต้องเที่ยววิ่งเอาเงินจ้างคนโน้นคนนี้ เพื่อให้เขาช่วยเป็นพยาน เบิกความว่านายจรไม่ได้ทำการ

อย่างนั้น คนที่ดีที่สุจริตเขาก็ไม่รับ คนที่เห็นแต่ได้ก็รับ แต่โดยมาก พวกที่รับนั้น มักหลอกเอาเงินค่าจ้างเท่านั้นเอง ยังพวกที่เกลียดนายจร เพราะนายจรเคยฉ้อโกงเขาบ้าง ขโมยของ ๆ เขา และของญาติพี่น้องเขาบ้าง แต่ก่อน ๆ มา พ่อแม่และเมียนายจรก็กลัวเขาจะซ้ำเอานายจรต้องเอาเงินไปปิดปากเขาคนละมาก ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ นักเรียนลองคิดดูที่หรือว่า ข้าวของเงินทองที่ดินของพ่อแม่นายจรจะเหลืออยู่ได้อย่างไร และลงที่สุดนายจรก็ต้องเข้าตราง กลายเป็นนักโทษจรอยู่จนทุกวันนี้ ทำให้พ่อแม่ลูกเมียต้องนั่งเอาน้ำตาเช็ดหัวเข่า ทรัพย์สมบัติที่มี นักโทษจรก็ผลาญเสียจนหมด พ่อแม่ก็แก่ลงทุกวัน ทำงานทำการไม่ได้เหมือนอย่างแต่ก่อน ที่ดินก็ต้องขายเมื่อคราวเอาเงินมาช่วยเหลือนักโทษจรแล้ว ต้องเช่าบ้านเขาอยู่ ซ้ำค่าเช่าก็ต้องค้าง เพราะหาได้ไม่พอใช้จ่าย ลูก ๒ คนที่ยังเล็ก บางวันก็ได้กิน บางวันก็ไม่ได้กิน น่าสลดใจอย่างยิ่ง ที่จริงนักโทษจรก็เป็นพลเมืองคนหนึ่ง มีสิทธิจะทำมาหากินได้ตามชอบธรรม และมีทรัพย์สมบัติของพ่อแม่เป็นต้นทุนอยู่แล้ว ถ้านักโทษจรทำมาหากินโดยสุจริต ไม่เบียดเบียนเพื่อนบ้านแล้ว เขาอาจเป็นคนมีชื่อเสียงและร่ำรวยกว่าเพื่อนในตำบลนี้ได้คนหนึ่ง แต่ที่นักโทษจรไม่ทำงานตามทางที่สุจริตเหมือนคนอื่นเขา ก็เพราะความละโมภจัดเข้าบังปัญญาไว้ ทำให้เห็นผิดเป็นถูก เห็นชั่วเป็นดีไป คือกลับเห็นเสียว่าทำการหากินตามธรรมดานั้นลำบาก กว่าจะได้เห็นเงินเห็นทองก็ช้าและเหน็ดเหนื่อยมาก สู้หาทางเล่นการพนันและขโมยเงินทองที่

คนอื่นสะสมไว้แล้วไม่ได้ เห็นเงินเห็นทองเร็ว และเข้าใจว่าตัวฉลาด หาเงินทองได้โดยไม่ต้องทำการงานเหน็ดเหนื่อยอย่างเขาด้วย ที่จริงการที่นักโทษจรไปเที่ยวขโมยเขานั้น ฉันได้ทราบจากปากเมียเขาบ้าง คนที่ใกล้เคียงบ้าง ว่าบางคืนฝนตก นักโทษจรต้องไปนั่งซุ่มอดหลับอดนอนตากฝนอยู่ตลอดคืน โดยยังไม่ได้ช่องจะขโมยได้ก็มี บางครั้งถูกเจ้าทรัพย์ไล่ตีเอาบ้าง ฟันเอาบ้าง แทบจะต้องเสียชีวิตก็มี ซ้ำเจ็บมาแล้วก็ไม่กล้าให้หมอรักษาในที่เปิดเผย โดยกลัวเรื่องที่ตัวไปทำไม่ดีมานั้นจะปรากฏขึ้น ตัวจะต้องถูกเจ้าหน้าที่จับกุมไปลงโทษ จำเป็นต้องทนรักษาเอาเอง จะหายช้านานเท่าไรก็ต้องทนเอา นักเรียนลองนึกถึงความเป็นอยู่ของนักโทษจรดูทีหรือว่า เป็นอยู่ลำบากสักเพียงไร ไม่มีสิทธิจะได้รับความปลอดโปร่ง สบายกายสบายใจอย่างคนทั้งหลายอื่น นอกจากนั้น ยังทำให้พ่อแม่พลอยอด ๆ อยาก ๆ พ่อแม่ของนักโทษจรก็ไม่ดี รักลูกไม่ถูกทาง ไม่คอยปราบปรามเสียให้เข็ดหลาบตั้งแต่เป็นเด็กอยู่ คอยแต่ตามใจเรื่อยไป ไม่รู้ว่าผิดหรือถูก ตัวก็ต้องพลอยเดือดร้อนเพราะลูกในภายหลัง นี่เป็นอุทาหรณ์ความชั่วคือละโมภจัดอย่างเดียว ถึงความชั่วอื่นก็อาจบังปัญญาให้คนเข้าใจผิดทำการที่ไม่ควรได้ต่าง ๆ เหมือนกัน แต่ฉันจะงดกล่าวเพราะจะมากเกินไป.

เพราะฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ของเราผู้หวังความสุขและประโยชน์ในภายหน้าทุกคน ที่จะต้องคอยกำจัดความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

แก่ใจ เพื่อรักษาปัญญาของเราให้แจ่มใสอยู่เสมอ เราจะได้รู้จักเลือกว่าสิ่งไรมีเหตุผลควรเชื่อถือได้ สิ่งไรไม่สมเหตุสมผล ไม่ควรเชื่อถือ ซึ่งเรียกว่าศรัทธา และปัญญากับศรัทธาทั้งสองนี้แหละ จะทำให้เห็นคุณของการมีศีล เห็นโทษของการล่วงศีล ตลอดถึงรู้จักสิ่งควรสละไม่ควรสละด้วย เมื่อธรรมทั้ง ๔ ของเรา ได้อุปการะช่วยเหลือกันและกันเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมสามารถช่วยเราให้ได้รับความสุขประโยชน์ในภายหน้าสมความมุ่งหมายได้ ท่านจึงให้ชื่อธรรม ๔ อย่างนี้ว่า ธรรมเป็นเหตุให้สมหมายบ้าง ธรรมเป็นเหตุให้ได้ประโยชน์ภายหน้าบ้าง ดังนี้.

ธรรมเป็นโลกบาล คือคุ้มครองโลก

บทที่ ๑

เรื่อง เบื้องต้น

ระหว่างเทศกาลเข้าพรรษาใน พ.ศ. ๒๔๙๒ ที่แล้วมานี้ เด็กชายวิเชียร เข็มเพ็ชร์ ได้มีโอกาสไปอยู่วัดกับพระภิกษุวินัยผู้เป็นอา ซึ่งอุปสมบทในพรรษานั้น เด็กชายวิเชียร แม้มีอายุเพียง ๑๐ ขวบและเป็นนักเรียนในชั้นมัธยมปีที่ ๒ ก็จริง แต่เป็นเด็กเฉลียวฉลาด มีนิสัยชอบสังเกตเรื่องราวต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว เมื่อได้รู้ได้เห็นสิ่งไรมักเอามาคิดตริตรองหาความเข้าใจในสิ่งนั้น ๆ และถ้าได้จับเรื่องใดมาใคร่ครวญแล้ว ก็ตั้งใจใคร่ครวญค้นคว้าเรื่องนั้นติดต่อเรื่อยไปจนทราบเหตุผลความจริงของเรื่องหรือไม่ก็ไล่เลียงไต่ถามผู้อื่น ที่เขาเห็นว่าพอจะเชื่อถือได้จนแจ่มแจ้ง ฉะนั้น ในคราวอาของเขาบวช เขานึกประหลาดใจว่าคุณอาบวชทำไม ? และเพราะเหตุไร ? คุณปู่และคุณย่าของเขาจึงมีความยินดีในการบวชของคุณอาของเขาจนน้ำตาไหล ยิ่งกว่าเมื่อคุณอากลับจากต่างประเทศเสียอีก พระภิกษุสามเณรทั้งหลายเขาก็เคยเห็นแต่เขาเข้าใจว่าเป็นทางอาชีพด้านหนึ่งของคนไทยเรา คนอื่น ๆ บวชก็เคยเห็นแต่เขาไม่รู้จักและไม่รู้เรื่องราวของคนนั้น ๆ ความสงสัยจึง

ไม่เกิดขึ้น ส่วนคุณอาของเขาเข้ารู้จักตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนแพทย์อยู่ในกรุงเทพ ฯ และไปเรียนต่อที่อเมริกาอีก ๓ ปี แล้วกลับมารับราชการอยู่ที่กระทรวงสาธารณสุข มีรายได้เดือนหนึ่งตั้งพันบาท เขาคิดว่าเป็นอาชีพที่ดีมีหลักฐานแล้วจะต้องบวชทำไมอีก และเพราะเหตุไรคุณปู่คุณย่าจึงมีความยินดีในคราวคุณอาบวชอย่างล้นเหลือ ข้อหลังนี้ยิ่งทำให้เขาประหลาดมาก แต่ก็ยังไม่ได้ถามใคร เพราะปกติของเขาชอบคิดค้นหาเหตุผลโดยลำพังตนเองก่อนเสมอ ต่อเห็นว่าลำพังตนคิดไม่ออกแน่ จึงจะถามผู้อื่นที่เขาเชื่อถือ ครั้นพระภิกษุวินัยบวชแล้วและได้ขอตัวเขาจากบิดาของเขาให้ไปอยู่วัดด้วย เพื่อจะได้อาศัยไหว้วานเล็ก ๆ น้อย ๆ เขาก็พอใจรีบฉวยโอกาสสมัครอยู่วัดทันที โดยนึกว่าคงพบทางแก้ความสงสัยของตัวได้แน่ ดังนั้นนับแต่วันที่เขาเข้าไปอยู่ในวัด เขาได้คอยสังเกตความเป็นอยู่ของพระภิกษุสามเณรตลอดจนศิษย์วัด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคุณอาของเขา เขาได้เห็นคุณอาของเขาปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ เป็นต้นว่า ไหว้พระสวดมนต์เช้าเย็น ซึ่งตัวเขาขณะเป็นศิษย์วัดก็ถูกเรียกไปประชุมไหว้พระสวดมนต์ และฟังคำสอนทางศาสนาทุกเวลาเย็นของวันพระเหมือนกัน นอกจากนั้นเขายังได้เห็นคุณอาของเขาไปโรงเรียนของพระตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ น. ถึง ๑๕.๐๐ น. ทุกวัน เว้นแต่วันพระซึ่งเป็นวันมีกิจวัตรอื่น ๆ มาก เขาเรียกกันว่าเรียนวิชานักธรรม กลับจากโรงเรียนแล้วยังมานั่งสนทนาถึงปัญหาที่เรียนกับเพื่อนพระใหม่ ๆ ด้วยกันอยู่อีกตั้งนาน ๆ บางทีก็แถมกลาง

คืนเข้าด้วย ใช้เวลาใกล้รุ่งบ้างไหว้พระ เช้าแล้วบ้าง เป็นเวลาเล่าเรียนบทเรียนที่เรียกว่า "นวโกวาท"

แม้ว่าเด็กชายวิเชียร ได้สนใจสังเกตการณ์กระทำของคุณอาของเขาอย่างถี่ถ้วนและใคร่ครวญอยู่เสมอ จนเวลาล่วงไปได้เดือนเศษแล้วก็ดี เขาก็ยังคงตอบปัญหาที่ตนตั้งขึ้นนั้นไม่ได้อยู่นั่นเอง.

บทที่ ๒

เรื่อง จริยศึกษา

อยู่มาวันหนึ่งเป็นวันอาทิตย์ตรงกับวันพระ เด็กชายวิเชียรไม่ต้องไปโรงเรียน เป็นโอกาสให้เขาได้พบกับคุณพระพิจารณ์สังคมศาสตร์ผู้เป็นปู่ของเขา ซึ่งมารักษาศีลและฟังเทศน์ที่วัด เขานึกขึ้นได้ว่า ถามคุณปู่เห็นจะดีกว่า ขืนคิดตามลำพังเห็นจะไม่ได้แน่ จึงคอยหาช่องอยู่จนคุณปู่ฟังเทศน์แล้ว และรับประทานอาหารกลางวันเสร็จเรียบร้อยแล้ว นั่งสนทนาเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่กับพวกอุบาสกด้วยกัน เขาจึงเข้าไปทำความเคารพและนั่งลงใกล้ ๆ แล้วพูดว่า "คุณปู่ขอรับ แดงสงสัยการกระทำของหลวงอาวินัยมานานแล้ว คิดไม่ออกสักที" (คำว่า "แดง" เป็นคำที่เด็กชายวิเชียรใช้แทนชื่อตัวเองเวลาพูดกับญาติที่สนิทสนมของตน)

พระพิจารณ์จึงถามว่า "หลวงอาของแดงทำอะไรเล่า ?"

วิเชียร "ก็ที่หลวงอาบวชน่ะซิขอรับ บวชทำไม ?"

พระพิจารณ์ "ก็บวชเพื่อเล่าเรียนธรรมของพระพุทธเจ้าและอบรมจิตใจให้สะอาดซิแดง"

วิเชียร "ก็คุณอาเรียนมาตั้งเยอะแยะแล้ว ตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่ทั้งวิชาสามัญและวิชาแพทย์แล้ว ยังไปเรียนเพิ่มเติมที่อเมริกาอีกตั้งสามปีจนกลับมารับราชการเป็นหลักฐานดีแล้ว ยังจะต้องเรียน

อะไรกันอีกล่ะ ขอรับ"

"การเรียนไม่รู้จบง่าย ๆ ดอกแดง" พระพิจารณ์พูด "ตราบใดที่เรายังไม่อาจกำจัดความชั่วในจิตใจได้หมดจดสิ้นเชิง เราก็ยังต้องเรียนอยู่ตราบนั้น คนฉลาดและไม่เหลิงเขาเรียนกันเรื่อยตามโอกาสตลอดอายุทุกคน คนโง่และเหลิงเท่านั้นที่เข้าใจว่าตัวมีความรู้มากพอแล้วไม่ต้องเล่าเรียนอะไรอีก ที่ปู่มาฟังเทศน์ทุก ๆ วันพระนี้ ปู่ก็มาเรียนเหมือนกัน คือเรียนพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างไรเล่า"

วิเชียรยิ่งสงสัยมากขึ้น "เอ๊ะ คุณปู่ไม่ได้มาฟังเพื่อเอาบุญดอกหรือขอรับ แดงได้ยินแต่เขาพูดกันว่ามาฟังเทศน์เพื่อเอาบุญกันแทบทั้งนั้น"

"ก็เอาบุญน่ะซิ บุญก็แปลว่าความดีนั่นเอง อีกคำหนึ่งเขาพูดกันว่าได้กุศล แดงเคยได้ยินไหมละ" พระพิจารณ์ถาม

"เคยขอรับ" วิเชียรตอบ

พระพิจารณ์จึงกล่าวอธิบายต่อไปว่า "กุศล ก็แปลว่า ความฉลาด คือว่าปู่มาฟังเทศน์ก็คือมาเล่าเรียนให้รู้เท่าเล่าทันเล่ห์เหลี่ยมของจิตใจที่ชั่วร้าย ก็ชื่อว่าปู่มาทำความดี เหมือนแดงไปเรียนวิชาที่โรงเรียนก็ได้ชื่อว่าแดงไปทำความดี ความรู้เท่าเล่าทันต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้จากฟังนั้นเองเขาเรียกว่า ความฉลาดหรือกุศลเหมือนแดงมีความรู้ความเข้าใจในวิชาที่เรียนดีแล้ว ก็เรียกว่า ได้ความรู้ความฉลาดใช่ไหมล่ะ"

"ใช่ขอรับ" วิเชียรรับ

พระพิจารณ์พูดต่อไปอีก "แต่ว่าวิธีเรียนของปู่ผิดจากวิธีของแดงและหลวงอาของแดง ปู่มาพักเพียงเจ็ดวันต่อหนึ่งครั้ง ไม่มีการสอบไล่ เพราะปู่เรียนอย่างแดงและหลวงอาของแดงมาแล้ว เพียงแต่มาสอบสวนบางสิ่งบางอย่างซึ่งอาจลืมเลือนไปบ้าง และให้ใจได้รับความสงบสุขบ้างเป็นครั้งคราว และที่หลวงอาของแดงบวชนั้นเล่า ก็เท่ากับว่าอยู่ในโรงเรียนกินนอนนั่นแหละ แต่เป็นโรงเรียนที่ไม่สอนเฉพาะเพียงภาคทฤษฎี คือ ให้ความรู้ความเห็นเท่านั้น เป็นการสอนทางภาคปฏิบัติจริง คือฝึกฝนทางกายวาจาและใจให้สุภาพไปในตัวด้วยเสร็จ เขาจึงนิยมกันว่าเป็นจริยศึกษาชั้นสูง ด้วยว่าคนเรานั้น ถ้าหวังจะตั้งตัวเป็นหลักฐานมั่นคงสามารถดำรงวงศ์สกุลให้ถาวรมีชื่อเสียงเป็นที่น่านับถือของคนอื่น ๆ หรืออาจช่วยเหลือประเทศชาติและเพื่อนมนุษย์ตามสมควรที่เราได้เกิดมาเป็นคนกับเขาแล้ว ก็จำต้องพร้อมด้วยการศึกษาทั้งสามอย่าง และสามอย่างนี้ แดงคงจะได้ยินมาบ้างแล้ว คือ ๑. พุทธิศึกษา ได้แก่การเรียนวิชาสามัญและวิชาอาชีพเพื่อเป็นการอุปการะแก่การหาทรัพย์สินเงินทองไว้ใช้สอย ๒. พลศึกษา ได้แก่ศึกษาให้รู้จักหลักอนามัย บำรุงร่างกายให้แข็งแรง เพื่อต่อต้านกับโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ได้ตามควร ๓. จริยศึกษา ได้แก่การฝึกฝนกิริยามารยาทและดัดนิสัยใจคอให้สุภาพนุ่มนวลในที่ที่ควรนุ่มนวล ให้เข้มแข็งหนักแน่น ในที่ที่ควรเข้มแข็งหนักแน่น หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ

"ให้รู้จักอ่อนน้อมหรืออ่อนโยน แต่ไม่ใช่อ่อนแอ และแข็งแรงแต่ไม่ใช่แข็งกระด้าง" เพื่อเข้ากับสังคมเพื่อนมนุษย์ และต่อต้านความผันแปรของโลกได้ตามเหตุการณ์นั้น ๆ การศึกษาทั้งสามอย่างนี้แหละที่ทำให้มนุษย์เราเปลี่ยนสภาพจากความเป็นคนป่าเถื่อนมาเป็นคนบ้านคนเมือง มีขนบธรรมเนียมประเพณีประณีตสุขุมขึ้นโดยลำดับที่เรียกว่า "วัฒนธรรม คือธรรมเป็นเครื่องเจริญรุ่งเรืองในหมู่มนุษย์ และในสามอย่างนี้ ถ้าใครบกพร่องอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็นับว่าไม่สมบูรณ์ มักไม่อาจดำรงตนเป็นคนดีไปโดยตลอด และจะทำกิจการใหญ่ ๆ โต ๆ ก็มักไม่สำเร็จ ฉะนั้นทุกคนเมื่อมีโอกาสที่จะศึกษาได้จึงควรศึกษาไว้ทั้งสามอย่าง อย่างที่หนึ่งและที่สองปู่จะไม่ชี้แจงละเพราะไม่เกี่ยวกับปัญหาที่แดงถาม และแดงก็กำลังศึกษาอยู่แล้ว ปู่จะชี้แจงเฉพาะแต่จริยศึกษาให้พอเห็นความจำเป็นต่อไป แดงเคยได้ยินคำโบราณว่า "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" บ้างไหม ?"

"เคยขอรับ" วิเชียรตอบ "แต่ไม่ทราบความหมายและไม่เคยคิดค้นความหมายด้วย เพราะนึกว่ายากมากสำหรับแดง"

"ถูกแล้ว" พระพิจารณ์พูด "แดงเพิ่งมาอยู่ในโลกนี้น้อยวันยังได้เห็นได้ยินเรื่องราวของโลกน้อยนัก ไม่อาจคิดเรื่องกว้าง ๆ ได้ แต่เรื่องนี้แดงไม่ต้องคิดดอก ปู่จะอธิบายให้เข้าใจในคราวนี้ทีเดียว สุภาษิตบทนี้เขาหมายเอาคนที่บกพร่องในด้านจริยศึกษานี้เอง คือมีคนบางคนไม่ใช่ชาวป่าชาวดงอะไร เป็นชาวบ้านชาวเมือง ได้เล่าเรียน

ศึกษาวิชามาเหมือน ๆ กับชาวบ้านชาวเมืองอื่น ๆ มีความฉลาดทัดเทียมเพื่อนฝูง บางคนดีกว่าเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกันเสียอีก แต่ไร้ศีลธรรม จิตใจยังคงเป็นป่าเถื่อนอยู่อย่างเดิม แดงเข้าใจคำว่า "ศีล-ธรรม" หรือยังล่ะ" พระพิจารณ์ถาม

เข้าใจว่าความสุภาพเรียบร้อย "ขอรับ" วิเชียรตอบ

"เอาละ" พระพิจารณ์พูด "นับว่าถูกอย่างคลุม ๆ แต่ปู่ต้องการให้แดงเข้าใจชัดเจนขึ้นอีกหน่อย จึงจะขอขยายความให้ฟังดังต่อไปนี้ คำว่า "ศีล" เขาหมายเอาความสุภาพทางกายและวาจา ทางกาย เช่นเป็นคนไม่รังแกเพื่อน ไม่รังแกสัตว์ ไม่หยิบฉวยสิ่งของของใครโดยเจ้าของไม่อนุญาต ไม่แสดงกิริยาซุ่มซ่ามเป็นเด็กไพร่แต่มีสัมมาคารวะต่อผู้หลักผู้ใหญ่หรือต่อสถานที่ที่ควรเคารพ ดังนี้เป็นต้น ทางวาจา เช่นไม่กล่าวคำหยาบคายด่าว่าเพื่อนฝูงตลอดถึงสัตว์เดียรฉาน แม้เป็นการหยอกล้อให้เสียความเป็นผู้ดีของตน ไม่กล่าวคำสกปรกลามกอนาจารต่าง ๆ ไม่กล่าวคำเท็จหลอกลวงผู้อื่นแต่กล่าวคำจริงคำสุภาพนุ่มนวล ดังนี้เป็นต้น คำว่า "ธรรม" นั้นหมายเอาคุณงามความดีที่เกิดขึ้นในใจเช่นรู้จักเคารพนับถือผู้ควรนับถือรู้จักเชื่อฟังผู้ควรเชื่อฟังรู้จักเคารพต่อสิทธิในร่างกาย ในชีวิต ในเกียรติในทรัพย์สมบัติของผู้อื่น สัตว์อื่นรู้ จักเอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่น สัตว์อื่นรู้จักยับยั้งใจ รู้จักเกลียดกลัว รู้จักกลัวต่อความชั่วร้ายต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะเป็นเครื่องคุ้มครอง

ใจ ถ้าคนไม่มีคุณธรรมคุ้มครองใจ ใจก็ไม่สุภาพ เมื่อใจไม่สุภาพแล้ว จะทำกายวาจาให้สุภาพก็ไม่สำเร็จ หากจะเป็นไปได้บ้างในบางครั้งบางคราว ก็เป็นสุภาพเทียม โดยผู้ประพฤติประสงค์หลอกลวงตาคนบางขณะเท่านั้นไม่ใช่สุภาพแท้จริง แต่ความสุภาพที่แยกเป็นสองอย่างดังนี้ ก็เพื่อให้เข้าใจง่ายเท่านั้นเอง ส่วนการประพฤติจริง ๆ ย่อมเกี่ยวพันกัน เหตุกาย วาจาและใจย่อมต่อเนื่องถึงกัน นอกจากนั้นใจยังเป็นผู้สั่งการกายวาจาจึงทำจึงพูดตามใจสั่ง ฉะนั้น เขาจึงรวมความสุภาพทั้งสองเข้าด้วยกันเรียกว่า ศีลธรรม ติดกันไป และที่พูดว่าคนบางคนไร้ศีลธรรมเมื่อกี้นี้นั้น ก็คือคนบางคนไม่มีศีลธรรม คำว่า "ไร้" แปลว่าไม่มีหรือยากจน เช่นคนไร้ที่พึ่งก็คือคนที่ไม่มีที่พึ่ง คนไร้ทรัพย์สินก็คือคนยากจนทรัพย์สินเงินทอง คนไร้ศีลธรรม ก็คือคนยากจนศีลธรรม

อันว่าคนยากจนสินทรัพย์มีความเดือดร้อนมากก็จริงอยู่ แต่ความเดือดร้อนนั้นมีเฉพาะตัวและครอบครัวของเขาเท่านั้น ส่วนคนยากจนศีลธรรมนั้น นอกจากตัวเขาหรือครอบครัวของเขาต้องเดือดร้อนแล้ว ยังทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนได้อีกมาก ตลอดถึงประเทศชาติและเพื่อนมนุษย์ทั่วไป เช่น คนที่ไม่เคารพต่อสิทธิในร่างกายในชีวิตผู้อื่น ก็ลอบทำร้ายร่างกาย ทำลายชีวิตผู้อื่นด้วยอำนาจริษยาบ้าง พยาบาทบ้าง ผู้ถูกทำร้ายก็จำต้องเจ็บไป ต้องตายไป ส่วนผู้ทำร้ายเขาเล่า ใช่ว่าจะพ้นภัยไปหรือก็เปล่า ต้องประสพภัยเหมือนกัน เพราะว่าการทำเป็น

ของตัว ผลแห่งการกระทำก็ต้องตกเป็นของตัวด้วยโดยกฎธรรมดา ใครเล่าเขาจะปล่อยให้คนใจร้ายลอยนวลอยู่ คนทุกคนย่อมชอบความสงบสุข เมื่อปรากฏว่ามีคนใจร้ายเกิดขึ้น เขาก็ต้องพยายามช่วยกันกำจัดเสียจนได้ เพราะว่าขืนปล่อยคนเช่นนี้ไว้ เขาทั้งหลายจะต้องประสพอันตรายเข้าบ้างเป็นแน่ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ใครเล่าจะไว้ใจคนไม่มีศีลธรรม ใครเล่าจะไว้ใจคนประพฤติตามอำนาจของอารมณ์ร้ายที่เกิดขึ้นชั่วครั้งคราว แม้ผู้ที่ไม่เคารพต่อสิทธิในทรัพย์สินเงินทอง ในเกียรติ ในความสุขของผู้อื่นก็เหมือนกัน ผู้พอใจในความสงบสุข ย่อมต้องช่วยกันกำจัดเสีย และเมื่อคนจำพวกนี้ถูกเขาช่วยกันกำจัด บางคนก็ต้องตายไปอย่างน่าทุเรศ บางคนที่หนีได้ก็ต้องหลบหน้าไปจากสังคม เที่ยวซัดเซพเนจรอด ๆ อยาก ๆ ทำให้พ่อแม่พี่น้องลูกเมีย พลอยได้รับความเดือดร้อน พลอยเสียชื่อเสียง ซึ่งนับว่าเสียที่ท่านเหล่านั้นอุตส่าห์ประคับประคองมา ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าผู้ยากจนศีลธรรม ย่อมก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่นยิ่งกว่าผู้ยากจนทรัพย์สินหลายเท่านัก นอกจากนี้ยังเป็นผู้ถ่วงความเจริญของมนุษย์ชาติอย่างหนักอีกด้วย เหตุที่เขายังคงใช้ความคิดนึกอย่างป่าเถื่อนอยู่นั้นเอง เช่นการลอบทำร้ายผู้อื่น จะเป็นด้วยอำนาจละโมภจัดหรือด้วยอำนาจริษยาพยาบาทหรือด้วยเหตุอื่นใดก็ตาม ซึ่งเรามักได้ยินคนพวกนี้ชอบพูดกับพรรคพวกของเขาอยู่เสมอ ๆ ว่า "ถ้าข้าทำมันไม่ได้ข้าก็ไม่ใช่คน" คำว่า "คน" ในที่นี้ดูเหมือนผู้พูดหมายเอาข้างดี ข้างเก่งกล้าสามารถ แต่ความจริงการลอบทำร้ายเขา

นั้นตั้งแต่ไหนแต่ไรมา แม้ในสมัยที่คนเรายังไม่เจริญ ก็ถือกันว่าเป็นเรื่องส่อนิสัยเลวทราม ขี้ขลาด เห็นแก่ตัวอย่างขนาดหนัก จะถือหรือนิยมว่าเป็นความกล้าหาญ ความสามารถของคนไม่ได้ เพราะว่าแม้แต่สัตว์เดียรฉาน เช่นเสือในป่ามันก็ลอบจับสัตว์อื่นกินได้ ตุ๊กแกมันก็ลอบจับหนูและแมลงต่าง ๆ กินได้ นกเค้าแมวก็ลอบจับลูกนกอื่น ๆ ขณะหลับได้ สุนัขก็ลอบกัดน่องคนได้ ไม่เห็นใครเขานิยมว่า เสือดีมีความกล้าหาญ ตุ๊กแกหรือนกเค้าแมวดีมีความสามารถ สุนัขดีกว่าคนที่ถูกกัด แต่กลับตรงกันข้าม คนที่เจริญแล้วเขาเห็นเป็นความชั่วร้ายเลวทรามอย่างยิ่ง ไม่น่าที่มนุษย์สมัยนี้จะหลงถือไปเช่นนั้นเลย แต่ยังมีอยู่มากในพวกคนเขลา ไร้สติ ไร้ศีลธรรม ไม่มีหิริโอตตัปปะ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพวกไร้ศีลธรรมเป็นพวกถ่วงความเจริญของมนุษยชาติอีกด้วย พวกไร้ศีลธรรมดังกล่าวนี้ ถ้าเป็นคนป่าคนดงแท้ ๆ ไม่เคยศึกษาเล่าเรียนเลย ถึงจะโหดร้ายก็ทำความยุ่งยากไม่ได้มากนัก เพราะโง่เซ่อ ไม่จัดเจนต่อสังคม แต่พวกคนบ้านคนเมืองได้รับการศึกษาดังกล่าวมาแล้วนี่ซิ ถ้าไม่ได้รับการอบรมขั้นจริยศึกษาให้รู้จริงเห็นจริงจนมีหิริโอตตัปปะแนบแน่นอยู่กับสันดาน มีสภาพเป็นอารยชนขึ้นพอถ่วงกับการศึกษาทั้งสองอย่างเบื้องต้นแล้ว อาจทำความเสียหายให้กับตนเองและเพื่อนมนุษย์อื่นได้มากทีเดียว เหมือนเรือใหญ่ที่มีกำลังใบพัดแรงแต่หางเสือเล็กไม่สมดุลกัน ก็อาจพาสินค้าและคนโดยสารไปเป็นอันตรายได้มากกว่าเรือเล็ก ๆ เพราะคนจำพวกนี้ฉลาดในวิธี

เอาเปรียบวิธีคดโกงและหลีกเลี่ยงอย่างแยบคายยากที่คนอื่น ๆ จะจับได้ คำโบราณเขาเรียกความฉลาดอย่างนี้ว่า เฉโก คือฉลาดนอกทางอย่างอื่นๆ อุทาหรณ์ข้อนี้แดงนักถึงเรื่องที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ ๆ ระหว่างสามสี่ปีหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เถิด มีเรื่องมากมายเหลือที่ปู่จะนำมาเล่าได้ คนเหล่านั้นเท่าที่ปรากฏมาแล้วเป็นคนชั้นผู้สูงศักดิ์ก็มี ทหารก็มี ตำรวจก็มี นักกฎหมายก็มี นักปกครองก็มี นักการค้าก็มี ต้องเสียชื่อเสียงล้มละลายล่มจมกันลงโครมครามตาม ๆ กันทำให้พ่อแม่ลูกเมียพี่น้องเพื่อนฝูงต้องเดือดร้อนวุ่นวายไปด้วยเป็นอันมาก ปู่ก็พลอยเศร้าใจและเสียดายด้วยเขาเหล่านั้นไม่น้อยเหมือนกัน อันที่จริงคนเหล่านั้นไม่ใช่เป็นลูกหลานว่านเครือหรือญาติสายโลหิตกับปู่ดอก แต่ปู่นึกว่าเขาก็เป็นคนไทยด้วยกัน อยู่ในดินแดนพุทธศาสนาด้วยกันถ้าเขาเหล่านั้น ได้ศึกษาทางพระพุทธศาสนาให้พอรู้สิ่งดีสิ่งชั่วที่แท้แล้วเขาก็จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้มาก แต่เมื่อมาต้องล่มจมกันลงเสียเช่นนี้ ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นก็หมด วิชาความรู้ดี ๆ ที่พยายามเรียนกันมากเป็นหมื่น น่าเสียดายวิชา น่าเสียดายเวลา น่าเสียดายที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ในหมู่พุทธศาสนิก ซึ่งมีพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นดวงประทีปส่องสว่างจ้าอยู่ เขากลับเดินไปเข้ามืดได้อย่างน่าสังเวชแท้ ๆ โทษเหล่านี้มาจากพวกนั้นไม่สนใจสะสมศีลธรรมไว้ โดยนึกดูหมิ่นเสียว่า ไม่ใช่สิ่งสำคัญเพราะความเขลานั่นเอง เห็นสิ่งมีสาระว่าไม่มีสาระ เห็นสิ่งไม่มีสาระว่ามีสาระ

ตรงกันข้ามอยู่เช่นนี้ จึงพากันยากจนศีลธรรม ถึงกับเป็นปัจจัยให้ประพฤติผิดทางแล้วล่มจมกันลงตรงกับสุภาษิตโบราณว่า "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" ดังนี้แหละ แดงเข้าใจความหมายของสุภาษิตบทนี้ได้หรือยังล่ะ

"เข้าใจขอรับ" วิเชียรตอบและแย้งว่า "คุณปู่ยังไม่ได้ตอบคำถามของแดงไม่ใช่หรือขอรับ"

"ถูกแล้ว" พระพิจารณ์ตอบ "ปู่ไม่ได้ตอบโดยตรงแต่ก็ได้ตอบโดยทางอ้อมเพราะปัญหาของแดงนี้ เด็กรุ่นแดงยังไม่เคยได้ผ่านเรื่องราวของโลกมามากพอจะนึกรู้ได้ในคำตอบสั้น ๆ ปู่จึงย่อเรื่องต่าง ๆ ที่แดงพอจะรู้ได้มาเล่าให้ฟังเสียก่อน คำถามของแดงนั้นถามว่าหลวงอาบวชทำไมใช่ไหมล่ะ ?

วิเชียร "ใช่ขอรับ"

"บวชเพื่อจะได้ศึกษาให้รู้จักผิดชอบชั่วดีที่แท้จริง ทั้งเหตุของความดีความชั่วนั้น ๆ ตลอดถึงฝึกฝนกายวาจาให้สุภาพนุ่มนวลและอบรมจิตใจให้มีหิริโอตตัปปะประจำสันดาน สามารถรักษาสัจจะธรรมะได้มั่นคง จะไม่ได้ตกไปเป็นพวกวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอดดังกล่าวแล้วอย่างไรล่ะ"

ถ้าจะศึกษาโดยไม่ต้องบวชไม่ได้หรือขอรับ" วิเชียรถาม

"ก็ได้" พระพิจารณ์ตอบ "แต่ได้โดยยากทั้งได้ผลไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่แดงอย่าเพิ่งฟังเดี๋ยวนี้เลย ถึงเวลาที่ปู่นัดจะไป

สนทนาธรรมที่พุทธสมาคมแล้ว วันหลังปู่จึงจะชี้แจงให้ฟังต่อไป แดงจงจำข้อความย่อ ๆ ที่พูดมาแล้วไว้ให้ดีก็แล้วกัน ซึ่งปู่จะจดจำไว้ให้" คุณพระพูดพลางก็ดึงกระดาษออกมาจากกระเป๋าเสื้อชิ้นหนึ่ง เมื่อเขียนข้อความหมดแล้วก็ส่งกระดาษให้เด็กชายวิเชียร แล้วทำท่าจะลุกจากไป เด็กชายวิเชียรรับชิ้นกระดาษนั้น แล้วก้มลงกราบที่ตักคุณพระแล้วยืนคอยตามส่งคุณปู่ของเขาจนออกนอกวัดไป แล้วจึงคลี่ชิ้นกระดาษที่รับมานั้นออกอ่านดู มีข้อความว่าดังนี้

(๑) คนฉลาดที่ไม่เหลิงย่อมสนใจเรียนตลอดชีพ ซึ่งตรงกับสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้ว่า "คนฉลาดที่เข้าใจว่าตนของตนยังโง่นั่นแหละคือคนฉลาดแท้จริง แต่คนที่โง่ที่เข้าใจว่าตนของตนฉลาดนั้นจะต้องเป็นคนโง่ดักดานอยู่ต่อไป"

(๒) บุญ แปลว่า ความดีที่เป็นคุณแก่ตัวผู้บำเพ็ญและไม่เป็นโทษแก่ใคร ๆ กุศล แปลว่า ฉลาดในทางอันปลอดภัยแก่ตนและผู้อื่น

(๓) จริยศึกษา เปลี่ยนคนป่าเถื่อนเป็นคนบ้านคนเมือง

(๔) การลอบทำร้ายเป็นสันดานป่าเถื่อนแท้

(๕) สุภาษิตโบราณว่า "ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดนั้น" หมายความว่า คนที่มีความรู้ดี แต่มีความประพฤติเสียหาย.

บทที่ ๓

เรื่อง จริยศึกษา (ต่อ)

การบวชเป็นประเพณีที่ชายไทยนิยมมาก

ถึงวันธรรมสวนะอีกวันหนึ่ง ซึ่งบังเอิญตรงกับวันอาทิตย์อีก เด็กชายวิเชียร หยุดการเรียนและมีโอกาสพบคุณพระพิจารณ์อีกครั้งหนึ่ง เมื่อคุณพระเห็นหลานชายก็นึกถึงคำถามของหลานวันก่อนขึ้นได้ จึงเรียกมานั่งใกล้ ๆ แล้วถามว่า "แดงต้องการฟังเรื่องบวชอีกหรือยังล่ะ ?"

"แดงกำลังคอยอยู่ทีเดียวขอรับ" วิเชียรตอบ พระพิจารณ์จึงถามอีกว่า "แดงถามว่า การเล่าเรียนทางจริยศึกษานั้น ถ้าเรียนโดยไม่ต้องบวชไม่ได้หรือ อย่างนี้ใช่ไหม ?"

"ใช่ขอรับ" วิเชียรตอบ แล้วพระพิจารณ์จึงกล่าวต่อไปว่า "แม้การเล่าเรียนทางจริยศึกษาก็เช่นเดียวกัน เรียนแต่ภาคทฤษฎี คือความรู้ความเข้าใจด้านเดียวไม่พอ ต้องได้ลงมือปฏิบัติจริง ทำจริง ฝึกกาย วาจา และใจให้อยู่ในระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด จึงจะได้ผลที่แท้จริง ไม่เช่นนั้นไม่อาจเอาชนะความชั่วต่าง ๆ ได้โดยง่าย วิธีการที่จะเอาชนะความชั่วต่าง ๆ ในโลกนี้ ปู่กล้ายืนยันได้อย่างไม่กลัว

ผิดว่า ไม่มีวิธีใดในโลกจะประเสริฐเสมอวิธีบวชในพระพุทธศาสนาของชนชาวไทย ดังนั้น ประเพณีที่ชาวไทยสมัยก่อนจึงถือกันว่า การบวชเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับชีวิตลูกผู้ชาย ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ตลอดจนราษฎรสามัญทั่วไป ยิ่งพระมหากษัตริย์ด้วยแล้วมีพระราชประเพณีถือกันว่า ผู้ที่จะได้รับการอภิเษกเป็นผู้ปกครองชาวไทยได้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนแล้ว ถ้าไม่เช่นนั้น อาจเกิดจลาจลหรือเรื่องอัปมงคลขึ้นภายหลัง ทั้งนี้ จะเป็นความจริงเพียงไร ปู่ก็ไม่อาจจะยืนยันได้ เพราะเป็นแต่ได้ฟังผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันต่อ ๆ มา ปู่ก็เล่าฝากแดงไว้อีกต่อหนึ่ง แต่ถ้าเรามาใคร่ครวญดูให้ถี่ถ้วนแล้ว ก็มีเหตุผลน่าเชื่อว่าเป็นความจริงอยู่มาก เพราะผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองคนมาก ๆ นั้น จำต้องเป็นคนที่ได้ฝึกฝนจิตใจตนเองมาพอควรแล้ว จิตใจจึงจะสามารถสั่งงานตามเหตุผล ไม่สั่งการอะไร ๆ ออกไปด้วยอารมณ์ และอำนาจแห่งตนเองโดยเฉพาะ หรือสั่งด้วยความโลภ คือเห็นแต่จะได้ ความโกรธ เคืองแค้น ความหลง คือ หูเบาใจง่ายและริษยาพยาบาท เป็นต้น แต่สั่งด้วยอำนาจสติปัญญา ทั้งต้องฝึกกาย วาจาให้อยู่ในบังคับบัญชาของจิตอย่างแท้จริง ไม่ปล่อยให้กระทำหรือพูดไปโดยลำพัง การฝึกเช่นนี้ไม่ใช่ของง่ายเลย ก็แต่ว่าคนที่โลกนิยมว่า คนดีคนสามารถแท้คือ ไม่ใช่ดีปลอมหรือสามารถปลอมนั้น ก็เพราะทำสิ่งที่ยากที่คนสามัญทั่วไปทำไม่ได้ให้สำเร็จได้นั่นเอง จึงเด่นกว่าคนสามัญ ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ คือ พระพุทธ-

เจ้าหลวงของชาวเรา จึงต้องผนวชเป็นสามเณร เมื่อพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา โดยพระชนกทรงวิตกว่า พระองค์เองชรามากแล้ว จะไม่อาจครองแผ่นดินไปได้จนถึงพระราชโอรสมีพระชนม์ครบอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จึงให้ทรงผนวชเป็นสามเณรไว้ก่อน เพื่อไม่ให้เสียพระราชประเพณีนิยม การณ์ก็เป็นดังคาด คือ พระพุทธเจ้าหลวงของเราต้องปกครองบ้านเมือง เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาเท่านั้นเอง แต่ก็ยังไม่ได้กระทำพิธีราชาภิเษก ยังมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อยู่ จนพระชนม์ครบอุปสมบทและได้อุปสมบทแล้วจึงได้รับราชาภิเษก เป็นพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจสิทธิขาดสมบูรณ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ พระชนกของพระพุทธเจ้าหลวงนั้น ทรงตั้งข้อรังเกียจพวกข้าราชการที่ไม่ได้บวช ไม่ทรงแต่งตั้งให้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า พระยาพานทอง คือ ผู้ที่พระองค์สมควรไว้วางพระราชหฤทัยให้แทนพระเนตรพระกรรณ เทียบกับสมัยนี้ก็ได้แก่รัฐมนตรีนั่นเอง ทรงแต่งตั้งเฉพาะผู้เคยบวชเรียนแล้ว เหตุทรงเชื่อว่าพวกบวชเรียนแล้วนั้น อย่างน้อยก็เป็นผู้มีหิริโอตตัปปะ คือ ความเกลียดกลัวบาปกรรมติดสันดานมาจากเมื่อครั้งยังบวชอยู่บ้าง คงจะไม่ทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงได้ลงคอง่าย ๆ พระราชดำริข้อนี้ก็ได้ผลสมจริง คือขณะที่พระองค์จวนจะสวรรคต ได้ทรงมอบหมายราชการแผ่นดินให้แก่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และทรงฝากฝั่งพระพุทธเจ้าหลวงพร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอ

องค์อื่น ๆ ซึ่งยังทรงพระเยาว์กันอยู่ทั้งนั้น ในขณะนั้นหากว่าสมเด็จเจ้าพระยาไม่ใช่นักวัด ไม่เคร่งครัดต่อศาสนา ไม่มีหิริโอตตัปปะแล้วจะคิดครองแผ่นดินเสียเองตลอดมาก็ไม่น่าจะมีใครกล้าขัดขวางได้ แต่สมเด็จเจ้าพระยาไม่ใช่คนเช่นนั้น ท่านเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ที่แท้จริงมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อราชวงศ์จักรี และปกครองราษฎรโดยความเป็นธรรม เมื่อพระพุทธเจ้าหลวงมีพระชนม์ครบอุปสมบท ท่านก็จัดพิธีอุปสมบทถวาย และพระราชพิธีมุรธาภิเษกถวายตามขัตติยราชประเพณี สมกับที่สมเด็จพระจอมเกล้าทรงไว้วางพระราชหฤทัยทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าคนไทยสมัยก่อนเคร่งครัดต่อการบวชกันเพียงไร ใช่แต่ในขัตติยตระกูลและคนชั้นขุนนางเท่านั้น แม้ในหมู่ราษฎรสามัญทั่วไปก็ถือกันเคร่งครัด ในสมัยปู่นี้เอง ก็ยังถือกันว่า ชายที่ไม่ได้บวชเรียนนั้น เป็นคนดิบ หาคู่ครองยาก ผู้ปกครองฝ่ายหญิงและตัวเจ้าสาวเองก็มักรังเกียจ ด้วยว่าผู้ที่ไม่เคยบวชเรียนนั้นมักหุนหันพลันแล่นทำอะไรก็มักเอาแต่ใจตัวเป็นใหญ่ ไม่มีหิริโอตตัปปะ ไม่ใคร่นึกถึงความเสียหายที่ครอบครัว และเพื่อนบ้านจะพลอยได้รับ เขาจึงขนานนามว่า "คนดิบ" คือ เทียบเอาอาหารที่ยังไม่ได้ทำให้สุกด้วยไฟเสียก่อน ซึ่งรับประทานเข้าไปแล้วอาจทำให้ปวดท้อง ท้องขึ้น ท้องเฟ้อหรือธาตุพิการ เป็นต้น แทนที่จะเป็นประโยชน์แก่ร่างกายของผู้รับประทาน กลับกลายเป็นให้โทษ คนดิบก็เช่นเดียวกัน คือ รับเข้ามาไว้เป็นวงศ์ญาติ เป็นลูกเขย หลานเขย พี่เขย น้องเขย อะไรก็ดี แทน

ที่จะช่วยกันในทางสร้างความสุขความเจริญแก่วงศ์ตระกูล กลับเป็นผู้ทำวงศ์ตระกูลให้เดือดร้อนเสียหายย่อยยับ เสียศักดิ์ เสียชื่อเสียง เป็นต้น เขาจึงพากันตั้งข้อรังเกียจ แต่สมัยนี้มีโรงเรียนกันแพร่หลายทั่วประเทศ เด็ก ๆ ได้เล่าเรียนได้รับการศึกษาทั่วกันทั้งชายหญิง ความประพฤติของคนที่ไม่ได้บวช ก็ยังดีกว่าคนในสมัยที่ยังไม่มีโรงเรียนหน่อย แต่ก็เป็นคราว ๆ อยู่เหมือนกัน คือถ้าคราวใดที่ครูอาจารย์หรือพูดให้ตรงก็คือ กระทรวงศึกษาธิการเห็นความสำคัญแห่งจริยศึกษา กวดขันครูและนักเรียนในด้านนี้มาก ๆ เด็กรุ่นนั้นก็สุภาพเรียบร้อย รู้จักเด็ก รู้จักผู้ใหญ่ รู้จักเคารพบิดามารดา ครูบาอาจารย์ พี่ ป้า น้า อา ตามควร ตลอดจนเป็นคนเกลียดกลัวความชั่วต่าง ๆ แต่คราวใดที่กระทรวงศึกษาธิการมองข้ามความสำคัญด้านนี้ไปเสีย ปล่อยปละละเลยในเรื่องนี้ มุ่งกวดขันแต่ทางวิชาการอย่างเดียว เด็กรุ่นนั้นก็หาสุภาพเรียบร้อยได้ยาก เป็นเรือที่ไม่มีหางเสือเสียโดยมาก แม้การบวชก็เช่นเดียวกัน เพราะว่าการบวชก็คือการเข้าโรงเรียนผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยของผู้ที่จะไปปกครองบ้านเรือนนั่นเอง ฉะนั้น ถ้าวัดใดสำนักใด อุปัชฌาย์อาจารย์แห่งสำนักเคร่งครัดต่อธรรมวินัย หมั่นแนะนำพร่ำสอนภิกษุสามเณรใหม่ให้เข้าใจหลักธรรมและวินัย ให้รู้จักจุดประสงค์แห่งการบวช ศิษย์ของสำนักนั้นก็สุภาพเรียบร้อยมีนิสัยดีซื่อสัตย์สุจริตมั่นคง แต่ถ้าสำนักใดไม่สนใจอบรมศิษย์ ผู้ที่เข้าไปบวชแล้วสึกออกมาก็ไม่ได้รับอะไร คงมีนิสัยใจคอเช่นเดิม ผู้ที่อยู่ต่อไปก็ไม่ได้อะไร

นอกจากจะปล่อยชีวิตของตัวเองให้เป็นหม้น และที่กลับร้ายไปกว่านั้นก็มี คือผู้ที่บวชแล้วเชื่อว่าตนบวชแล้ว ดีแล้ว ไม่พึ่งความเห็นใคร แทนที่การบวชจะได้บุญ กลับได้บาป ข้อนี้ทำให้พระพุทธศาสนาพลอยตกต่ำทรุดโทรมไปด้วย จนบางคนเข้าใจว่า บวชหรือไม่บวชก็เท่ากัน และยังกล่าวอีกว่า คนที่บวชเรียนแล้วเสียอีกกลับซุ่มซ่ามเหลวไหลยิ่งกว่าผู้ไม่เคยบวช ฉะนั้น คณะสงฆ์จึงจัดให้มีโรงเรียนนักธรรมสำหรับสอนพระบวชใหม่ขึ้นทั่วไป.

เมื่อพระพิจารณ์ พูดมาถึงเพียงเท่านี้ เด็กชายวิเชียรก็ร้อง "อ้อ" ขึ้น พระพิจารณ์ จึงถามว่า "แดงนึกอะไรได้หรือ ?"

"แดงนึกถึงโรงเรียนที่หลวงอาไปเรียนทุก ๆ วันขอรับ หลวงอาไปเรียนวิชานักธรรมอย่างที่คุณปู่เล่านี้เองแหละ" วิเชียรตอบด้วยความดีใจในข้อที่ตนสงสัยมานานเพิ่งกระจ่างขึ้น.

"เป็นอันเข้าใจละนะว่า หลวงอาของแดงบวชทำไม" คุณพระถาม

"ขอรับ" วิเชียรรับคำ "แต่ยังสงสัยในเรื่องที่คุณปู่เล่ามาอีกข้อหนึ่ง"

"อะไรอีกเล่า" พระพิจารณ์ถาม

"คือตอนที่คุณปู่เล่าถึงสมเด็จเจ้าพระยาว่า ขณะที่ท่านเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น ถ้าหากท่านไม่มีหิริโอ....."

"หิริโอตตัปปะ" พระพิจารณ์ต่อให้

"นั่นแหละ ๆ ขอรับ" วิเชียรรับรับคำ "และต่อจากนั้นก็ว่า พระจอมเกล้าทรงไว้วางพระทัยแก่ข้าราชการที่มีธรรมอย่างเดียวกันกับที่คุณปู่ว่าเมื่อกี้นี้อีกนั่นแหละ ข้อธรรมที่ว่านั้นคืออะไร ? และมีความหมายอย่างไร ? ดูเหมือนวันก่อนคุณปู่ก็พูดถึงชื่อธรรมข้อนี้หลายครั้ง แต่แดงลืมถาม"

"หิริ คำหนึ่งแปลว่า ความละอายแก่ใจ และ โอตตัปปะ อีกคำหนึ่ง แปลว่า ความเกรงกลัว" แล้วพระพิจารณ์ก็ดึงเศษกระดาษออกมาจากกระเป๋าชิ้นหนึ่ง เขียนคำว่า หิริ โอตตัปปะ พร้อมทั้งคำแปลให้เด็กชายวิเชียรและสั่งว่า "แดงเอาไว้ดูและจงจำทั้งตัวศัพท์และคำแปลไว้ให้ดี" แล้วพระพิจารณ์ก็พิจารณารูปร่างท่าทางของหลานชายอยู่ครู่หนึ่ง จึงพูดขึ้นว่า "อือ แดงนี่สำคัญมาก แดงหลานรักของปู่ เข้าใจจับข้อความสลักสำคัญออกมาถาม เอาเถอะไว้วันหลังเมื่อมีเวลาว่าง ๆ ปู่จะชี้แจงให้ฟังอีก วันนี้ พูดมามากแล้วพักเสียที ปู่จะได้ไปเยี่ยมหลวงอาของแดงบ้าง"

เด็กชายวิเชียรก็ก้มลงกราบที่ตักของคุณปู่เขาตามเคย แล้วลุกขึ้นคอยเดินตามหลังคุณปู่ไปยังกุฏิพระภิกษุวินัย.

บทที่ ๔

หิริและโอตตัปปะ

ต่อมาอีก ๒ วัน เมื่อเด็กชายวิเชียรกลับจากโรงเรียนแล้ว พระภิกษุวินัยให้เขาถือจดหมายไปให้พระพิจารณ์ที่บ้าน เขาไปถึงบ้านเห็นคุณปู่ของเขานั่งรับประทานอาหารว่างอยู่กับเด็กหญิงวิจิตรน้องสาวของเขาที่สนามหญ้าหน้าเรือน เขาจึงตรงเข้าไปทำความเคารพแล้วยื่นจดหมายให้ พระพิจารณ์รับจดหมาย แล้วบอกให้เขานั่งลงร่วมวงรับประทานด้วย และเมื่อรับประทานเสร็จแล้ว พระพิจารณ์จึงเอ่ยขึ้นว่า "แดงจำคำแปลหิริ โอตตัปปะได้แล้วหรือ ?"

"ได้ขอรับ" วิเชียรตอบและถามต่อไปว่า "เมื่อไรคุณปู่จะอธิบายให้แดงฟังต่อไปละขอรับ"

"เดี๋ยวนี้ก็ได้" พระพิจารณ์พูดและกล่าวต่อไปว่า "เมื่อวันเสาร์ก่อนนี้ ปู่ได้ยินแดงเล่าให้คุณแม่ของแดงฟัง ขณะกลับจากโรงเรียนว่า แดงมารถรางชั้นที่ ๒ นั่งติดกับชั้นที่ ๑ เห็นเถ้าแก่คนหนึ่งแต่งตัวก็สะอาดแต่สูบซิกาแรตพ่นควันโขมง ทำให้สุภาพสตรีซึ่งนั่งมาชั้นเดียวกันทนไม่ไหวต้องลุกไปยืนหน้ารถ นอกจากนั้นยังใช้นิ้วดีดขี้บุหรี่ขณะรถกำลังวิ่ง ทำให้ประกายไฟกระเด็นมาถูกใบหูของแดง และซ้ำเจ๊กช่างก่อสร้างอีกสองคนหอบเครื่องมือรุงรัง เสื่อกางเกงเปรอะแถมมี

ผ้าขาวม้าสกปรก เป็นผ้าฉูเรือนพาดไหล่และจุกยาฉุนเบ่รอะน้ำลาย ก้อนเบ่อเร่อไว้ที่ปากมาแทรกนั่งลงข้างแดงคนหนึ่ง ยืนข้างหน้าอีกคนหนึ่ง ทำให้แดงรู้สึกสะอิดสะเอียนจนคลื่นไส้ แต่จะหนีไปไหนก็ไม่ได้ เพราะคนแน่นต้องอดกลั้นใจทนมา เหมือนนั่งอยู่ในถังขยะมูลฝอย ตามที่แดงเล่าดังนั้น ถ้าเป็นตัวแดงเองจะอาจนั่งสูบบุหรี่อย่างเถ้าแก่นั้นได้ไหม ?"

วิเชียร "แดงทำอย่างนั้นไม่ได้ดอกขอรับ"

"เพราะเหตุไร" พระพิจารณ์ถาม

วิเชียร "เพราะแดงรู้สึกว่า คนอื่นเขาจะดูหมิ่นว่าแดงซุ่มซ่ามสันดานไพร่ไม่มีมารยาทซิขอรับ"

"ถ้าทำอย่างช่างก่อสร้างสองคนนั้นล่ะ" พระพิจารณ์ถามอีก

วิเชียร "ยิ่งร้ายใหญ่ แดงขายหน้าเขาตาย คนอื่นเขาจะได้นึกชังน้ำหน้าว่าอ้ายตัวโสโครกนี่ มาจากนรกหรืออย่างไร"

"ความละอายความขายหน้าอย่างแดงนึกนั่นแหละ เรียกว่า "หิริ" พระพิจารณ์อธิบายต่อ แต่คนทั้งสามไม่ได้นึกอย่างแดงเลย เขามุ่งแต่ความสบาย ความสะดวกของเขาเป็นประมาณ ไม่นึกถึงคนอื่น ๆ เขาจึงเรียกว่า อหิริกะ คนไม่มียางอายหรือคนด้าน อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องที่ปู่ไปพบเห็นมาเอง เมื่อคราวออกไปเยี่ยมวิไลอาหญิงของแดงที่นครไชยศรี พบคหบดีผู้หนึ่งเป็นผู้มั่งคั่งอยู่ในตำบลนั้น แต่ปรากฏว่าเป็นผู้ที่ชาวบ้านเกลียดชัง คอยจะเอาชีวิตอยู่เสมอ จะออกจาก

บ้านไปไหนสักที ต้องส่งลูกน้องที่เป็นนักเลงโต มีอาวุธปืนล่วงหน้าไปสองสามคนก่อน และติดหน้าตามหลังอีกสองสามคน แล้วยังมีกองระวังหลังอีกสองสามคนเหมือนกัน ดูเป็นกระบวนยกทัพไปเลย นึกน่าลำบากใจ ชีวิตของท่านผู้นี้ช่างไม่ปลอดโปร่งเสียเลย ปู่จึงลองสอบถามชาวบ้านแถบนั้นดู ว่าเพราะเหตุไร คนจึงจงเกลียดจงชังท่านผู้นี้นัก เขาก็เล่าให้ฟังว่า "แกรู้มากเอาเปรียบคนทุกด้าน ใครไปคบค้าสมาคมด้วยเป็นฉิบหายทุกคน" ปู่ไล่เลียงต่อไปว่า แกทำอย่างไรที่เรียกว่าเอาเปรียบ เขาเล่าว่า แกมีวิธีการมากมายหลายร้อยอย่าง แล้วชักตัวอย่างให้ฟังข้อหนึ่งในหลายร้อยนั้นว่า แกใช้วิธีให้ชาวนากู้เงินไปลงทุนทำนาสมมติว่ากู้ไปสิบชั่งแต่ทำสัญญาเป็นสิบห้าชั่งหรือยี่สิบชั่ง ชาวนาโดยมากโง่ อ่านหนังสือไม่ออก แกเป็นคนอ่านให้ฟัง บางรายที่อ่านหนังสือออกก็เขียนตรง เช่นกู้ยี่สิบชั่งหรือสิบห้าชั่งก็คงเขียนตรงดังนั้น แต่จ่ายเงินไม่หมดยักไว้เสียเกือบครึ่งบ้าง ครึ่งหนึ่งบ้าง บอกว่าเอาไปไว้มาก ๆ เดี๋ยวจะถูกปล้น ผ่อนเอาไปเท่าที่ต้องการ จ่ายก่อน ทำเป็นที่ว่าเห็นอกเห็นใจคนจน แต่อย่าหวังเลยว่ามาครั้งที่สองที่สามจะได้เงินจากแกไป แกเถียงว่าจ่ายให้แล้วเสมอ และถ้าลูกหนี้รายใดใช้ดอกหรือต้นเป็นเงินไม่ได้ ใช้เป็นข้าวก็ต้องเพิ่มอีกเท่าหนึ่ง และแกใช้วิธีเลี้ยงลูกน้องเป็นนักเลงการพนัน มีโป มีถั่ว ไปเที่ยวเล่นตามบ้านพวกชาวนาส่งเสริมชาวนาให้มั่วสุมในการพนันจนหมดเนื้อประดาตัว ไม่อาจส่งดอกและต้นเงินได้ แกก็จัดแจงยื่นฟ้องหลักทรัพย์ซึ่งประกันไว้ทันที

โดยวิธีนี้เป็นต้น ไม่ช้านาในตำบลนั้นก็ตกเป็นของแกหมด พวกชาวนาเดิมก็ต้องรื้อบ้านเรือนไปอยู่ที่อื่น หรือไม่ก็ต้องเป็นลูกจ้างทำนาให้แกต่อไป เป็นวิธีที่สูบเลือดเนื้อเพื่อนมนุษย์ยิ่งกว่าตัวปลิงเสียอีก คนแถบนั้นจึงคอยจ้องเอาชีวิตอยู่เสมอ แต่แกรู้ตัว เลยไปสร้างบ้านอยู่เสียในเมือง นาน ๆ จึงออกมาดูนาหนหนึ่ง และออกมาคราวไรก็ต้องยกกระบวนทัพมาดังที่ได้ไปเห็นนั่นแหละ" นี่เป็นคำเล่าของชาวบ้าน นอกจากนี้ปู่ยังได้ข่าวว่า พวกชาวนาที่เคียดแค้นกำลังติดต่อกับพวกนักเลงโตกะการปล้นท่านผู้นี้อยู่ ตั้งเข็มฆ่าเจ้าทรัพย์และลูกเมียด้วยทีเดียว แต่การณ์ต่อไปจะเป็นอย่างไรนั้น ปู่กลับมาเสียก่อนไม่ได้รู้เรื่องเขาตลอด เรื่องนี้ทำให้ปู่เกิดความรู้สึกขึ้นว่า การปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์นี้จะโทษแต่พวกปล้นฝ่ายเดียวไม่สู้เป็นธรรมนัก ผู้ถูกปล้นมักมีส่วนเสียหายร้ายแรงอยู่ด้วยไม่น้อยเหมือนกัน ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าผู้ทำอะไรโดยเห็นแก่ได้ฝ่ายตัวส่วนเดียว ไม่เฉลียวถึงผู้อื่นหรือความเป็นธรรมย่อมน่าเกลียดน่าชัง ผู้มีหิริอยู่ในใจจึงขยะแขยงหรือขวยแก่ใจที่จะมีชีวิตอยู่ โดยสูบเลือดเนื้อเพื่อนมนุษย์เช่นนั้น แต่คนบางคนทำได้เพราะใจดำอำมะหิต ไม่มียางของความอายเสียเลยแม้แต่น้อย เป็นสันดานป่าเถื่อนแท้ แต่แดงอย่าเข้าใจว่า ขึ้นชื่อความละอายแล้วเรียกว่า หิริทั้งหมดนะ ความละอายที่ไม่เรียกว่าหิรินั้น ได้แก่ความละอายของคนเขลา เช่นเด็กบางคนไม่อาจแสดงความอ่อนน้อมเคารพกราบไหว้ผู้ใหญ่ ไม่อาจพูดวาจาอ่อนหวานต่อใคร ๆ เพราะกระดาก

ใจกระดากปาก เด็กพวกนี้ โดยมากเป็นลูกที่พ่อแม่ไม่รู้จักอบรมให้รู้ดีรู้ชอบ หรือไม่ก็เป็นเด็กกำพร้าอนาถา ไม่มีผู้เอาใจใส่อบรมสั่งสอน และหนุ่มสาวบางคนไม่อาจเข้าวัดเข้าโบสถ์ หรือแม้แต่ยกมือไหว้พระเพราะกระดากอาย ส่วนไปดูละคร ลิเกที่เล่นสัปโดกสัปดนนั้นนั่งตากหน้าอยู่ได้ ไม่นึกอาย แม้คนเฒ่าคนแก่บางคนก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน คือ เข้าวัดเข้าวาไม่ได้อายพระ แต่กินเหล้าเมายาแล้วเที่ยวคุยสัปโดกสัปดนเล่นกับเด็ก ๆ ไม่นึกอาย ไม่นึกขวย ความละอายอย่างหลังนี้เป็นความละอายต่อความดี มีแต่ทำให้เลวทรามลงทุกที ไม่นับในพวกหิริ ฉะนั้น หิริที่แท้ต้องเป็นความละอายต่อสิ่งที่ควรละอาย คือสิ่งที่นำความเสื่อมเสียมาสู่ตนเอง และผู้อื่นหรือแก่สังคม ดังตัวอย่างที่หลานพึงข้างต้นนั่นแหละ.

หิรินี้ เป็นอารยธรรมข้อหนึ่ง ซึ่งอยู่ในจำพวกธรรมคุ้มครองใจที่กล่าวมาแล้ว ในบทศีลธรรมข้างต้น เป็นธรรมที่ช่วยให้มนุษย์เป็นอารยชน เหตุทำให้สันดานประณีตขึ้นสมเป็นมนุษย์ที่แท้จริง ไม่อาจทำความเสื่อมเสียทั้งในที่ลับและที่แจ้ง เพราะใจของผู้ที่มีหิริย่อมรู้สึกว่า ชื่อว่าความชั่วความเสื่อมเสียต่าง ๆ เป็นสิ่งสกปรกโสมม และปกติของสิ่งสกปรก แม้อยู่ในที่ลับไม่มีใครรู้เห็น ก็คงสกปรกโสมมน่าขยะแขยงอยู่นั่นเอง ไม่อยากเข้าใกล้ ไม่อยากแตะต้อง ถึงกฎหมายจะห้ามหรือไม่ห้ามก็ไม่อยากทำ เป็นความรังเกียจที่เกิดขึ้นในใจของผู้นั้นเอง ดังนั้น "ศีลธรรม" ของผู้มีหิริย่อมบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่าน

เปรียบใจของผู้มีหิริไว้ว่า เหมือนชายหนุ่มหญิงสาวที่กำลังรักสวยรักงาม เมื่ออาบน้ำชำระกายสะอาด แต่งตัวด้วยอาภรณ์อันวิจิตรงดงามแล้ว มาเห็นสิ่งโสโครก เป็นต้นว่า น้ำเลือด น้ำหนอง เสมหะ อุจจาระ หรือของเน่าเหม็นต่าง ๆ จะแปดเปื้อนตัวหรือผ้านุ่งห่มอันสะอาดของตัว ย่อมมีความสะอิดสะเอียนขยะแขยงต่อสิ่งโสโครกนั้น ๆ ขึ้นในใจฉันใด ผู้มีหิริอยู่ในใจย่อมสะอิดเอียนขยะแขยงแขงขนต่อความชั่วช้าลามกต่าง ๆ ฉันนั้น ดังนั้น หิริจึงเป็นอารยธรรมอย่างแท้จริง คนใด คณะใด ชาติใด มีหิริธรรม คนนั้น คณะนั้น ชาตินั้นก็เป็นอารยชน อารยชาติอย่างแท้จริง ตามที่ปู่ชี้แจงมาแดงพอจะเข้าใจหิริธรรมได้ละนะ"

"ขอรับ แดงพอรู้ความหมายของธรรมข้อนี้ได้ แต่แดงนึกว่าสมัยนี้ คนที่มีหิริอย่างคุณปู่ว่ามานั้นเห็นจะมีน้อยเต็มที" วิเชียรออกความเห็น.

"นั่นเป็นความจริง" พระพิจารณ์ตอบ "ของดีย่อมมีน้อยกว่าของเลวฉันใด คนดีก็ย่อมมีน้อยกว่าคนเลวฉันนั้น แต่อย่างไรก็ดีคนที่อ้างตัวว่าเป็นอารยชนแล้ว ไม่ควรจะลืมธรรมข้อนี้ และถ้าไม่ประพฤติตามธรรมข้อนี้แล้ว ก็ไม่ควรที่จะเรียกตัวเองว่าอารยชนเลย และเมื่อแดงเข้าใจหิริดีแล้ว ปู่จักได้ชี้แจงโอตตัปปะอันเป็นธรรมคู่กันกับหิริต่อไป"

คำว่า "โอตตัปปะ" ศัพท์นี้แปลว่า สะดุ้งหรือพรั่นใจ โดย

ความหมายก็ได้แก่ความกลัว แต่ผิดกับความกลัวปกติธรรมดาเป็นต้นว่า กลัวทุกข์ยากลำบาก กลัวเจ็บ กลัวตาย อันติดประจำสันดานสัตว์และคนมาแต่กำเนิด ความกลัวตามปกติของคนและสัตว์นี้ เขาให้ชื่อว่าสัญชาตญาณ คือ ความรู้สึกอันเกิดพร้อมกับชีวิต เป็นเครื่องช่วยประคองชีวิตแห่งคนและสัตว์ หาใช่คุณงามความดีอะไรไม่ แต่กลัวคือโอตตัปปะนั้น ไม่เกิดขึ้นมาเองแต่กำเนิด ต้องสร้างขึ้นใหม่ คือ บำเพ็ญให้เกิดขึ้นมีขึ้นในใจ โดยอาศัยสติความระลึกถึงความผิดถูกชั่วดี ที่เคยรู้เคยเห็นมา เคยศึกษาเล่าเรียนมาแล้วประการหนึ่ง และอาศัยปัญญาความสอดส่องหาความจริง หาเหตุผลของสิ่งนั้น ๆ อีกอย่างหนึ่ง สองอย่างนี้ช่วยประคับประคองให้โอตตัปปะเกิดขึ้นในใจ คือ ฝึกใจให้เป็นทำนองเราฝึกฝนกายให้ขับขี่รถจักรยานสองล้อเป็นนั่นแหละ ฉะนั้นเขาจึงพูดว่ากลัวเกรงหรือเกรงกลัว ไม่ใช่กลัวเฉย ๆ ปู่พูดเพียงเท่านี้สำหรับแดงเห็นจะยังเข้าใจไม่ได้ ดังนั้น ปู่จะขยายความให้กว้างออกไปอีกหน่อย เกรงกลัวนี้ บางแห่งท่านขยายออกไปว่า กลัวสิ่งควรกลัวบ้าง กลัวเวร คือ ผลของความชั่วร้ายบ้าง คำว่าสิ่งควรกลัว หมายความว่าสิ่งนั้น อาจให้ทุกข์โทษก่อความเสียหายแก่ผู้เข้าไปเกี่ยวข้องได้ เช่นไฟเป็นของร้อนมีปกติเผาผลาญให้สิ่งอื่น ๆ ย่อยยับไปได้ ชื่อว่าเป็นสิ่งที่ควรกลัว เหตุไฟอาจไหม้มือเท้าหรือทั้งตัวของเรา ทำให้ปวดแสบปวดร้อนหรือถึงตาย อาจไหม้สิ่งของและบ้านเรือนของเราให้กลายเป็นเถ้าถ่านไปได้ ฉะนั้น เราจำเป็นต้องระวังตัวเรา สิ่งของบ้าน

เรือนของเราในเรื่องเกี่ยวกับการใช้ไฟ หรือระวังไฟไม่ให้มาติดต่อกับตัวเรา และสิ่งของที่เราไม่ต้องการให้ไฟไหม้ ขึ้นเผลอเรอเป็นต้องถูกไหม้แน่ ฉะนั้น ไฟจึงชื่อว่าสิ่งควรกลัวอย่างหนึ่ง แต่ไฟเป็นสิ่งควรกลัวตามปกติธรรมดา การกลัวไฟจึงไม่เรียกว่า โอตตัปปะ เพราะไฟไม่ใช่ของชั่วร้าย แต่ปู่นำมาเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจคำว่าสิ่งควรกลัวง่ายขึ้นเท่านั้น ส่วนโอตตัปปะ นั้นท่านหมายเอากลัวความชั่วร้ายเสียหาย เช่น การใช้กิริยาวาจาหยาบคายต่อผู้อื่น เป็นต้นว่า ดูหมิ่นหรือเหยียดหยามเขา แม้ต่อผู้ที่ด้อยอำนาจวาสนาเพียงไรก็ตาม เป็นเรื่องควรกลัวเพราะอาจถูกเขาทำตอบบ้าง แม้ไม่ใช่ขณะนั้นก็อาจมีขึ้นในขณะต่อไป การล่วงสิทธิในสินทรัพย์เขา ในลูกเมียเขา ก็เป็นเรื่องควรกลัวเพราะเขาอาจทำตอบบ้างเหมือนกัน แม้ผู้ถูกเราทำนั้นเขากลัวเสียหาย กลัวเสียเกียรติ เขาไม่ทำตอบเอง แต่เขาใช้อำนาจกฎหมายบ้านเมืองช่วยทำแทนตัวเขา เราก็ต้องเกิดเสียหายขึ้น การประพฤติตัวเป็นคนจองหองหรือดื้อด้าน ไม่เคารพยำเกรงผู้ควรเคารพยำเกรงก็เป็นเรื่องควรกลัว เพราะผู้ควรเคารพยำเกรงนั้นอาจสิ้นรักใคร่ เมื่อมีภัยเกิดขึ้น ท่านอาจไม่ช่วยเหลือ ทำให้เราต้องเดือดร้อน และที่ร้ายมากก็คือจิตใจของเราจะกระด้างขึ้นทุกที แล้วอาจตกไปในความเป็นคนโหดร้ายได้ง่าย ฉะนั้น การไม่เคารพยำเกรงผู้ควรเคารพยำเกรงจึงเป็นเรื่องควรกลัวอีกอย่างหนึ่ง เรื่องควรกลัวเช่นนี้ ยังมีอีกมากเหลือที่จะนำมากล่าว ที่กล่าวมาแล้วพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น เมื่อกล่าวโดย

สรุปแล้วประดามนุษย์หรือสัตว์ที่เกิดมาในโลกนี้ ต่างก็มีสิทธิที่จะดำรงชีพอยู่โดยความผาสุกตามสภาพของตน หามีใครมีสิทธิพิเศษเหนือใครไม่ หามีใครมีสิทธิที่จะทำร้ายใคร เบียดเบียนใครและสังหารใครไม่ ต่างก็เป็นผู้ที่ธรรมชาติสร้างมาด้วยกัน มีสิทธิเท่ากัน ฉะนั้นผู้ที่เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่น จึงชื่อว่าทำเกินสิทธิที่ตัวมี เมื่อทำเกินสิทธิตัวก็ต้องรับผิดชอบต่อปฏิกิริยาของการกระทำ ปฏิกิริยานี้ ทางพระท่านเรียกว่าเวร คือ ผลสะท้อนแห่งกรรมที่เวียนมากระทบผู้ทำเอง เช่นนาย ก. ด่า นาย ข. การด่านั้นเป็นกรรม คือ การกระทำชั่วของนาย ก. นาย ข. ถูกด่าก็โกรธแล้วด่าตอบ การที่นาย ก. ถูกด่าตอบนั้นคือเวรที่นาย ก. ก่อขึ้นเอง การเป็นเช่นนี้เป็นกฎของธรรมชาติมิใช่ใครสร้างขึ้นมา นี่เป็นตัวอย่างที่เห็นเร็วและง่าย บางอย่างก็เห็นช้าและเห็นยากเช่นเราฆ่าสัตว์ สัตว์นั้นตายไม่ปรากฏว่าสัตว์นั้นได้ฆ่าตอบเพราะมันตายเสียแล้ว แต่ความจริงเวรนั้นได้สูญไปไม่ ถ้าได้ช่องเมื่อใดย่อมอำนวยเมื่อนั้น เหมือนคนที่ต้องเสียโลหิตของร่างกายไปแล้วจักต้องอ่อนเพลียลง ประสพเชื้อโรคเมื่อใดจะต้องเจ็บเมื่อนั้น ฉะนั้น ผู้มีสติปัญญาสุขุมย่อมพิจารณาเห็นตามเหตุ เกรงกลัวต่อกงจักรแห่งเวรกรรมที่จะต้องหมุนเบียดเบียนกันและกันไปโดยไม่รู้จบ การเกรงกลัวดังนี้แหละชื่อว่า โอตตัปปะอย่างสูง โอตตัปปะที่แท้จริงเป็นสันดานของพระอริยเจ้า จึงเรียกว่า อารยธรรม ฉะนั้น คนไม่ได้รับการศึกษาในเรื่องนี้หรืออ่อนสติปัญญาก็มักมองไม่เห็น พิจารณาไม่เป็น ความกลัว

ชนิดนี้ก็ไม่เกิดขึ้น ใจจึงยังคงชอบประพฤติชั่วร้ายตามอำนาจความโกรธแค้น อำนาจความพยาบาทและอำนาจความโง่เขลา นิยมในความทารุณโหดร้าย นิยมการเบียดเบียนผู้อื่น แม้จะเคยได้รับทุกข์โทษมาบ้างแล้วก็ไม่เข็ดหลาบ จึงเป็นพวกที่ไว้วางใจไม่ได้ เป็นพวกที่น่ารังเกียจอีกพวกหนึ่ง เป็นคู่กับพวกไม่มียางอาย คนใด คณะใด ชาติใด ไม่มีนิสัยเกรงกลัวเช่นนี้ สันดานเช่นนี้ คนนั้น คณะนั้น ชาตินั้น หาควรที่จะเรียกตัวเองว่า อารยชน อารยชาติไม่"

"โอตตัปปะนี้ เป็นธรรมคู่กับหิริ แต่รักษาใจกันคนละด้าน หิริรักษาใจให้สะอาดให้ห่างไกลจากความชั่วช้าลามกต่าง ๆ อันมี โลภะ คือ เห็นแต่จะได้และโมหะความโง่เขลาเป็นสมุฏฐาน โอตตัปปะ ทำใจให้ห่างไกลจากทารุณโหดร้าย อันมีโทสะ คือความเคืองแค้น และโมหะความโง่เขลาเป็นสมุฏฐาน หิริและโอตตัปปะ ทั้งสองประการนี้มีอยู่ในใจสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้รักษาราชการแผ่นดินแทนพระพุทธเจ้าหลวงโดยสมบูรณ์ บ้านเมืองจึงไม่เกิดการจลาจลขึ้นในขณะนั้น เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูลของท่านมาจนทุกวันนี้ ปู่ขอจบคำอธิบายไว้เพียงนี้ก่อน วันอื่นจึงค่อยฟังต่อไปใหม่"

หิริโอตตัปปะ คุ้มครองโลก

"**หิริโอตฺตปฺปํเยฺวเถว โลกํ ปาเลติ สาธุกํ**

ความละอายแก่ใจ และความเกรงกลัวนั่นเทียวชลอโลกได้ดี"

อยู่มาวันหนึ่งเด็กชายวิเชียร ได้ฟังหลวงอาของเขาโต้เถียงปัญหาธรรมกับพระภิกษุบวชใหม่ในวัดนั้นถึงเรื่องธรรมเป็นโลกบาล คือคุ้มครองโลกสองอย่าง ซึ่งได้แก่หิริและโอตตัปปะที่เขาได้รับคำชี้แจงมาแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจว่าคุ้มครองโลกได้อย่างไร เขาเคยขอร้องให้หลวงอาเขาชี้แจง ก็ได้รับคำตอบว่า "รอไว้ให้อาสอบไล่ได้เสียก่อน เวลานี้ยังไม่ไว้ใจตัวว่ามีความเห็นถูกต้อง" เขาจึงตริตรองโดยลำพังและเท่าที่เขาเรียนมาจากโรงเรียนว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้มีรูปพรรณสัณฐานกลม หมุนรอบตัวเองภายในหนึ่งวัน และหมุนรอบดวงอาทิตย์ภายในหนึ่งปี ลอยอยู่ในหมู่ดาวพระเคราะห์ต่าง ๆ อาศัยแรงยึดเหนี่ยวจากกระแสการดึงดูดของดวงอาทิตย์และดวงดาวเหล่านั้นต่างหาก แต่หิริและโอตตัปปะตามที่ได้ฟังมาแล้วเป็นสิ่งอยู่ในใจคน จะไปเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองโลกได้อย่างไร ยังคิดไม่เห็น ต่อมาภายหลังเมื่อมีโอกาสพบกับคุณปู่ของเขา เขาจึงตรงเข้าไปทำความเคารพแล้วพูดว่า "คุณปู่ขอรับ เวลานี้คุณปู่ว่างไหม ขอรับ"

"ว่าง ทำไมล่ะแดง" พระพิจารณ์ถาม

"แดงสงสัยปัญหาธรรมอีกข้อหนึ่งขอรับ" วิเชียรตอบ

"สงสัยอะไร ลองเล่าไปดูทีหรือ"

วิเชียร "เรื่องหิริโอตตัปปะที่คุณปู่เคยชี้แจงแล้วนั่นแหละ เป็นธรรมคุ้มครองโลก คุ้มครองอย่างไร ขอรับ"

"ก็คุ้มครองไม่ให้โลกเกิดมิคสัญญี ซิแดง" พระพิจารณ์ตอบ

"มิคสัญญี คืออะไรขอรับ" วิเชียรถาม

พระพิจารณ์ "มิคสัญญี ตามศัพท์แปลว่า มีความสำคัญว่าเนื้อ ตามความหมายก็คือ เห็นคนอื่นเป็นสัตว์ ขยายความออกไปว่าเมื่อคนเราเห็นแก่ตัวจัดขึ้น ๆ ทุกที เป็นเหตุให้สันดานหนากระด้างจนพากันลืมคุณงามความดีที่จริงที่แท้ หมดความละอายต่อลามกกรรมต่าง ๆ หมดความเกรงกลัวต่อเวรภัยต่าง ๆ ดังตัวอย่างคนบางคนที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นแหละ แล้วพากันมุ่งแต่ประโยชน์ของตัวอย่างแรงกล้า ใครกีดหน้าขวางตาก็ฆ่าเสียประหารเสียง่าย ๆ เหมือนทำแก่สัตว์ มิคสัญญี คำนี้ไม่ได้มุ่งเฉพาะคนใดคนหนึ่ง พวกใดพวกหนึ่งเป็นคน ๆ หรือเป็นพวก ๆ ไป แต่มุ่งเฉพาะเวลาหรือคราว คือว่าคราวใด เมื่อใด คนจำนวนมาก ๆ ตั้งครึ่งโลกหรือมากกว่านั้นขึ้นไป ได้กลายเป็นคนมีสันดานหยาบช้าสามานย์ดังกล่าวมาทั่ว ๆ ไปแล้ว เมื่อนั้น คราวนั้นแหละ เลือดจะนองโลก เพราะต่างเห็นผู้อื่นนอกจากตัวของเราเองเป็นสัตว์ไปหมด"

"คำว่า โลกในธรรมข้อนี้ ไม่ได้หมายเอาลูกกลมที่เราอาศัยอยู่นี้ดอกหรือขอรับ" วิเชียรถาม

"หมายเอาโลกอย่างที่แดงนึกนั่นก็ได้" พระพิจารณ์ตอบ

"เพราะว่าถ้าคนในสมัยวิทยาศาสตร์นี้เกิดฆ่าฟันกันทุกมุมทุกส่วนของโลกแล้ว โลกธาตุนี้ก็น่าจะทนอยู่ไม่ไหว เช่นในคราวสงครามโลกครั้งที่สองเมื่อสามสี่ปีก่อนนี้ ก็ได้มีอาวุธอันร้ายแรงของอเมริกาเกิดขึ้นเรียกกันว่า "ระเบิดปรมาณู" และได้นำมาทิ้งที่ญี่ปุ่น ชีวิตและร่างกายชาวญี่ปุ่นหรือชาวไหน ๆ ก็ตาม ทั้งชายหญิงลูกเด็กเล็กแดงตลอดจนอาคารบ้านเรือนส่วนหนึ่ง ซึ่งอยู่ในเขตรัศมีของการระเบิดนั้นได้กลายเป็นอากาศธาตุไปภายในไม่กี่นาที ถ้าว่าต่างชาติต่างมีระเบิดชนิดนี้ด้วยกันในขณะนั้นแล้ว ป่านนี้โลกมิละลายเป็นอากาศธาตุไปแล้วหรือ แต่ความหมายของคำว่า โลกในสุภาษิตบทนี้ ท่านหมายเอาหมู่มนุษย์ผู้อาศัยอยู่บนพื้นโลกทั้งหมด ซึ่งเขามักเรียกกันว่า พลโลกนั่นเอง ด้วยว่าโลกธาตุ คือลูกกลมอย่างแดงนี้ก็จะยั่งยืนไปเท่าไร จะแตกทำลายเมื่อไร ไม่เป็นวิสัยที่มนุษย์จะบันดาลได้ จึงไม่จำเป็นต้องคิด ไม่จำเป็นต้องมีสุภาษิต ไม่จำเป็นต้องช่วยกันรักษาปฏิบัติ แต่ข้อที่โลกธาตุยังไม่ทันถึงกำหนดจะแตกจะทำลายตามกฎธรรมชาติ แต่มนุษย์เราพากันเร่งได้ทำลายลงไปเสียก่อนกำหนดนี่ซิ ต้องช่วยกันรั้ง ต้องช่วยกันตักเตือน ช่วยกันปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เหตุนั้นสุภาษิตทางพระพุทธศาสนาจึงบอกให้คนรู้ว่า "จิตฺเตน นิยฺยติ โลโก" อ่านออกเสียงว่า จิตเตนะ นิยยะติ โลโก แปลว่า โลกอันจิตนำไป มีความหมายว่า โลกนี้จะเป็นของหนักหมุนลงไปในความระทมทุกข์ ตลอดถึงตกลงไปในความพินาศ

ฉิบหายก็เพราะอำนาจจิตของมนุษย์ หรือจะเป็นของเบาไปทางเจริญสุข ก็ด้วยอำนาจจิตของมนุษย์เหมือนกัน ฉะนั้น จึงอาศัยอำนาจจิตของมวลมนุษย์ชาวโลกนี้เอง เป็นธรรมชาติที่จะนำโลกไปสู่ความพินาศฉิบหายหรือความเจริญรุ่งเรือง อุปมาเหมือนคนผู้อาศัยเรือเป็นพาหนะ เรือจะไปโดนหินโสโครกหรือคลื่นลมร้ายอันทำให้ต้องอัปปางลง หรือว่าจะแล่นไปถึงฟากฝั่งอันเป็นจุดหมายโดยสวัสดิได้ ก็เพราะคนในเรือนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อจิตใจมนุษย์เราปราศจากหิริโอตตัปปะแล้ว **กิเลส** ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ **ตัณหา** ได้แก่ความทะเยอทะยาน **มานะ** ได้แก่ความไว้ตัว ถือตัว คือ หยิ่ง **ทิฏฐิ** ได้แก่ความเห็นโดยคาดคะเนเอาเอง ก็เข้ากลุ้มรุมใจทำให้จิตใจขุ่นข้นมุ่งแต่ประโยชน์ตัวหรือพวกของตัวอย่างแรงกล้า ไม่คิดถึงผู้อื่น ผู้มีกำลังก็รังแกผู้ด้อยกำลังกว่า ผู้มีอำนาจก็ข่มเหงผู้อ่อนอำนาจกว่า คนฉลาดก็เอาเปรียบคนโง่ ไม่มีเมตตากรุณาอันเป็นธรรมของมนุษย์ ถือหลักอัตตาธิปไตย คือใครดีใครได้ สมบัติในโลกเป็นของผู้มีกำลัง มีอำนาจ ผู้ฉลาด คนอ่อนแอ คนโง่เขลา ไม่ควรมีสิทธิอยู่ในโลกนี้ เมื่อเป็นดังนี้แล้ว คนโง่ คนอ่อนแอ คนไร้อำนาจวาสนา จะต้องตายไปก่อนนั่นแน่ละ แต่อย่าหวังเลยว่า คนฉลาด คนแข็งแรงจะมีอายุมั่นขวัญยืนไปได้ เพราะอย่างไรเสียก็จะต้องเผชิญหน้ากับผู้ฉลาดและแข็งแรงเข้าด้วยกัน คราวนี้แหละจะต้องล้างผลาญกันอย่างถึงขาดโลกทะลาย เพราะความเกลียดชังของคนฉลาดด้วยกัน

แข็งแรงด้วยกันย่อมมีพิษสงยิ่งกว่าคนโง่คนอ่อนแอมากนัก พุทธศาสนสุภาษิตก็มีรับความจริงข้อนี้ว่า "อรติ โลกนาสิกา" อ่านออกเสียงว่า อะระติ โลกะ นาสิกา แปลว่า ความไม่พอใจกัน ความเกลียดชังกัน ยังโลกให้พินาศ" ซึ่งบัดนี้ระเบิดปรมาณูก็ประกฎว่าชาติอื่นนอกจากอเมริกาก็ได้มีขึ้นแล้ว นับว่าโลกใกล้ความพินาศเข้ามาแล้ว ถ้ามนุษย์ไม่นึกถึง.............." เมื่อพระพิจารณ์พูดมาได้เพียงเท่านี้ ยังมิทันจะกล่าวต่อไป เด็กชายวิเชียรก็อุทานออกมาเสียก่อนว่า "วิทยาศาสตร์นี้ ที่จริงก็นำความเจริญมาสู่มนุษย์อย่างมากมายทีเดียว แต่ก็กลับทำความฉิบหายได้มากมายเหมือนกัน"

"ไม่ใช่แต่วิทยาศาสตร์อย่างเดียวดอกแดง" พระพิจารณ์ขัด "วิชาทุกวิชานอกจากวิชาธรรมะที่ชำระล้างใจให้สะอาดตามแนวพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมมีคุณและโทษอยู่ด้วย หรือถ้าจะพูดให้ตรงแล้ว วิชาทุกอย่างไม่มีคุณไม่มีโทษในตัวของมันเอง แต่ที่จะเป็นคุณหรือเป็นโทษนั้น ย่อมแล้วแต่มนุษย์ผู้ใช้นั้นต่างหาก เช่นวิชากฎหมาย ถ้าคนที่รู้กฎหมายดีแล้ว ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในทางยุติธรรมโดยไม่เห็นแก่อามิส (เหยื่อ เครื่องล่อ) คนไม่รู้กฎหมายและคนโง่ก็จะพลอยได้รับความสุข ผู้มีความรู้กฎหมายนั้นก็จะมีเกียรติกระฉ่อน แต่ถ้าผู้ รู้กฎหมายมุ่งต่ออามิสของตนแล้ว ก็จะกดหัวคนไม่รู้กฎหมายและคนโง่ได้มากขึ้น ถ้ายิ่งเป็นคนละโมภจัดไม่มีหิริโอตตัปปะด้วยแล้ว ก็จะยุแหย่หรือเสี้ยมสอนให้คนทะเลาะ

กันมากขึ้นเป็นความกันมากขึ้น เพื่อตัวและพวกของตัวจะได้ถ่ายกระเป๋าของคนเหล่านั้นได้ง่าย ตนจะได้มั่งมีเร็ว ๆ วิชาอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน แม้แต่วิชาแพทย์ซึ่งดูเผิน ๆ ก็เป็นวิชาช่วยระงับทุกข์ร้อนของเพื่อนมนุษย์โดยแท้ แต่พวกแพทย์ที่ไม่มีหิริโอตตัปปะ ใช้เล่ห์เหลี่ยมสูบเลือดเนื้อจากคนไข้ได้ร้อยแปดประการ เป็นต้นว่า ผสมยาให้อ่อน คนไข้จะได้หายช้า ๆ ตนเองจะได้มีทางได้เงินทองมากขึ้น หรือยาฉีดหลอดหนึ่งพอที่จะใช้กับคนไข้คนหนึ่ง กลับใช้ฉีดเสียตั้งสามสี่คน และยิ่งกว่านั้น ถ้าหากคนไข้รายใดมั่งมีและกลัวตายมากด้วยแล้วก็เป็นช่องให้หมอ ผู้ไม่มีหิริโอตตัปปะต้มได้มากขึ้นอีก ในเมืองฝรั่ง ปู่เคยอ่านพบในหนังสือพิมพ์มานานแล้ว เรื่องแพทย์ผสมยาพิษอ่อน ๆ ลงในยาบำรุงธาตุให้เมียของตนกิน เพื่อให้ตายเสียโดยไม่มีใครรู้ว่าตัวฆ่า จะได้เป็นช่องให้ตนได้แต่งงานกับสุภาพสตรีลูกเศรษฐีต่อไป ดังนี้ จึงเห็นได้ว่า ถ้าจิตใจมนุษย์ขาดหิริโอตตัปปะสองอย่างนี้เสียแล้ว โลกนี้ก็น่าจะเป็นโลกมนุษย์ไปไม่ได้ต่อไป หากไม่ถึงแก่แตกทำลายก็น่าจะกลายเป็นโลกนรก คือผู้อาศัยอยู่กินเลือดกินเนื้อกันเอง ดังนั้นพุทธภาษิตจึงมีว่า " **หิริโอตฺตปฺปํเยว โลกํ ปาเลติ สาธุกํ** อ่านออกเสียงว่า หิริโอตตัปปํยัญเญวะ โลกัง ปาเลติ สาธุกัง แปลว่า ความละอายแก่ใจ กับความเกรงกลัวเท่านั้นที่จะคุ้มครองโลกไว้ได้ดี" เพราะเหตุนี้เอง ปู่จึงมีความยินดีจนน้ำตาไหลในคราวอาของแดงบวชโดยปู่รู้สึกว่าปู่ได้ทำหน้าที่ของพ่อที่ดีที่สุดต่อลูก

คือหลวงอาของแดงสำเร็จลง พระพิจารณ์กล่าวพลางชำเลืองมองเห็นใบหน้าของผู้เป็นหลานรักอมยิ้มอยู่ จึงถามขึ้นว่า "แดงคงขำที่ปู่ดีใจจนน้ำตาไหล ?"

เด็กชายวิเชียรรีบก้มลงกราบขอโทษแล้วว่า "มิได้ขอรับ ที่แดงยิ้มก็เพราะอดขำตัวแดงเองไม่ได้ ที่สงสัยมานานนักหนาแล้วว่าทำไมคุณปู่และคุณย่าจึงพากันดีใจจนน้ำตาไหล เมื่อคราวหลวงอาบวช แต่ก็มิได้ถามใคร จนปัญหาข้อนี้แดงแทบจะลืมไปแล้ว เพิ่งนึกขึ้นได้เมื่อคุณปู่พูดเดี๋ยวนี้เองแหละขอรับ และที่คุณปู่ว่าดีที่สุดนั้นคืออย่างไรขอรับ"

"ก็ธรรมดาผู้ที่เป็นพ่อที่ดีนั้น" พระพิจารณ์กล่าวต่อ "นอกจากมีหน้าที่ประคับประคองเลี้ยงลูกตามปกติวิสัยมนุษย์แล้ว จะต้องพยายามอบรมลูกให้เป็นพลเมืองดีของชาติตามความสามารถที่จะทำได้ด้วย ปู่ได้ทำหน้าที่เหล่านี้เต็มความสามารถ และหลวงอาของแดงก็เป็นลูกที่ดี เชื่อฟังคำแนะนำของปู่ทุกอย่าง ไปเมืองนอกกลับมาก็ไม่จำเอาลัทธิเลว ๆ ของฝรั่งบางพวกมาใช้อย่างลูกคนอื่น ๆ ที่ปู่เคยพบมามากแล้ว เช่นลัทธิไม่มีศาสนา เป็นต้น ซึ่งปู่ได้สั่งไว้เมื่อเขาจะไปอเมริกาและสมัครบวชเรียนก่อนที่จะมีครอบครัว ตามความเห็นของปู่ ปู่จึงเชื่อและไว้วางใจได้ว่าเขาไม่ตกไปเป็นคนวิชาท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ดังตัวอย่างที่ปู่เล่าให้ฟังมาแล้วในเบื้องต้น แต่เขาจะเป็นคนที่มีหิริโอตตัปปะประจำใจ ใช้ความรู้ความสามารถของตน

ให้เป็นประโยชน์แก่ตนและเพื่อนมนุษย์ โดยทางที่ชอบอย่างเคร่งครัด เมื่อเป็นเช่นนี้เขาก็ได้ชื่อว่าไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ภายใต้ร่มธง ของพระพุทธศาสนาคนหนึ่ง ซึ่งเป็นความหวังอันหนึ่งที่ปู่ตั้งไว้แต่วันที่ เขาเกิดมาทีเดียว เมื่อมาสำเร็จบริบูรณ์ลงในวันที่อาของแดงบวช ปู่จึงเกิดปีติยินดีจนลืมตัว ดังที่แดงได้สังเกตเห็นนั่นแหละ"

วิเชียร "ถ้าอย่างนั้นการที่คุณปู่พยายามชี้แจงเรื่องหิริโอตตัปปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลก มาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ จนแดงเข้าใจได้ดีนี้ ก็ชื่อว่าคุณปู่ทำหน้าที่อย่างดีที่สุดของผู้เป็นปู่ด้วยซีขอรับ"

พระพิจารณ์ "ถ้าแดงรู้สึกอย่างนั้นก็เป็นสวัสดิมงคลแก่ตัวแดง เอง"

"แดงจะไม่ลืมความกรุณาของคุณปู่ที่มีต่อแดงเลย ตลอดชีพ ทีเดียวขอรับ" วิเชียรกล่าวพลางพนมมือในท่าเบญจางคประดิษฐ์ ตามแบบพุทธมามกะ บรรจงกราบลงบนตักคุณปู่ของเขาด้วยความ เคารพอย่างสุดซึ้ง ทำให้พระพิจารณ์เกิดปีติในอาการของหลานชาย จนน้ำตาปริ่มออกมาอีกครั้งหนึ่ง พลางยกมือขึ้นลูบหัวลูบหลังด้วยความ ปรานียิ่ง.

คำฉันท์กาพย์กลอนและโคลงสุภาษิตต่าง ๆ

คุณพ่อได้ใช้เวลาในยามว่างงาน แต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนและสุภาษิตต่าง ๆ ไว้มาก บางเรื่องก็ได้นำลงพิมพ์ในหนังสือไปบ้างแล้วก็มี แต่ที่ยังไม่ได้นำออกพิมพ์ ณ ที่ใดเลยก็มี ส่วนมากคงยังเก็บไว้ในสมุดบันทึกของท่าน ลูกเห็นว่า กาพย์กลอนและโคลงสุภาษิตเหล่านี้ มีประโยชน์และเป็นเรื่องที่มีคติสอนใจอยู่เป็นอันมาก สมควรที่จะนำออกพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นเกียรติในผลงานของคุณพ่อสืบไป จึงได้นำมาพิมพ์รวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย.

ฉะนั้น ถ้าคุณพ่อได้ทราบโดยญาณวิถีใดว่า ลูกของท่านได้ปฏิบัติไปแล้วนี้ สมตามความปรารถนาดังที่ได้ตั้งใจไว้แต่เดิมแล้วไซร้ ก็นับว่าเป็นโอกาสอันดียิ่งของลูก ที่ได้สนองพระคุณแด่คุณพ่ออีกวาระหนึ่ง อันเป็นวาระสุดท้าย.

จากลูก

คำฉันท์นี้แต่งลงในหนังสือพิมพ์วิทยาจารย์ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒

มาฆะวารานุสรณ์

(สุรางคนางค์ ๒๘)

๏ ข้าขออัญเชิญ พระธรรมดำเนิน ความสังเขปนัย ส่งเสริมศรัทธา สาธุชนไทย ก่อเกิดเลื่อมใส ในมาฆบูชา

๏ ประสาทะจิต จะได้สำฤทธิ์ เป็นคุณมหา- นุภาพปราบมาร บันดาลโชคชะตา ของไทยทั่วหน้า ให้ผาสุกสันติ์

(ฉบัง ๑๖)

๏ ปางเมื่อสมเด็จภควันต์ ตรัสรู้อนุตรธรรม์
บรรเทืองมนัสผ่องใส

มหาการุญน้อมพระทัย หวังโปรดเวไนย
นิกรประสบสุขสันติ์

แต่ทรงพิจารณาพระธรรม์ สุขุมล้ำลึกอัน
ยากที่มนุษย์รู้ตาม

ทรงท้อหฤทัยชั่วยาม แล้วกลับทำความ
อุตส่าห์ ทรหดทดลอง

เริ่มฝึกเบญจวรรคีย์ผอง สำเร็จสมปอง
ด้วยเดชธรรมจักรจอมอารย์

ปีติพระมนัสอุทาน "อญฺญาสิ" โวหาร
แปลว่า "รู้ได้" ดังประสงค์

แต่นั้นจึงพระพุทธองค์ จาริกเที่ยวทรง
ฝึกฝนคนอื่นต่อไป
ล่วงได้นวมาสโดยนัย พระสูตรเล่าไว้
ว่า "ได้อรหันต์ พันองค์
เศษสองร้อยห้าสิบสงฆ์ ต่างมีจำนง
มาเฝ้าพุทธองค์ตรงกัน"
ดังนี้เป็นที่มหัศจรรย์ เพ็ญมาฆะวัน
ณ ป่าเวฬุวันวิหาร
แคว้นกรุงราชคฤห์โอฬาร พุทธองค์บรรหาร
ประชุมขีณาสพสงฆ์
ทรงวางหลักการดำรง พุทธศาสนมง-
คลเลิศแก่โลกจิรกาล
ประมวลถ้วนธรรมไพศาล ลงเป็นสามประการ
เลิกชั่ว สร้างชอบ ตอบสนอง
อีกข้อปฏิบัติทำนอง ชำระจิตของ-
ตนให้ ผ่องใสไพบูลย์
นี่คือหลักธรรมจำรูญ จำรัสนุกูล
ก่อศานติสุขทุกสมัย
อันผู้ปฏิบัติผิดนัย อุบายนี้ไป
จะไม่พบสุขเป็นผล

สิบสองกุมภา ฯ มาดล　　อุดมฤกษ์มงคล
ในปี สองสี่ เก้าสอง ฯ

(ขานี่ ๑๑)

๏ เราศาสนิกชน　　ผิหวังผลก็ทดลอง
ทำจิตให้ผุดผ่อง　　สลัดชั่วประพฤติดี
จักเป็นประโยชน์หลาย　　พจีกายปราศราคี
อีกเป็นคติมี　　ประโยชน์แก่อนุชน
อีกชื่อว่าบูชา　　พระมหาทศพล
ชุบชีพให้เป็นผล　　กะตนแลประเทศ เทอญ ฯ

นายอ่ำ ศรีเปารยะ เปรียญ

โรงพิมพ์คุรุสภา ประพันธ์

หมายเหตุ　ได้แก้ไขบ้างเล็กน้อยโดยผู้เขียนเอง

คำฉันท์นี้แต่งลงในหนังสือพิมพ์วิทยาจารย์ ฉบับที่ ๕ ประจำเดือน พฤษภาคม ๒๔๘๒

วิสาขวาร

ของ นายอ่ำ ศรีเปารยะ เปรียญ

สุรางคนางค์

๏ บัดนี้ถึงกาล มงคลพิศาล พิเศษของไทย, เราสักการะ พระรัตนตรัย ด้วยความเลื่อมใส น้อมใจบูชา

ต่างกอบพิธี ตามประเพณี ในพุทธศาสนา, ดอกไม้ธูปเทียน ถือเวียนทักษิณา จากซ้ายไปขวา พระปฏิมากร

เคารพสูงสุด ต่อองค์พระพุทธ ตามโบราณสอน, แล้วจึงสดับธรรม คำพระชินวร หาช่องตัดทอน ความชั่วตัวเอง

นี่ จุดประสงค์ แห่งพิธีมง-คลวันจันทร์เพ็ญ, เรียกวิสาขะ กันมาแต่เพรง ข้าพเจ้าพิศเพ่ง เล็งปรากฏการณ์

จึงคิดประพันธ์ เรื่องอัศจรรย์ ทำนองวิจารณ์, คลาดเคลื่อนบทใดขออภัยผู้อ่าน เพราะเป็นสันนิษฐาน พฤติการณ์ประพันธ์ ฯ

ฉะบัง

๏ ข้าขอนำข้อมหัศจรรย์ ลางอย่างปางบรรพ์
มาเพ่งพินิจพิจารณ์

อันโลกนี้มีมานาน คำนวณพรรษกาล
กำหนดได้หลายหมื่นปี

และมนุษย์เกิดในโลกนี้ วันหนึ่งมากมี
มากบีประมาณไม่ไหว
แต่ไม่ปรากฏว่าใคร เกิดแล้วดับไป
ในฤกษ์ตรงกันวันเดียว
นึกน่าอัศจรรย์จริงเจียว พุทธองค์องค์เดียว
เด่นแผกแปลกมวลมนุษย์
ทั้งอิกตรัสรู้สูงสุด เป็นองค์พระพุทธ
ใกล้รุ่งในฤกษ์เดียวกัน
ยิ่งพิศยิ่งพบอัศจรรย์ วิสาขวัน
วิเศษมีเลศชอบกล
ฤกษ์เริ่มประปรายให้ฝน เชยภูมิมณฑล
บรรเทารุมร้อนผ่อนคลาย
อากาศอบอุ่นพอสบาย พืชพันธุ์เริ่มขยาย
ผลิยอดแตกกอหน่อใบ
และเหล่าพฤกษชาติน้อยใหญ่ ที่เศร้าเฉาไป
ก็กลับสดชื่นคืนเขียว
ตฤณชาติดาดใบระบัดเพรียว ดาษพื้นดินเขียว
สดสวยรวยรื่นชื่นตา
มวลมนุษย์และสัตว์นานา ต่างก็ปรีดา
ด้วยอาหารเริ่มเพิ่มพูน

พฤษภ พิภพ ไพบูลย์ พิบัติเสื่อมศูนย์
จำรูญยิ่งฤกษ์ใดใด
พุทธองค์ทรงบรรลุใน ธรรมาภิสมัย
ณ ยามใกล้รุ่งฤกษ์นี้
ร่วมฤกษ์ประสูติและปริ- นิพพานบุรณมี
ดิถีตรงวันจันทร์เพ็ญ
บารมีส่องฉายให้เห็น เหตุพระองค์เป็น
ยอดเด่นทางสร้างสุขศานต์
" จึงมนุษย์บางหมู่อหังการ เห็นเป็นนิทาน
แต่งเล่าล่อลวงปวงชน
ด้วยตัวไม่เห็นเหตุผล สำคัญว่าคน
แล้วคงมิแผกผิดกัน
บางหมู่มัวเมาโมหันธ์ ว่าพุทธองค์นั้น
คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใช่คน
ในสมัยที่ทรงพระชนม์ ประชาเห็นเป็นคน
แต่ใช่ผู้ประเสริฐเลิศสุด
แต่ว่าประดามนุษย์ มโนผ่องผุด
ทุกยุคย่อมเห็นเช่นกัน
คือว่าพระธรรมสำคัญ สมควรแก่สรรพ์
มนุษย์จะยุดทำตาม

ทำแล้วได้ผลดีงาม สมจริงดังความ
ที่ท่านสำแดงแจ้งขาน
ผู้ใดไหนเล่าบันดาล ให้ธรรมชัชวาล
สว่างกระทั่งวิมุติ
ผู้นั้นแหละองค์พระพุทธ ผู้ควรแก่มนุษย์
จะน้อมมโนบูชา
พระองค์ทรงเป็นมหา- บุรุษพุทธา-
ภิเศกเป็นเอกอัศจรรย์ ฯ"

ภุชงค์คัปปะยาตร

๑ อุทาหรณ์ฉะนี้ คดีสาระสำคัญ
มนุษย์อาจขจัดสรร- พะทุกข์ภัยกษัยศูนย์
มโนอิทธิบาทอาจ ประสาทสุขพิบูลย์พูน
ผจญธรรมชาติมูล นิพัทธ์ทุกข์กระจายหาย
จะป่วยกล่าว ณ ทำไม ฤทัยโทษจะไม่คลาย
พระผู้มีพระภาคหมาย ชะลอโลกก็ได้สม
พระธรรมานุภาพปราบ เกลศหยาบกลิ้จม
พระสงฆ์ได้ประสบชม พระนิพพานเพราะเดชธรรม์
นิทัศน์นี้นี่ชี้ทาง กระจ่างเห็นมหัศจรรย์
มนุษย์เดิมก็สามัญ สิกลับเป็นพิเศษคน ฯ

พระสงฆ์ผู้ประพฤติธรรม ก็เลิศล้ำมนุษย์ชน
กระทำจริงกระทั่งจน ประลุสุขเกษมศานติ์
สกลโลกสิเล็งเห็น เพราะท่านเป็นสะขีพยาน
พะยุงให้ประชาหาญ มิย่อท้อกระทำตาม
และมุ่งคุณประโยชน์ไกล ธ จงใจพยายาม
ขยายพุทธพจน์ความ รหัสให้นราเห็น
พระสงฆ์จึ่งมหัศจรรย์ หทัยมั่นจะบำเพ็ญ
ประโยชน์เพื่อจะดับเข็ญ ณ โลกสุขเกษมสันติ์ ฯ

วิชชุมมาลา

๏ บุพชนชาวไทย มีใจศรัทธา ในพุทธศาสนา ก็น่าอัศจรรย์, พระอุบัติใน สมัยปางบรรพ์ ซึ่งขณะนั้น ไทยอยู่ห่างไกล

แต่พระศาสนา ก็มาประเทือง จำรัสรุ่งเรือง ณ เมืองของไทย, ถิ่นเดียวในโลก เป็นโชคยิ่งใหญ่ ชูให้ชาวไทย เป็นชาติอัศจรรย์

คนไทยก็น้อย ด้อยทั้งเขตแดน ไม่เปรียบเทียบแม้นเหมือนชาตินั้นนั้น, แต่เป็นผาสุก อยู่ทุกคืนวัน จนชาตินั้นนั้น พากันแปลกใจ

เดชพระไตรรัตน์ ป้องปัดอันตราย ให้ไทยทั้งหลาย พ้นจากโภยภัย, เพราะไทยเชื่อถือ สัตย์ซื่อจริงใจ ใช่เพียงทำไป พอเป็นพิธี

ตั้งแต่โบราณ ถึงกาลปัจจุบัน ใจไทยคงมั่น ในรัตนาศรี, จึงปรากฏผล มงคลสวัสดิ์ ตลอดถึงบัดนี้ เป็นที่อัศจรรย์ ฯ

ยานี

๏ พวกเราสมัยนี้ ก็ควรที่จะถือมั่น
ธรรมคือมนุษยธรรม์ ประคองคนคงเป็นคน
เยี่ยงอย่างกะปู่ย่า ที่รักษาสวัสดิผล
ไทยเป็นอริยชน ณ สันดานก็นานมา
มิควรจะเฉยเมย ละเลยต่อพระศาสนา
ควรงดซึ่งกิจจา- นุกิจกอบพิธีบุญ
ในฤกษ์วิสาขะ มคลวันบูชาคุณ
สัมพุทธการุณ- ย ภาพเพื่อสวัสดิ เทอญ ฯ

หมายเหตุ ได้แก้ไขบ้างเล็กน้อยโดยผู้เขียนเอง.

ปณามคาถา

---

(๑) โย จกฺขุมา โม–	หมลา ปกฏฺโฐ
สามํ ว พุทฺโธ	สุคโต วิมุตฺโต
มารสฺส ปาสา	วินิโมจยนฺโต
ปาเปสิ เขมํ	ชนตํ วิเนยฺยํ
พุทฺธํ วรนฺตํ	สิรสา นมามิ
โลกสฺส นาถญฺ–	จ วินายกญฺจ
ตนฺเตชสา เม	ชยสิทฺธิ โหตุ
สพฺพนฺตรายา	จ วินาสเมนฺตุ.

องค์ใดพระทรงจัก-	ขุมาลักมลายโมหํ
เป็นองค์พระพุทโธ	ดุจดอกปทุมบาน
ราคี บมิติด	จรพ้น ณ บ่วงมาร
ถึงสุขเกษมศานต์	ชนะทั้งติโลกา
องค์นั้นแหละข้ากราบ	ศิรราบ ณ บาทา
ผู้โลกะนาถา	และวินายะกาจารย์
ด้วยเดชมโนน้อม	ศิรพร้อมพจีขาน
สัพพันตรายการ–	ณ พินาศมลายหาย ฯ

(๒) ธมฺโม ธโช โย วิยตสฺสสตฺถุ
ทสฺเสสิ โลกสฺ- ส วิสุทฺธิมคฺคํ
นิยฺยานิโก ธมฺ- มธรสฺส ธาริ
สาตาวโห สนฺ- ติกโร สุจิณฺโณ
ธมฺมํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ
โมหปฺปทาลํ อุปสนฺตทาหํ
ตนฺเตชสา เม ชยสิทฺธิ โหตุ
สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ.

ธรรมใดประดุจธง ชยะทรงนโยบาย
แนะแนววิถีคลาย มุหะมืด ณ ดวงมาลย์
อีกนำนิกรชน จรดลพระนิพพาน
คุ้มกัน ณ สันดาน นรผู้สถิตธรรม์
ข้าน้อมมโนราบ ศิรกราบพระธรรมนั้น
ซึ่งอาจขจัดสรรพ์ ภยะโศกมลายศูนย์
ขอชยสิทธิ ศิริมีพิพัฒน์พูน
สัพพันตรายศูนย์ เพราะพระธรรมคุ้มครอง ฯ

(๓) สทฺธมฺมเสนา สุคตานุโคโย
โลกสฺส ปาปู ปกิเลสเชตา
สนฺโต สยํ สนฺ- ตินิโยชโก จ
สฺวากฺขาตธมฺมํ วิทิตํกโรติ

สงฺฆํ วรนฺตํ สิรสา นมามิ
พุทฺธานุพุทฺธํ สมสีลทิฏฺฐึ
ตนฺเตชสา เม ชยสิทฺธิ โหตุ
สพฺพนฺตรายา จ วินาสเมนฺตุ.

สงฆ์ใดวินัยดี คติมิเป็นสอง
ชำแรกกิเลสปอง ชนทุกข์ ณ โลกา
ทำตนสกนธ์เย็น และบ่เว้นแสวงหา
คุณแก่ประชามา ดุจตัวมิม้วมอม
สงฆ์นั้นและข้ากราบ ศิรราบประนตน้อม
ผู้ทรงศีลาพร้อม ทฤษฎีมิแปรผัน
ด้วยเดชะข้าไหว้ วรสงฆ์คุณานันต์
สัพพันตรายอัน– ตรธานนิวานเทอญ.

อ่ำ ศรีเปารยะ

๒๐ ก.ค. ๙๐

หมายเหตุ

ฉันท์ปณามคาถานี้ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา-วชิรญาณ ฯ ทรงนิพนธ์ให้ใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ แทนสัมพุทเธ ในหนังสือสวดมนต์เก่า

ข้าพเจ้าชอบใจ จึงเอามาแปลเป็นฉันท์ภาษาไทย แต่เปลี่ยนคำว่า "**เต**" ในบทว่า **ตนฺเตชสา เต** สำหรับใช้กับผู้อื่นเป็น "**เม**" ด้วยประสงค์ใช้แก่ตัวเอง.

(๔) อ้าอาตม์ชิผิดแท้ ล่ะจะแก้ไฉนไหว
จนใจและเจ็บใจ เพราะว่ะใจนี่เมินเกิน
น่ารู้ก็ไม่รู้ สติตูชิเผลอเพลิน
ทั้งนี้เพราะบังเอิญ ฤว่ะกรรม ณ ก่อนกาล
แต่คำว่ะบังเอิญ ก็ประเมิน ณ คนคร้าน
คิดใช้วิจารณ์ญาณ เพราะละเอียดสุขุมอรรถ
และคำว่ากรรมเก่า ล่ะก็ไม่ประจักษ์ชัด
โดยมากชิมักตัด บทปลอบฤทัยตัว
ความจริงน่ะมีอยู่ แต่ก็ชักจะมัว ๆ
แน่แท้ก็คือตัว สิทะนง บ่สงสัย
เหตุนั้น ณ คราวหน้า ล่ะก็อย่าทะนงใจ
สังวรณ์ระวังใน กรณีทุกที่ทำ
ที่แล้วก็จำทน กว่าจะพ้นวิบากกรรม
ขึ้นแก้จะยิ่งซ้ำ ระทดท่วมทวีคูณ ฯ

หมายเหตุ

เรื่องนี้เขียนเมื่ออ่านหนังสือมัทนพาธาจบ ซึ่งถ้าว่าตามอารมณ์ข้าพเจ้าแล้ว **ท้าวชัยเสน** ตัวพระเอกในเรื่อง น่าจะมีคติตำหนิตัวเองที่ทำพลาดไปสักอย่างหนึ่ง แต่เมื่ออ่านจบแล้วไม่มี ข้าพเจ้าจึงเขียนขึ้นเอง ตามอารมณ์ที่คิดว่าควรจะมีนั้น ฯ

---

(๕) ช้างเผือกน่ะอยู่ป่า
บมิเกิดนครหลวง
เด่นดอกสุมนดวง
สิก็เกิด ณ แดนดง
ฉันใดล่ะนารี
สิริมักจะอยู่พง
ปานดังกะเหมหง—
ชะก็อยู่ ณ คูหา
เช่นนี้คดีมี
บุรภาคบุราณมา
ใช่แกล้งจะกล่าวว่า—
ทะประดิษฐะบทความ
เช่นองคะสีดา
ก็มีอยู่ ณ ในท่าม
กลางกรุงอสูรหราม
ศีละธรรมมีคำนึง.
คนเขลาฤเบาเต็ง
ล่ะก็เล็งมีลึกซึ้ง
พูดกันสนั่นอึง
ชนะบทน่ะบ้านนอก
คนอยู่ ณ ป่าเถื่อน
บมิเหมือน ณ บางกอก
พวกอยู่ ณ บ้านนอก
ฤจะมีซีวิไลต์
ไม่รู้ว่าเพ็ชร์ดี
ล่ะมณีน่ะอยู่ใน
หินแข็งและอุไร
ล่ะก็อยู่ ณ กรวดทราย
ต่อผู้ซึ่งตาไว
สุขุมนัยน์สมองฉาย
ใคร่ครวญซิแยบคาย
ล่ะก็ได้ประสงค์สม ฯ

หมายเหตุ

นี่เขียนเมื่ออ่านมัทนพาธาเหมือนกัน ราวต้นเดือน ก. ค. ๙๐ อารมณ์ที่คิดถึงลูกเมื่อได้ฟังผู้อื่นดูหมิ่นคนบ้านนอก ฯ

(๖) กาพย์ยานี ๑๑

อันหมู่มนุษย์นี้ มักจะมีแต่หวั่นไหว
เกลียดทุกข์และกลัวภัย จะประสพและบีฑา
บ่รู้ว่าทุกข์ภัย น่ะวิสัยผู้เกิดมา
จำต้องประจัญหน้า บ่มิเลือกทุกรูปนาม
มัวหมายจะหลีกหลบ มิให้พบทั้งวัยสาม
การหนีก็คือความ ทุกขะภัยในตัวมัน
ดังนั้นผู้รู้จริง จึงมิวิ่งผินหลังหัน
หน้าสู้ทุกข์ภัยอัน อุบัติมาทุกคราไป
สู้แก้และสู้ทน บ่มิบ่นกะใคร ๆ
เพราะรู้ "ที่ไหน ๆ ณ โลกนี้มีแต่ทุกข์"
การเอาชนะอา— รมณะได้ก็คือสุข
เหตุนั้นผู้หนีทุกข์ ก็คือแพ้และสุขโฉน
ต่อนึกฉะนี้ได้ ละก็คลายประหวั่นใจ
สงบสุขก็เกิดใน ขณะรู้ฉะนี้แล ฯ

อ.ศ.ป.

๒๓ ส.ค. ๙๐

(๗) นิสมฺมกรณํ เสยฺโย ใคร่ครวญแล้วทำเป็นดี

จะทำจะงดข้อ ที่ทำพอแต่จุใจ
จึงควรวินิจฉัย ให้ถ่องแท้ทั้งโทษคุณ
บางอย่างทำเป็นโทษ ไร้ประโยชน์อย่าหันหุน
บางอย่างทำเป็นคุณ ควรรีบทำอย่าคลำวาง
บางอย่างงดเป็นโทษ เสียประโยชน์อย่าทิ้งขว้าง
บางอย่างงดเป็นทาง ที่ให้คุณอย่ามุ่นทำ
อย่านึกแต่ทางได้ หากกลับกลายจะต้องช้ำ
ควรคิดทางเสียนำ มาตรองด้วยจึงสวยดี.

จะทำจะงดข้อ ที่ทำท้อประการใด
ไม่ทำมีโทษไฉน หากทำไปเป็นคุณหรือ
ฝ่ายไหนจะไร้โทษ เป็นประโยชน์ทั้งสองคือ
เขาเรานั่นแหละชื่อ ว่าความดีที่ควรทำ.

จะทำจะงดข้อ ขอดใด ก็ดี
พิเคราะห์เหตุผลใน เรื่องนั้น
มีแต่สิ่งผ่องใส วายเสื่อม เสียนา
แล้วจึงปลงใจมั่น มุ่งหน้าทำดี.

(๘) การดำรงชีพแห่งบัณฑิต

ชนใดรู้จักใช้ ชีวิต
เป็นประโยชน์แก่ตนติด โลกด้วย
ชนนั้นชื่อ "บัณฑิต" ชาญฉลาด
หมดชีพหรือชื่อม้วย มอดซ้อง สรรเสริญ.
ชนใดรู้จักใช้ ชีวิตให้มีค่าควร
แก่การเป็นคนถ้วน ทุกอย่างที่สามารถทำ
ไม่ปล่อยให้ชีพเปล่า หรือคลุกเคล้าลามกกรรม
บำเพ็ญประโยชน์นำ มาสู่ตนและคนหลาย
ชนนั้นชื่อ "บัณฑิต" สุจริตชี้โวบาย
หากสิ้นชีวาหาย ก็บ่ห่างทางสรรเสริญ.

อ่ำ ศรีเปารยะ

๑๐ ธ.ค. ๙๐

คำโคลงสุภาษิตต่าง ๆ

(๑) ไฉนหนอคนมากรู้ มากเรียน
ฉลาดเลิศเลยกลับเวียน โง่ได้
เป็นเพราะคบหาเหียร หินชาติ กระมังนา
หรือเพราะเหิมจิตให้ เคลิบเคลิ้มไปไฉน.

(๒) มิตร ดีมีเที่ยงแท้ ตรงกัน
จิต จ่อจิตจักหัน จดจ้อง
มิตร แท้มิตรเทียมสรร เทียบจิต กันนา
ใจ นึกจำนงต้อง จิตพ้องพานกัน.

(๓) โปรด คำนี้ได้แก่ ปราณี
สัตว์ เพื่อพบผลดี จิตตั้ง
ได้ ฆ่าคาดเกิดมี สุขสม สวรรค์นา
บาป ที่ตนไป่ยั้ง คิดค้นความจริง.

(๔) รัก รูปจริตทั้ง รักใจ จริงฤๅ
แท้ เที่ยงเทียบนิสัย ถูกต้อง
หรือ เป็นแต่รักใน ท่าดัด จริตนา
เทียม เท่าที่เขอป้อง ปิดข้อความขำ.

(๕) ทำ เที่ยมพอรอดพ้น ไปที่
ผิด ผิดก็กลับดี เด่นได้
เป็น คราวที่บุญมี มาส่ง
คุณ มากกว่าโทษให้ เช่นนี้ยากเห็น.

(๖) ทำ เข็ญเพื่อใครได้ บุญมา
บุญ กลับเป็นปาปา ไป่รู้
เป็น บุญซิจำอา- ศัยจิต ผ่องแล
บาป เพราะเบียดเบียนผู้ อื่นนั้นบุญไฉน.

(๗) บุญ ที่ประกอบไว้ แม้นาน
มี อยู่แต่เป็นปาน พืชไม้
มา แน่หากถึงกาล ผลออก
เอง แหละอำนวยให้ แก่ผู้บำเพ็ญ.

(๘) เชื่อ โชคสุขทุกข์ทั้ง มีจน
ผล ผลิตแต่ตนตล ดิ่งให้
แห่ง ใดเล่ามีผล ไร้เหตุ มีฤๅ
กรรม เก่าตนก่อไว้ เหวี่ยงให้ตนเสวย.

(๙) เชื่อ เลยกระทั่งข้อ ขอดเดิม
ทำ ชั่วทุกข์จึงเติม ต่อให้
เป็น สุขเพราะทำเสริม สิ่งชอบ ธรรมนา
เหตุ ไป่ทำแต่ได้ วิบากนั้นมิไฉน.

(๑๐) คน ค่อนข้างขัดข้อง ทรัพย์สิน
จน จิตจำถวิล เงื่อนง้ำ
อวด เอี่ยมอ่ากายิน- ทรัพย์สอด สวมนา
โก้ นอกซิในช้ำ เช่นนี้จนนาน.

(๑๑) คน พาลไป่อาจรู้ สิ่งควร
โง่ ก่อรำคาญกวน เพื่อนบ้าน
อวด ดีมิใคร่ครวญ ผลเหตุ ชอบนา
ฉลาด อาตม์สำคัญค้าน อื่นผู้เสียงระเบ็ง.

(๑๒) คน เก่งภายนอกนั้น แน่นัก
ขลาด แต่สรรพ์ภัยจัก เหยียบย้ำ
อวด โม้ดุจสุนัข ปากเปราะ
กล้า กล่าวปดโป้งช้ำ ซากให้เขางง.

(๑๓) คน หลงพร่ำพูดเพ้อ เกินขนาด นักแฮ
บ้า แน่เพราะใจปราศ สติห้อม
อวด ตนว่าสามารถ ต่าง ๆ
ดี สุดทุกสิ่งพร้อม เลิศล้ำสามัญ.

(๑๔) ขั้น ๆ ทั้งสิ้น ส่อแสดง
ที่ทำให้คนแคลง เคลิบเคลิ้ม
เห็นผู้อื่นเป็นแมลง ไปหมด
ตัวหลอกตัวเองเพิ่ม ไม่รู้สึกตัว.

(๑๔) อย่า ผลักความผิดให้ อื่นเขา
ชิง ชอบใส่ตัวเรา ห่อนได้
ดี ชั่วต่างทำเอา เองดอก
กัน ท่ากลับโทษให้ ผิดพ้องใจกัน.

(๑๖) จง หันหาพวกพ้อง สมานมิตร ไว้เทอญ
ช่วย กอบกรณียกิจ ค่ำเช้า
กัน ภัยกับช่วยปลิด ปลดทุกข์ กันนา
ดี กว่ามุ่งไต่เต้า แต่ผู้เดียวดี.

(๑๗) จะ มีผู้นับหน้า จริงจัง
มี ญาติมิตรสะพรั่ง อยู่พร้อม
ความ สุขสิ่งใดหวัง สมเจต- นาแฮ
สุข จิตญาติมิตรห้อม เหตุให้สุขเขา.

(๑๘) กาฝากหาพึ่งต้น พฤกษา
ผลิดอกออกผลกา ฝากไซร้
ความเท็จก็จำอา- ศัยสัตย์ ฉะนั้นแล
ความชั่วพึ่งดีได้ ก่อตั้งมูลฐาน.

(๑๙) ที่ลับในโลกนี้ ฤๅมี เพื่อนเอย
แต่ว่าคนอวดดี มักใช้
โดยนึกว่าตนปรี- ชาเลิศ คนแล
ลวงหลอกผู้อื่นได้ ที่แท้หลอกตัว.

(๒๐) วิ่ง หวังจะเร่งให้ ทันใจ ร้อนนา
นัก ปราชญ์หรือเสริมใน เยี่ยงนี้
มัก มีเภทโพยภัย พานพบ ตี
ล้ม เพราะฤทธิ์เร็วนี้ บ่นแล้วลุกไฉน.

(๒๑) ก้ม ในความบทนี้ คือเกรง กลัวแฮ
นัก ปราชญ์กล่าวละเบง เปรียบไว้
มัก ท้อเพราะตนเอง ไม่อาจ หาญนา
คลาน คืบดุจสัตว์ไร้ สติโต้ตอบเขา.

(๒๒) ซื่อ ตรงคงที่ไว้ เถอะดี
กิน เท่าที่ตนมี สิทธิได้
ไม่ เล่นเล่ห์วิธี ทุจริต
หมด เก่าหาใหม่ใช้ เพิ่มไว้วางใจ.

(๒๓) คด ใครจะเชื่อหน้า ได้นาน
กิน มากปากหวังการ ปิดป้อง
ไม่ แจกถูกประจาน ตนชั่ว
พอ แต่หนแรกต้อง อดแห้งหนหลัง.

(๒๔) เมื่อ มั่งมีทรัพย์พร้อม มูนมอง
กิน ดื่มดังใจปอง จ่ายใช้
เพื่อน พวกพี่น้องผอง ผาสุก กันแฮ
หลาย หลากมากเหล่าได้ ติดหน้าตามหลัง.

(๒๕) เมื่อ ครั้งคราเจ็บไข้ ยากจน ก็ดี
ตาย ก็ตายแต่คน หนึ่งแท้
คน อื่นญาติมิตรหน ไหนช่วย ได้นา
เดียว ดอกทนทุกข์แปล้ จวบสิ้นลมปราณ.

(๒๖) คิด หยั่งรอบคอบค้น คุณโทษ
ก่อน ที่จะออกโอษฐ์ อรรถอ้าง
จึง จะสบประโยชน์ ปราศเสื่อม เสียนา
พูด พล่อยไม่ยั้งบ้าง มักข้องความเข็ญ.

(๒๗) คิด เห็นทางเสื่อมทั้ง ทางเจริญ ตลอดนา
ก่อน แต่จะดำเนิน กิจเกื้อ
จึง จะไม่ขาดเกิน ก้าวก่าย
ทำ อย่างสมน้ำเนื้อ นั่นนั้นเป็นดี.

(๒๘) ความโลภลามกแท้ เสียหลัก ธรรมนา
ความขลาดสามารถผลัก เกียรติสิ้น
ความโกรธผลิโทษหนัก ศรีเสื่อม
ความโง่ครอบสุดดิ้น ปลดเปลื้องภัยตน.

(๒๙) เพื่อน เพียรเพื่อล่อให้ วางใจ
เรา จะชอบเช่นไร ช่วยเกื้อ
เผา ผลาญเฉพาะใน ทางลับ
เรือน ร่วมกันเป็นเชื้อ ชุดไหม้หมดเรือน.

(๓๐) ทำ กิจทำจิตทั้ง ทำตน ก็ดี
ให้ เหมาะกับยุบล นั่นนั้น
พอ งามไม่สับสน เกินขาด
ดี ที่สมเชิงชั้น ถูกต้องเทศกาล.

(๓๑) จึง ท่านกล่าวไว้ว่า ทำดี
เป็น ชื่อกรรมที่มี ประโยชน์ให้
ความ ทำที่ไม่ดี เกิดโทษ ทุกข์แฮ
ดี หากผิดเชิงใช้ กลับได้ไม่ดี.

(๓๒) อย่า มัว มุ่งมาดให้ คนชม
เกรง กริ่งระแวงลม กล่าวร้าย
ใจ ตั้งต่อทางสม ควรกอร์ป เถิดนา
คน ติหรือชมไซร้ ใช่ต้องเป็นตาม.

(๓๓) จะ ทรามจะเสื่อมสิ้น ศักดิ์ศรี ตนแฮ
จน กระทั่งความดี ก่อนด้วย
ใจ อ่อนบ่ห่อนมี ชัยโชค
ตัว ตกอับจนม้วย หมดแต้มโต้เขา.

(๓๔) เกลียด สิ่งซึ่งไม่พ้น จากตน
ขี้ เกิดอยู่ในคน เกลียดขี้
ขี้ แล้วก็กลับวน ขี้เล่า
ตาม ติดตัวดังนี้ เกลียดขี้ทำไม.

(๓๕) เกลียด ในเรื่องว้าวุ่น เป็นความ
ความ คิดผิดไปตาม เกลียดนั้น
ความ ที่ไม่พยายาม ต้านต่อ เขานา
มี แต่ผู้คาดคั้น ขู่ฟ้องเอาความ.

(๓๖) กลัว ตามที่หวาดว้า หวั่นใจ
ผี หลอกใครต่อใคร แถบนี้
ผี นึกสนุกใน จิตกริ่ม
หลอก เล่นเช่นบ้าจี้ ดังนี้สนุกหนอ.

(๓๗) เป็น คนคุมจิตให้ เป็นคน แท้เทอญ
นัก ปราชญ์กล่าวยุบล บอกไว้
ต่อ ต้านกับกังวล ฝ่ายต่ำ ทรามแฮ
สู้ ศึกภายในได้ นอกแพ้ไปเอง.

(๓๘) เป็นคนคุมจิตให้ เป็นใจ คนนา
อย่าปล่อยเยี่ยงสัตว์ไพร โหดร้าย
โลกสุขเพราะเหตุใจ คนสงบ แน่แฮ
ฟุ้งซ่านพาลโลกให้ ลุกร้อนเป็นไฟ.

(๓๙) ชม เชยชอบจตผู้ ทำตาม
ให้ เกิดผลง่ายงาม เรียบร้อย
ทำ เต็มเรี่ยวแรงความ สามารถ เขานา
ดี ดุจน้ำผึ้งย้อย หยดสิ้นชิมหวาน.

(๔๐) คุณ ปานเปรียบไต่เต้า ทางเดียน
มิ ขอบไม่วกเวียน เนิ่นช้า
ยิ่ง ช่วยยิ่งดิเดียน หยามหยาบ
กว่า จะได้ต้องคว้า มีดไม้ไล่หลัง.

(๔๑) ด่า พึ่ง แสบโสตแท้ เหลือทน
ให้ เหตุไม่สมผล สักชิ้น
เว้น ชั่วแต่ทำตน เป็นเยี่ยง อย่างแฮ
ชั่ว จะล้างชั่วสิ้น โทษได้โดยไฉน.

(๔๒) ใคร ๆ ล้วนแต่ต้อง การดี
ไม่มุ่งให้ชั่วมี ติดถ้อย
หากเขลาต่อวิธี ปฏิบัติ
ควรหยั่งใจผู้น้อย นึกรู้เรื่องเขา.

(๔๓) ตัวเราหรือผู้อื่น เหมือนกัน
เมื่อเล็กมักหุนหัน ไม่ไผ่คว้า
ไม่นึกว่าโทษทัณฑ์ จักเกิด
ต่อเมื่อรู้สึกอ้า โอษฐ์ค้างย่างถลำ.

(๔๔) ควรทำใจให้สู่ ยุติธรรม
เข้าจิตเราใจสำ- นึกรู้
ผู้ใหญ่กับเยาว์นำ เปรียบไม่ ได้เลย
ต่างขณะต่างวัยผู้ รอบรู้จงอภัย เด็กนา.

(๔๕) เคล็ดลับสำหรับผู้ ซื่อตรง
รักสัตย์รักศักดิ์ยง ยิ่งฟ้า
อาจสละทุกสิ่งคง สงวนสัตย์ ไว้แฮ
แม้ชีพก็ยังกล้า สลัดได้สะดวกกาย.

(๔๖) สุขกายสบายจิตทั้ง ทรัพย์สิน
เขามักเห็นดุจดิน เพิ่มพ้น
จึงไม่ใคร่ถวิล ใจรัก แรงนา
ชูเชิดแต่สัตย์พ้น เพื่องฟุ้งปรุงใจ.

(๔๗) แม้ใครไม่ทราบซึ้ง อย่างเขา
จักนึกแต่โดยเดา ห่อนได้
คนคดร่วมคิดเอา เปรียบเพื่อน เสมอแล
ความคิดจึ่งไม่ใกล้ ต่อข้างทางตรง.

โคลงปัญหา

อะไรเอ่ยสาระไซร้ ไป่มี
เป็นสิ่งสำคัญทวี ค่าล้น
สำหรับท่านผู้ปรี– ชาเชี่ยว
ใครใคร่ครวญคิดค้น พบได้ประโยชน์หลาย.

คำเตือนหญิงสาว

ชีวิตหญิงสิ่งสำคัญนั้นคือผัว จะดีชั่วไปภายหน้าเป็นราศี
เพราะว่าผัวย่อมนำตัวสวัสดี หรืออัปรีย์มาให้ได้ง่ายดาย
ดุจเทวดามาเสวยซึ่งอายุ นำบรรลุผลดีมีมากหลาย
แต่ลางเทพก็อำนวยด้วยผลร้าย แทบทรงกายไม่รอดตลอดไป
เทพอวยผลอย่างไรผัวอย่างนั้น กินอายุเหมือนกันหาผิดไม่
ได้ผัวดีดังเทพช่วยอำนวยไชย ได้ผัวร้ายดังไทราหูคุม
จะทำการสิ่งไรมีแต่ผิด ในดวงจิตร้อนร้าวราวไฟสุม
แต่นพเคราะห์นั้นเป็นเพราะกรรมกุม เกินควบคุมแก้ไขของบุคคล
ส่วนการมีลูกผัวตัวเราเอง สามารถเล็งนิสัยเลิศเพื่อเกิดผล
ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่มีดนรน ค่อย ๆ ค้นหาไปด้วยใจเย็น
หากใจร้อนผ่อนรั้งใจไม่อยู่ รีบเลือกคู่เคียงรักมักเกิดเข็ญ
พลาดท่าแล้วจะไม่แคล้วน้ำตากระเด็น ต้องเสียคนบ่นเป็นระยำไป
เสียอื่นใดแก้ไขได้ตามคราว แต่เสียความเป็นสาวแก้ไม่ไหว
ถ้ายิ่งมีลูกติดพิศเมื่อใด ก็เตือนความช้ำใจขึ้นเมื่อนั้น
ด้วยเหตุนี้ก่อนนารีจะมีคู่ ควรเลือกดูผู้ชายให้เหมาะมั่น
สักว่าเพียงพูดเพราะเสนาะกรรณ์ หรือรูปโฉมโนมพรรณนั้นเลิศชาย
หรือมีทรัพย์นับเนื่องในเศรษฐี เป็นผู้ดีเปลือกนอกออกเหลือหลาย
เลือกไม่ดีถูกที่ข้างในร้าย จะต้องทนอับอายขายตัวกิน

เพราะขึ้นอยู่สู้หน้าก็อัปยศ จะเลยวลดเปลี่ยนใหม่ก็สุดดิ้น
จะทนอยู่โดดเดี่ยวเปลี่ยวกายิน มักมีผู้ดูหมิ่นให้เจ็บใจ
หญิงลางคนถึงต้องรนเข้าพึ่งวัด โกนผมตัดผลัดผ้าขาวเรื่องราวใหญ่
จะไปพระนิพพานสำราญใจ ไม่ขอใกล้โสโครกโลกผู้ชาย
แต่ท่านว่าพระนิพพานนั้นไปยาก มิใช่จากเพียงผัวแล้วไปได้
กามารมณ์เป็นดุจหล่มอยู่รอบกาย สิ่งทั้งหลายที่เพลินใจกามทั้งนั้น
ด้วยเหตุนี้แหละนารีทั้งหลายเอ๋ย ไม่ควรเลยที่จะทำใจผลุนผลัน
รักคำหวานรูปตระการทรัพย์อนันต์ สิ่งนั้น ๆ ล้วนเปลือกนอกหลอกลวงตา

ที่พูดนี้มิใช่หมายชายทั้งหมด หมายเฉพาะคนคดซ่อนอกหน้า
ถ้าดีทั้งในนอกไม่หลอกตา ก็นับว่าเป็นผลกุศลนาง
แต่จะได้ชายเช่นนี้ต้องมีสติ คอยตรองตริสอบสวนทวนรอบข้าง
ข้อสำคัญนั้นอย่าพลันปลงใจนาง ปล่อยความรักเข้าย่างเหยียบหัวใจ
จะทำให้หน้ามืดไม่มองเห็น สิ่งที่เร้นอยู่ในนิสัยได้
เพราะเป็นธรรมดาไม่ว่าหญิงหรือชาย ใหม่ ๆ มักไม่ขยายนิสัยจริง
ต่อนาน ๆ เห็นการจะไม่เหลว จึงขยายความเลวเป็นสิ่ง ๆ
ยิ่งเห็นว่าอีกฝ่ายไม่กล้าทิ้ง แน่แล้วยิ่งปล่อยหมดไม่ลดเลย
ยิ่งต่างชาติศาสนาหรือต่างศักดิ์ ยิ่งจะหนักมือนักนะนางเอ๋ย
เพราะธรรมเนียมประเพณีที่คุ้นเคย คนละอย่างกันเลยสิ้นเกรงกัน
แต่เลือกนักมักได้แร่โบราณกล่าว เป็นความท้าวถึงคนที่พิถีพิถัน

เลือกโน้นเลือกนี่จู้จี้ครัน มักจะหันเวียนวกตกหลุมพลาง
ด้วยโลกนี้ย่อมไม่มีคนดีครบ เท่าที่พบมีดีบ้างชั่วบ้าง
เพราะฉะนั้นจึงควรสรรแต่ปานกลาง เฉพาะอย่างที่สำคัญอันควรมี
คือข้อหนึ่งเป็นคนใจหนักแน่น ไม่หุนหันพลันแล่นพอเป็นที่
ไว้วางใจได้ว่าไม่กาลี ให้เป็นที่รำคาญแก่ครอบครัว
จะพูดทำสิ่งไรมักใคร่ครวญ พินิจข้อสมควรโดยถ้วนทั่ว
สองสัตย์ซื่อถือศีลธรรมประจำตัว ไม่เมามัวทางอบายให้เสียงาน
สามจิตคิดข้างกตัญญู สำนึกรู้ในการุณย์พระคุณท่าน
แล้วตอบแทนตามโอกาสหรือเหตุการณ์ สามสถานนี่แหละหลักของคนดี
ส่วนอื่น ๆ มีหรือไม่ไม่เป็นไร หากว่ามีนิสัยสามอย่างนี่
พอเป็นที่พึ่งพาของนารี ให้ได้สุขสวัสดีตลอดเอย.

อ่ำ ศรีเปารยะ

หมายเหตุ

เขียนเตือนลูกหลานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๓/๕/๒๕๐๕

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
นายพิชิต อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๕